

2011

VOJENSKÁ OSVETA

Spoločenskovedné semináre
1. časť

Odboj a Československé légie

1914 - 1918

V priebehu prvej svetovej vojny sa predstaviteľom Československej národnej rady v Paríži - T. G. Masarykovi, E. Benešovi a M. R. Štefánikovi podarilo získať podporu veľmocí a vybudovať vojsko – Československé légie, ktoré niesli hlavné bremeno boja za národnú nezávislosť a samostatnosť.

Zo zajatých slovenských a českých vojakov rakúskej armády a z dobrovoľníkov vo Francúzsku, Rusku a Taliansku boli vytvorené bojaschopné jednotky, ktoré zasiahli do bojov v závere prvej svetovej vojny. Po jej skončení sa légie podieľali na zabezpečení hraníc novovytvoreného Československa a stali sa jedným zo základov, na ktorých sa vytvorila armáda medzivojnového Československa.

Zástava roty Nazdar vo Francúzku, r. 1914

Veliteľ čs. brigády so štábom vo Francúzku, r. 1918

7. čs. strelecký pluk TATRANSKÝ, r. 1917

Pochod čs. divízie pri prehliadke v Orgianu

T. G. Masaryk s čs. legionármi v Rusku, r. 1917

Vojenská OSVETA

Spoločenskovedné semináre

2011
1. časť

Vydavateľ:

Personálny úrad
Liptovský Mikuláš
Oddelenie metodiky výchovy a kultúry
Zarevúca 2, 034 01 Ružomberok

Redakčná úprava:

Ing. Iveta ČATLOCHOVÁ
tel.: 0960 428166
e-mail: iveta.catlochova@mil.sk

Ing. Zdenko ZAŤKO

tel.: 0960 428163
e-mail: zdenko.zatko@mil.sk

Grafická úprava:

Ing. Zdenko ZAŤKO
tel.: 0960 428163
e-mail: zdenko.zatko@mil.sk

2. strana obálky:

Pripravil: Mgr. Juraj Šimko, PhD.
Odboj a Československé légie

3. strana obálky:

Pripravil: Ing. Zdenko Zaťko
FotoAtak 2010 - Víťazné fotografie

Tlač:

5. kartoreprodukčná základňa
Nemšová

Rok vydania:

2011

Nepredajné

© Generálny štáb Ozbrojených síl SR,
Štáb pre podporu operácií, 2011

Obsah:

Úvodné slovo

Ing. František MATYÁŠ, PhD. 2

1. Obrana a verejný sektor v zmenenom bezpečnostnom prostredí

plk. Ing. Radoslav IVANČÍK 3

2. Psychologické aspekty vplyvajúce na odlúčenie profesionálnych vojakov

kpt. Mgr. Michaela ŠTAMMOVÁ 20

3. Československé légie v priebehu prvej svetovej vojny

Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD. 40

4. Ochrana kultúrneho dedičstva v prípade ozbrojeného konfliktu

RSDr. Pavol ŠVANTNER 64

Publikácia je určená pre vnútornú potrebu Ozbrojených síl Slovenskej republiky na zabezpečenie spoločenskovedných seminárov profesionálnych vojakov a vybraných skupín zamestnancov Ozbrojených síl SR.

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

Texty článkov prešli jazykovou úpravou.

Bezplatné rozširovanie do útvarov a zariadení ozbrojených síl zabezpečuje vydavateľ.

ISBN 978-80-970322-4-1

POZNÁMKY

ÚVODNÉ SLOVO

Ing. František **MATYÁŠ**, PhD.

So spoločenskovedným seminárom profesionálnych vojakov, ako jedným z hlavných prostriedkov výchovného pôsobenia, sa budeme opäť stretávať po celý rok 2011. Tematický plán pre jednotlivé mesiace, hlavné metódy ich realizácie a časový rozsah je uvedený v tabuľke 1. Určitou novinkou v tomto roku je zaradenie „ekonomických tém“ v mesiacoch marec a november, čo je v súčasnosti aktuálne a vytvára priestor pre vedúcich, ako aj príslušných lektorov na rozšírenie poznatkov aj v tejto oblasti.

Z metodického hľadiska budú aj naďalej k dispozícii osvedčené podklady. Publikácia je dostupná na stránkach personálneho úradu www.personal.mil.sk, kde je možné jej prehliadanie, stiahnutie a vytlačenie. Na uvedených stránkach sú aj námety na otázky do diskusie, ďalšie odporúčané literárne pramene, test a základná prezentácia problematiky v programe PowerPoint. Z metodického hľadiska je nutné zdôrazniť, že tieto materiály sú len podkladom a je nevyhnutná vlastná príprava a ich didaktické spracovanie lektorom.

Verím, že spoločenskovedné semináre aj v tomto roku splnia svoj cieľ a prispejú k ďalšiemu rozvoju mravných a bojových kvalít profesionálnych vojakov.

Tabuľka 1: Tematika spoločenskovedných seminárov v roku 2011

Mesiac	Tematika SVS v roku 2011	Hodín pred./sem.	Poznámka
Január	Tematika určená a zabezpečená vojenským útvarom.	určí veliteľ	veliteľ útvaru
Február	Tematika určená a zabezpečená vojenským útvarom.	určí veliteľ	veliteľ útvaru
Marec	Obrana a verejný sektor v zmenenom bezpečnostnom prostredí.	3 / 1	Vojenská osveta 1/2011
Apríl	Psychologické aspekty vplyvajúce na odlúčenie profesionálnych vojakov.	3 / 1	Vojenská osveta 1/2011
Máj	Československé légie v priebehu prvej svetovej vojny.	3 / 1	Vojenská osveta 1/2011
Jún	Ochrana kultúrneho dedičstva v prípade ozbrojeného konfliktu.	3 / 1	Vojenská osveta 1/2011
September	Krízová intervencia - zmierňovanie a likvidácia následkov krízových situácií v akútnej fáze po mimoriadnej udalosti.	3 / 1	Vojenská osveta 2/2011
Október	Výpravy slovenských dobrovoľníkov v revolučných rokoch 1848 - 1849.	3 / 1	Vojenská osveta 2/2011
November	Obrana a ekonomika v čase globalizácie a zmien v bezpečnostnom prostredí.	3 / 1	Vojenská osveta 2/2011
December	Slovenské letectvo v druhej svetovej vojne.	3 / 1	Vojenská osveta 2/2011

OBRANA A VEREJNÝ SEKTOR V ZMENENOM BEZPEČNOSTNOM PROSTREDÍ

POZNÁMKY

plk. Ing. Radoslav **IVANČÍK**

ÚVOD

Celosvetové bezpečnostné prostredie je v súčasnosti výrazne ovplyvnené neistotou, prehľubujúcou sa globalizáciou, pretrvávajúcou celosvetovou finančnou a hospodárskou krízou, permanentne hroziacim terorizmom, zlyhávajúcimi štátmi, nestabilitou v rozvojových krajinách a vzrastajúcou zraniteľnosťou spoločnosti ako takej. Tradičné rozloženie síl, dlhodobo známe riziká a hrozby, sa po skončení studenej vojny a páde bipolarity koncom 80. rokov minulého storočia radikálne zmenili. Preto je nutné, aby parlamenty, vlády, ministerstvá a ostatné orgány verejného i súkromného sektora venovali zabezpečeniu potrieb spoločnosti ešte väčšiu pozornosť.

Neoddeliteľnou súčasťou celkových potrieb každej spoločnosti sú potreby obrany. Požiadavky na obranu vyjadrujú nutnosť a naliehavosť zabezpečenia obranyschopnosti spoločnosti v podmienkach rôznych vojenských i nevojenských ohrození, symetrických i asymetrických hrozieb, ako aj vojenských, politických, ekonomických alebo ekologických a ďalších rizík regionálneho, kontinentálneho, či dokonca globálneho charakteru. Ide predovšetkým o požiadavky týkajúce sa prípravy ozbrojených síl daného štátu, obyvateľstva, hospodárstva a systému zabezpečenia týchto potrieb už v čase mieru, následne v dobe brannej pohotovosti štátu a nakoniec aj v čase vojny.

Zabezpečenie potrieb obrany si vyžaduje vyčleňovanie určitého množstva ľudských, materiálnych a finančných zdrojov, ktoré má spoločnosť k dispozícii, v prospech tej časti spoločnosti, ktorá zabezpečuje obranu slobody, nezávislosti, územnej celistvosti a suverenity krajiny, ako aj ochranu a bezpečnosť jej obyvateľov. Obrana štátu je preto prvoradou celospoločenskou potrebou. Je dôležitejšia ako uspokojovanie individuálnych potrieb jednotlivca, sociálnej skupiny alebo iných spoločenských potrieb (kultúrnych, športových, vzdelanostných, ekonomických, luxusných, atď.).

Keďže zabezpečenie obrany predstavuje aj v zmenených bezpečnostných podmienkach predovšetkým celospoločenský záujem a kladie oveľa vyššie kvalitatívne nároky na spôsobilosti a kapacity ozbrojených síl a schopnosti vojenského i civilného personálu, obrana je zabezpečovaná na celospoločenskej úrovni centrálnymi orgánmi patriacimi do sféry verejného sektora. Z toho dôvodu si v súčasnosti problematika obrany a verejného sektora vyžaduje neporovnateľne väčší záujem ako doposiaľ.

POZNÁMKY

1 OBRANA

Najjednoduchšia definícia, často používaná pri výučbe taktiky na vojenských školách, hovorí, že obrana je protikladom útoku. V skutočnosti je to viacdimenziálny jav skladajúci sa z politickej, vojenskej, ekonomickej, humanitnej, informačnej, energetickej, technologickej, environmentálnej a ďalších dimenzií (1), ktoré sa prejavujú v širokej škále, od obrany celého ľudského spoločenstva, cez obranu aliancií, štátov, území, objektov, nevynímajúc obranu spoločenských systémov a duchovných hodnôt, až po obranu občana.

Z ekonomicko-politického hľadiska obrana predstavuje komplexnú mnohostrannú činnosť predpokladajúcu využitie značného množstva ekonomických, vojenských a diplomatických prostriedkov, síl a zdrojov spoločnosti v záujme jej prežitia v prípade ohrozenia jej existencie alebo existencie jej členov (2).

Z vojensko-ekonomického hľadiska obrana predstavuje aktívnu činnosť ozbrojených síl štátu a ich príslušníkov vo vojne alebo pri príprave na vojnu za účelom obrany štátu a jeho obyvateľov pri alebo pred napadnutím cudzou mocou s využitím vyčlenených ľudských, materiálnych a finančných zdrojov štátu (3).

Zo spoločensko-bezpečnostného hľadiska obrana predstavuje súhrn politických, vojenských a ekonomických opatrení, ktoré okrem obrany pred vojenskými i nevojenskými ohrozeniami, zabezpečujú obranu demokratického systému štátu, základných práv a slobôd jeho občanov zaručených ústavou štátu, duchovných hodnôt spoločnosti, životov, zdravia a majetku osôb, ako i verejného majetku a životného prostredia v prípade napadnutia alebo ohrozenia štátu vonkajším nepriateľom (3).

Z hľadiska zabezpečenia bezpečnosti štátu obrana predstavuje ucelený systém činností vojenských, politických a ekonomických prvkov štátu plniacich úlohy v oblasti vonkajšej bezpečnosti, so zameraním na zachovanie stavu, ktorý umožňuje fungovanie, stabilitu i rozvoj štátu, udržanie mieru, zvrchovanosti, územnej celistvosti a nedotknuteľnosti hraníc, vnútorného poriadku v štáte, ústavných práv a slobôd občanov spolu s ochranou ich životov, zdravia a majetku (1).

Obrana zároveň zabezpečuje fungovanie spoločenského, ekonomického, politického, technologického, technického alebo iného systému, ktorý v konkrétnych vnútorných i vonkajších podmienkach umožňuje plnenie stanovených funkcií a úloh štátu a ich rozvoj v záujme človeka a bezpečnosti.

Z legislatívneho hľadiska, podľa § 2 zákona č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov, obrana štátu predstavuje súhrn opatrení, ktorými Slovenská republika zachováva mier, bezpečnosť, zvrchovanosť, územnú celistvosť a nedotknuteľnosť svojich hraníc a plní záväzky vyplývajúce z medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu a z ďalších medzinárodných zmlúv vojenskej povahy.

2 VEREJNÝ SEKTOR

POZNÁMKY

Verejný sektor, ktorého integrálnou súčasťou je i obrana, predstavuje neoddeliteľnú súčasť spoločnosti, pretože spolu so súkromným sektorom zohráva významnú úlohu v zabezpečení fungovania a existencie štátu (4). Je produktom verejnej politiky štátu (vlády), obce, mesta, či regiónu (vyššieho územného celku) ako ekonomického subjektu a jeho účelom je plnenie úloh vo verejnom záujme a spravovanie vecí verejných.

V odbornej literatúre, ani v ekonomickej teórii, zatiaľ neexistuje žiadna jednotná definícia, ktorá by presne definovala a charakterizovala podstatu verejného sektora. Takmer každý pokus o takúto definíciu je sprevádzaný množstvom kritických pripomienok a polemík. Vyplýva to najmä z toho, že jednotliví autori sú ovplyvnení jednak ekonomicou teóriou, z ktorej vychádzajú, vlastným ekonomickým myslením a jednak ekonomicou a spoločenskou situáciou v krajine, v ktorej žijú. Preto sa v odbornej literatúre môžeme stretnúť s niekoľkými definíciami verejného sektora.

Napríklad v anglosaskej odbornej literatúre (napr.: Macmillanov slovník modernej ekonómie) sa uvádza, že „Verejný sektor je tá časť ekonómie, ktorá sa nachádza vo verejnom a nie súkromnom vlastníctve“.

Iná definícia hovorí, že „Verejný sektor predstavuje súhrn vzťahov a organizačných foriem, ktorými inštitúcie štátnej správy a regionálnej alebo lokálnej územnej samosprávy napomáhajú realizácii verejných záujmov, spojených s optimálnym uspokojovaním verejných potrieb. Takýmto spôsobom harmonicky dopĺňajú, modifikujú a podnecujú súkromný sektor, s ktorým tvoria spoločnú trhovou ekonomiku“ (4).

Jedna z najčastejšie v odbornej literatúre používaných definícií hovorí, že „Verejný sektor predstavuje tú časť národného hospodárstva, ktorá je financovaná z verejných financií, riadená a spravovaná verejnou správou, v ktorej sa rozhoduje verejnou voľbou a podlieha verejnej kontrole“ (5).

Vyššie uvedené definície verejného sektora je vhodné prepojiť s funkciami štátu a interpretovať ich spolu ako jednotný systém, pretože sa navzájom dopĺňajú a vedú k lepšiemu pochopeniu každej z nich.

2.1 Verejný sektor a funkcie štátu

Výklad jednotlivých funkcií štátu je nevyhnutný nielen pre lepšie pochopenie podstaty verejného sektora, ale zároveň aj pre objasnenie vzájomnej prepojenosti medzi verejným sektorom a výkonom jednotlivých funkcií štátu.

Ekonomickej teória pôvodne vymedzovala nasledujúce hlavné funkcie štátu:

- organizačnú,
- obrannú,

POZNÁMKY

- ochrannú,
- ekonomickú,
- sociálnu.

V poslednej dobe však odborná literatúra aj pod vplyvom prebiehajúcich ekonomických a spoločenských zmien spája organizačnú, obrannú a ochrannú funkciu iba do jednej funkcie označovanej ako „organizačno-legislatívna a bezpečnostno-obranná funkcia“. Funkcie štátu potom rozdeľujeme na:

- organizačno-legislatívnu a bezpečnostno-obrannú,
- ekonomickú,
- sociálnu.

Výkon **organizačno-legislatívnej a bezpečnostno-obrannej funkcie štátu** je bezprostredne spojený s verejným sektorom, ktorý sprostredkováva alebo priamo zabezpečuje uspokojovanie tých potrieb, ktoré svojou povahou majú charakter kolektívnych, celospoločenských a celoštátnych potrieb, ktorých zabezpečenie je nevyhnutné pre organizované fungovanie spoločnosti ako celku. Uvedené potreby sú uspokojované hlavne prostredníctvom verejných statkov a služieb, ktoré produkujú nasledujúce súčasti verejného sektora:

- *verejná správa*, tvorená štátnou správou reprezentovanou vládou, ministerstvami, špecializovanými krajskými úradmi a obvodnými úradmi a územnou samosprávou reprezentovanou vyššími územnými celkami, mestskými a obecnými úradmi, ktorá uspokojuje potreby organizovaného usporiadania spoločnosti,
- *justícia*, ktorá uspokojuje potreby právnej ochrany práv jednotlivých občanov štátu a právnych subjektov (inštitúcie, organizácie, firmy, združenia, kluby, spolky a pod.),
- *polícia*, ktorá uspokojuje potreby bezpečnosti a ochrany občanov a ich majetku,
- *ozbrojené sily*, ktoré uspokojujú potreby obrany územia, nedotknuteľnosti štátnych hraníc, nezávislosti a suverenity štátu.

Ekonomické funkcie štátu sú spojené s realizáciou fiškálnej (rozpočtovej), prípadne monetárnej (peňažnej) politiky štátu, ktorá je súčasťou celkovej hospodárskej politiky štátu. Tá je zasa súčasťou celkovej politiky štátu. Tu je však nutné si uvedomiť, že celková politika štátu sa neopiera len o ekonomické teórie a analýzy, ale aj o určité ideologické doktríny a predovšetkým svoje politické záujmy. Výkon ekonomických funkcií štátu a celá ekonomika potom nie sú len v zajatí ekonomických cyklov (recesie, dna, konjunktúry, vrcholu), ale aj politických cyklov, pretože vlády majú sklon uprednostňovať ideologické záujmy pred ekonomickými.

Základné ekonomické funkcie štátu sú:

- *Alokačná funkcia*, ktorej cieľom je zabezpečovať verejné statky. Vychádza zo skutočnosti, že verejné statky sa nemôžu poskytovať prostredníctvom trhového mechanizmu, lebo trh nikdy a nikde nie je dokonalý. Podstata alokačnej funkcie spočíva v rozhodovaní o produkcii verejných statkov, resp. hľadani správneho pomeru medzi produkciou verejných statkov (zdravotníctvo, školstvo, kultúra, bezpečnosť, obrana) a súkromných statkov (chlieb, mlieko, mäso, autá, šaty, nábytok, rôzne služby) z dostupných ľudských, materiálnych a finančných zdrojov.
- *Rozdeľovacia funkcia*, ktorá je zameraná najmä na rozdeľovanie a znovu-rozdeľovanie dôchodkov (národného dôchodku, resp. hrubého domáceho produktu). Prejavuje sa v tom, že finančné zdroje sa odoberajú jednotlivým ekonomickým subjektom (jednotlivcom, domácnostiam a firmám) a používajú sa na úhradu verejných statkov a verejných potrieb. Spočíva v tom, že prostredníctvom rozpočtových príjmov sa časť finančných prostriedkov sústreďuje v prospech štátu a prostredníctvom rozpočtových výdavkov sa potom financujú verejné statky.
- *Stabilizačná funkcia*, ktorá je zameraná na minimalizáciu negatívnych následkov vyplývajúcich z výkyvov jednotlivých ekonomických cyklov. Jej cieľom je najmä makroekonomická stabilizácia spočívajúca v dosahovaní vysokej zamestnanosti, cenovej stability, nízkej inflácii, zabezpečení peňažnej rovnováhy a primeranom tempe ekonomického rastu.

Výkon **sociálnej funkcie štátu** je bezprostredne spojený s tými inštitúciami verejného sektora (ministerstvá práce, sociálnych vecí a rodiny, úrady práce, úrady sociálnych vecí a rodiny a ďalšie orgány), ktoré zabezpečujú riešenie otázok sociálnej spravodlivosti a odstraňovanie následkov a problémov, ktoré produkuje trhovú ekonomiku, nakoľko sociálne teórie založené na humanitných základoch modernej spoločnosti zaraďujú medzi základné ľudské práva aj istú úroveň sociálneho blahobytu, či sociálneho štandardu.

Podstata výkonu sociálnej funkcie štátu by však nemala byť pasívna, zameraná len na oprávnené zmierňovanie sociálnych nerovností, prerozdeľovanie dôchodkov a poskytovanie rôznych sociálnych dávok a transferov (dávky v nezamestnanosti, starobný dôchodok, invalidný dôchodok, sirotský dôchodok, rodičovský príspevok, materské dávky, príspevok pri narodení dieťaťa, príspevok na pohreb, odmena pestúnovi, náhradné výživné, dávka v hmotnej núdzi, príspevok na bývanie, dotácia na stravu, na školské potreby, na štipendium, nemocenské, ošetrovné, ...), ale aj aktívna, zameraná na jednej strane na podporu vytvárania nových pracovných príležitostí a na druhej strane na zabránenie mnohokrát neoprávnenému zneužívaniu sociálneho systému určitými skupinami alebo jednotlivcami. Realizácia sociálnej funkcie štátu je úzko prepojená s ostatnými odvetviami verejného sektora, najmä zdravotníctvom, školstvom, kultúrou, telesnou kultúrou a športom a ďalšími (4).

POZNÁMKY

2.2 Postavenie a význam verejného sektora

Postavenie a význam verejného sektora sa historickým vývojom ľudskej spoločnosti mení, a to tak pod vplyvom spoločenských, ako aj ekonomických podmienok, ktoré panujú v jednotlivých štátoch. Iný význam a postavenie mal alebo stále má verejný sektor v krajinách s centrálnou riadenou ekonomikou (bývalé socialistické krajiny, Čína, Kórejská ľudovo-demokratická republika) a iný význam a postavenie má v krajinách s trhovou ekonomikou (USA, Kanada, Japonsko, krajiny Európskej únie, atď.).

Na význam verejného sektora pre spoločnosť po celý život poukazuje svetoznámy americký ekonóm Joseph E. Stiglitz vo svojej práci *Ekonomia verejného sektora*, ktorý zdôrazňuje, že v civilizovaných štátoch činnosť a rozhodnutia vlády výrazne ovplyvňujú život všetkých obyvateľov. Okrem iného hovorí, že väčšina obyvateľov študuje na verejných školách alebo býva v bytoch, ktorých výstavbu podporuje štát. Vláda prerozdeľuje verejné prostriedky vo forme dotácií napríklad na potraviny, energie alebo verejné zdravotníctvo a školstvo, vypláca rôzne sociálne podpory, dôchodkové a nemocenské dávky a pod. Všetci platíme rôzne dane, štátne alebo miestne, dane z príjmov alebo z majetku, spotrebné dane z cigariet, alkoholu, tabaku, či pohonných hmôt, atď. Vláda ovplyvňuje ceny mnohých výrobkov, reguluje ceny energií a služieb, stanovuje colné tarify, dovozné kvóty alebo využíva iné regulačné mechanizmy. Zamestnáva značnú časť práceschopného obyvateľstva a výrazne ovplyvňuje pracovné podmienky ostatných pracujúcich. Všetci obyvatelia využívajú verejnú cestnú alebo železničnú sieť, služby polície, justície, ako i služby v oblasti odvozu odpadkov, čistoty ovzdušia, kanalizácie, zabezpečenia pitnej vody a pod. V neposlednom rade vláda financuje zabezpečenie obrany štátu a jeho občanov pred vonkajším protivníkom prostredníctvom špecifických inštitúcií verejného sektora, z ktorých rozhodujúcu úlohu zohrávajú ozbrojené sily štátu.

Napriek tomu, že postavenie a význam verejného sektora sa postupne na základe historického vývoja i dynamických politických, sociálnych a ekonomických zmien v posledných rokoch mení, nutnosť jeho existencie je odvodená od kategórie označovanej ako „zlyhanie trhu“ (4). Podstata tohto tvrdenia spočíva v tom, že trh nemôže sám zabezpečiť dosiahnutie všetkých ekonomických, sociálnych, kultúrnych alebo bezpečnostných a obranných cieľov vyspelej spoločnosti a z toho dôvodu je jeho partnerstvo s verejným sektorom na dosiahnutie týchto cieľov nevyhnutné.

Preto v súčasnosti vo všetkých vyspelých štátoch existuje zmiešaná ekonomika, ktorá je založená na koexistencii súkromného a verejného sektora (6). Kým súkromný sektor je financovaný zo súkromných financií a zúčastňuje sa na ekonomickom riadení prostredníctvom trhu, t.j. prostredníctvom cien, ziskov a strát, verejný sektor je financovaný z verejných financií, pričom sa na ňom zúčastňujú a podieľajú verejné inštitúcie a z nich predovšetkým vláda prostredníctvom daňových, výdavkových alebo rozpočtových regulačných opatrení. Kým trh sa zúčastňuje na ekonomickom

riadení spoločnosti prostredníctvom neviditeľného pôsobenia trhového mechanizmu (tzv. neviditeľná ruka trhu), verejný (štátny) sektor sa na ňom zúčastňuje prostredníctvom usmerňujúcich príkazov a fiškálnych opatrení (tzv. viditeľná ruka vlády). Riadiť ekonomiku bez oboch týchto súčastí by bolo ako tliekať jednou rukou (7). V zmiešanej ekonomike síce veľkú väčšinu individuálnych cien a množstiev tovarov a služieb určuje trh, avšak národné hospodárstvo ako celok usmerňujú vlády pomocou daní, vládnych výdavkov a regulačných opatrení.

V zmiešanej ekonomike sa vychádza z toho, že verejný sektor, ktorý je financovaný z verejných financií, zohráva v ekonomike veľmi dôležitú a zároveň konštruktívnu úlohu (6). Verejné rozpočty, najmä štátny rozpočet, z ktorého je financované i zabezpečenie obrany, spolu s miestnymi rozpočtami, rozdeľujú v každej krajine obrovské sumy verejných prostriedkov. Ich objem sa neustále zvyšuje, pretože verejný sektor prostredníctvom nich zabezpečuje verejné statky a služby, ktoré slúžia celej spoločnosti a všetkým jej občanom (8). Preto verejný sektor predstavuje veľmi dôležitý činiteľ, ktorý významným spôsobom ovplyvňuje životné podmienky ľudí a zároveň ovplyvňuje ekonomický rozvoj spoločnosti (9).

S rozvojom spoločnosti sa však nezvyšujú len objemy verejných prostriedkov určených na uspokojenie potrieb obyvateľstva, ale aj požiadavky na zabezpečenie verejných statkov a služieb. Keďže zabezpečenie obrany patrí k základným úlohám štátu, rast požiadaviek sa nevyhol ani tejto oblasti verejného záujmu. V tomto prípade je rast požiadaviek na vyčlenenie dostatočného objemu verejných zdrojov na zabezpečenie obrany ovplyvnený hlavne zmenami v globálnom bezpečnostnom prostredí a rastom z toho vyplývajúcich vojenských i nevojenských ohrození (10).

2.3 Veľkosť a rozsah verejného sektora

V súčasnosti, v čase prebiehajúcej celosvetovej finančnej a hospodárskej krízy, síce nedochádza k spochybňovaniu významu verejného sektora, ale vzhľadom k ekonomickým problémom vo veľkej väčšine krajín sveta dochádza k diskusiám, ktoré sa týkajú najmä veľkosti a efektívnosti verejného sektora, ako aj rozvoja a funkčnosti jeho jednotlivých častí, napríklad zdravotníctva, školstva, kultúry, telesnej kultúry a športu, bezpečnosti, obrany a pod.

Veľkosť alebo rozsah verejného sektora je možné určiť prostredníctvom niekoľkých ukazovateľov, napríklad podielom hodnoty majetku v štátnom vlastníctve na celkovej hodnote majetku v štáte alebo podielom počtu zamestnancov pracujúcich vo verejnom sektore na celkovom počte pracujúceho obyvateľstva a pod. Avšak vzhľadom k tomu, že tieto dva alebo aj iné, ešte zriedkavejšie používané ukazovatele, majú menšiu vypovedaciu schopnosť, najčastejšie sa na určenie veľkosti alebo rozsahu verejného sektora v danom štáte používa ukazovateľ vyjadrujúci podiel štátnych výdavkov na hrubom domácom produkte danej krajiny. Štatistika nemá v tejto oblasti iný vhodnejší ukazovateľ, nakoľko tento ukazovateľ je medzinárodne porovnateľný, čo má veľké výhody najmä z hľadiska medzinárodnej komparácie.

POZNÁMKY

Na základe podielu štátnych výdavkov na hrubom domácom produkte danej krajiny je možné jednotlivé štáty sveta rozdeliť do troch skupín:

- a) Štáty s vysokým podielom štátnych výdavkov na hrubom domácom produkte, ktorý dosahuje viac ako 50 %. Tieto štáty sú označované ako sociálne štáty a patrí k nim najmä Švédsko, Fínsko, Francúzsko, Taliansko, Nemecko a ďalšie.
- b) Štáty so stredne vysokým podielom štátnych výdavkov na hrubom domácom produkte, ktorý sa pohybuje okolo hranice 40 %. Medzi tieto štáty patrí Veľká Británia, Nemecko, Španielsko, Dánsko, Nórsko, ale i Slovensko alebo Česko.
- c) Štáty s nižším podielom štátnych výdavkov na hrubom domácom produkte, ktorý sa pohybuje okolo hranice 30 %. Patria sem najmä Spojené štáty americké, Japonsko, Južná Kórea, Írsko a ďalšie.

2.4 Verejný sektor a verejná politika

Ako už vyplýva z predchádzajúcich častí, verejný sektor predstavuje protiklad súkromného sektora. Kým v súkromnom sektore je základným cieľom jednotlivých ekonomických subjektov maximalizácia zisku (firmy) alebo úžitku (jednotlivci, domácnosti), vo verejnom sektore je základným cieľom maximalizácia verejného prospechu vo verejnom záujme. Kým v súkromnom sektore sa jednotlivci, domácnosti alebo firmy rozhodujú sami za seba na základe ich súkromných (privátnych) záujmov, tak vo verejnom sektore sa na rozhodovacom procese podieľa oveľa väčšie množstvo jednotlivcov, úradov a inštitúcií, pričom rozhodujúci je verejný záujem, označovaný aj ako kolektívny.

V reálnom živote alebo ekonomickej praxi to však nie je také jednoduché, pretože v súkromnom sektore je správanie jednotlivcov, domácností a firiem ovplyvnené nielen reálnou ekonomickou situáciou (napr. globálnou finančnou a hospodárskou krízou) a ich súkromnými záujmami, ale najmä ich disponibilnými dôchodkami (príjmami), resp. ľudskými, materiálnymi a finančnými zdrojmi, ktoré majú k dispozícii. Vo verejnom sektore je zasa správanie jednotlivcov a inštitúcií na jednej strane tiež ovplyvnené aktuálnou celosvetovou alebo národnou ekonomickou, politickou, vojenskou, ekologickou alebo sociálnou situáciou, ale na druhej strane tiež úradmi a úradníkmi, ktorí majú svoje vlastné súkromné alebo politické záujmy. Tieto potom komplikujú uspokojovanie vecí vo verejnom záujme.

Okrem súkromných (individuálnych) záujmov, ktoré sa dostávajú do konfliktu s verejnými (kolektívnymi) záujmami, existujú v demokratických spoločnostiach i konflikty rôznych verejných záujmov navzájom medzi sebou. Vyplýva to z toho, že v pluralitnej demokratickej spoločnosti existuje viacero politických strán, štátnych, samosprávnych i nevládných inštitúcií a organizácií, ktoré buď na základe svojho programu, alebo na základe napojenia na určité ekonomické alebo sociálne skupiny obyvateľstva presadzujú svoje idey a vízie uspokojovania verejných potrieb.

Rozdiely medzi individuálnymi záujmami, ktoré nachádzajú uplatnenie v súkromnom sektore a kolektívnymi záujmami, ktoré nachádzajú uplatnenie vo verejnom sektore, umožňujú pochopiť rozdiel medzi politickou vedou a verejnou politikou. Kým verejná politika sa zaoberá analýzou, formovaním a presadzovaním verejných záujmov iba vo verejnom sektore, politická veda sa zaujíma ako o verejný, tak aj o súkromný záujem vo verejnom i súkromnom sektore.

Pre lepšie pochopenie rozdielov medzi politickou vedou a verejnou politikou, Benčo s Laščekom vo svojej publikácii *Verejný sektor* uvádzajú niekoľko pojmov, ktoré vystihujú rozdiel medzi oboma disciplínami:

POLITICKÁ VEDA	VEREJNÁ POLITIKA
ideológia	technológia
konflikt	konsenzus
moc	služba
ovládanie	kooperácia
reprezentácia	uspokojenie potreby
krátkodobý horizont	dlhodobý horizont
taktika	stratégia
rozhodovanie	rozhodovanie

Verejná politika sa ako odraz sociálnej praxe musí zaoberať aj ďalšími kritériami, napríklad ľudskou dôstojnosťou, solidaritou, spravodlivosťou v rozdeľovaní statkov, riešením globálnych problémov ľudstva, aktivitami ohrozujúcimi existenčné podmienky ľudstva, živočíšnych a rastlinných druhov a podobne (4).

3 OBRANA AKO VEREJNÝ STATOK

Z hľadiska ekonomickej teórie obrana predstavuje jeden z mála prípadov čistého verejného statku (18). To znamená, že ako verejný statok, ktorý je tvorený obranným (vojenským) potenciálom štátu, je prospešná pre všetkých obyvateľov štátu, nakoľko prospech z nej má každý jeden občan. Je verejným statkom, ktorého používanie nemôže byť zakázané žiadnemu obyvateľovi a ak je zabezpečovaný vládou, je využívaný všetkými obyvateľmi (4).

Obrana ako verejný statok sa odlišuje od súkromných statkov, ako sú napríklad chlieb, mlieko alebo maslo. Tie možno rôznymi spôsobmi rozdeliť medzi jednotlivé osoby, pričom ich spotreba je ovplyvnená ich spotrebiteľským správaním. Obranu, akonáhle je zabezpečená, však môžu využívať všetci občania bez ohľadu na ich vek, rasu, vzdelanie, či vierovyznanie. Každému občanovi patrí taká istá časť obrany a bezpečnosti, akú dostáva od ozbrojených síl každý iný občan krajiny (12).

POZNÁMKY

Z hľadiska klasifikácie ekonomických statkov obrana predstavuje príklad kolektívneho (verejného) statku (6). To znamená, že jej spotreba na základe princípu vylúčiteľnosti nie je, na rozdiel od privátneho (súkromného) statku, plne deliteľná medzi jednotlivých spotrebiteľov. Z toho vyplýva, že prírastok nákladov spojených so spotrebou takéhoto statku ďalším jednotlivcom je nulový. Obranu ako kolektívny statok nie je možné rozdeliť na parciálne jednotky, pretože každý jednotlivec ju spotrebúva vcelku. Úžitok (prospech), ktorý z nej má jednotlivec, neznižuje úžitok (prospech) pre ostatných členov spoločnosti. Preto hraničné náklady pri obrane a iných kolektívnych statkoch, ako napríklad pri námornej navigácii, sú nulové.

Z hľadiska výšky nákladov je zabezpečenie obrany alebo využívanie námornej navigácie rovnaké bez ohľadu na to, či obranu využíva 999 tisíc alebo 1 milión občanov štátu, resp. či okolo majáka pri pobreží prepláva denne 50 alebo 100 lodí (13). V prvom prípade ozbrojené sily zabezpečujú obranu, ktorá slúži všetkým obyvateľom štátu a nie je možné niekoho z nej vylúčiť. V druhom prípade maják svieti rovnako pre všetky lode, ktoré preplávajú okolo neho bez ohľadu na to, či na jeho výstavbu prispeli, alebo nie. Nulové však nie sú hraničné produkčné náklady. Je samozrejmé, že ak ozbrojené sily zavedú do svojej výzbroje nové zbrane, bojovú techniku alebo zbraňové systémy, napríklad tanky, obrnené vozidlá alebo nový raketový palebný systém na zabezpečenie protivzdušnej obrany štátu, vyvolá to ďalšie produkčné náklady, ale nie dodatočné náklady, pretože nové zbrane budú slúžiť na zabezpečenie obrany a bezpečnosti všetkým občanom štátu, bez ohľadu na to, či ich je 999 tisíc alebo 1 milión. Taktiež v prípade stavby nového majáka dôjde k ďalším produkčným nákladom, ale nie dodatočným, pretože nový maják bude slúžiť a svietiť rovnako všetkým lodiam, ktoré preplávajú okolo neho, bez ohľadu na to, či ich bude 50 alebo 100.

Z hľadiska uspokojovania potrieb občanov, ktoré majú charakter kolektívnych, celospoločenských a celoštátnych potrieb a ktorých uspokojovanie je zabezpečované prostredníctvom verejných statkov, obrana zabezpečuje v nadväznosti na úzku prepojenosť verejného sektora s plnením úloh štátu výkon bezpečnostno-obrannej funkcie štátu. V rámci členenia verejného sektora sa obrana, ktorá uspokojuje potreby obrany štátu a jeho obyvateľov, zaraďuje do skupiny odvetví spoločenských potrieb (14).

Z hľadiska spotreby čisto verejných statkov sa služby v oblasti obrany radia spolu s napríklad službami v oblasti bezpečnosti, justície alebo verejného osvetlenia medzi čisto kolektívne statky s automatickou spotrebou (15). Spotrebiteľ je, na rozdiel od využívania čisto kolektívnych statkov s fakultatívnou spotrebou (napr.: verejná televízia), zbavený možnosti rozhodnúť sa, či tieto statky bude alebo nebude spotrebúvať. Pri spotrebúvaní druhej skupiny statkov sa môže fakultatívne rozhodnúť, či služby napríklad verejnej televízie bude využívať alebo nie. Toto jeho fakultatívne rozhodnutie je pritom technicky uskutočniteľné.

Pre súkromný sektor, na rozdiel od verejného sektora, ktorý zabezpečuje fungovanie a plnenie úloh štátu, teda aj úloh obrany štátu, neexistuje žiadny ekonomický

podnet takýto statok vyrábať, pokiaľ nedostane za svoj produkt (tovar alebo službu), ktorý vyrába alebo poskytuje, zaplatené. Z toho dôvodu je nutné, aby občania platili štátu dane aj za služby v oblasti obrany.

Motivovať alebo zabezpečiť produkciu verejných statkov je úlohou verejného sektora (7). Je to náročná úloha, pretože úžitok z týchto statkov je rozptýlený medzi obyvateľstvo, takže žiadna jednotlivá firma alebo spotrebiteľ nemá ekonomickú motiváciu ich poskytovať. Produkcia verejných statkov je ekonomická činnosť prinášajúca väčší alebo menší úžitok pre spoločnosť, ktorú nemožno ponechať na súkromné podnikanie (13). Preto nielen obrana, ale aj ostatné statky patriace do veľkej skupiny čistých (pravých) verejných statkov, ako napríklad statky a služby na zabezpečenie verejného poriadku, práva, verejnej vnútornej a vonkajšej bezpečnosti, sú priamo predurčené na to, aby boli predmetom verejného financovania.

Súkromná iniciatíva je v týchto prípadoch nedostatočná, pretože je vysoko nepravdepodobné, aby ľudia na báze dobrovolnosti poskytli zo svojich dôchodkov dostatok prostriedkov na zabezpečenie obrany alebo iných verejných statkov, a preto je nevyhnutné, aby ich produkciu zabezpečil štát z verejných zdrojov (16). Tým, že štát v rámci svojho pôsobenia a výkonu svojich funkcií rozhoduje o tom, do ktorých oblastí, vrátane obrany, bude nasmerovaná určitá časť disponibilných zdrojov, zároveň zabezpečuje, že zbrane, zbraňové systémy, munícia, vojenská technika, výzbroj a výstroj, ktorú štát nakupuje na zabezpečenie obrany, sa budú skutočne vyrábať.

4 ZÁKLADNÉ VLASTNOSTI OBRANY AKO ČISTÉHO VEREJNÉHO STATKU

V ekonomickej teórii sa okrem vyššie uvedeného uvádza, že verejný statok je tovar alebo služba s takou definičnou vlastnosťou, že ak je ponúkaná jednej osobe, je dostupná aj pre všetky ostatné osoby bez vynaloženia dodatočných nákladov. Na rozdiel od súkromného statku, spotreba verejného statku jednou osobou neznižuje dostupnosť tohto statku pre akúkoľvek inú osobu, kým u súkromného statku, spotreba takéhoto statku jednou osobou vylučuje zo spotreby inú osobu (4).

Obrana, ako jeden z úzkeho (ohraničeného) okruhu čistých (pravých) verejných statkov, sa vyznačuje nasledujúcimi vlastnosťami:

- a) nerivalitnosťou v spotrebe,
- b) nevylučiteľnosťou zo spotreby.

Nerivalitnosť v spotrebe spočíva v tom, že spotreba obrany ako verejného statku jedným jednotlivcom neznižuje jej ponuku pre ostatných jednotlivcov. Ozbrojené sily totiž zabezpečujú služby obrany pre všetkých občanov štátu a náklady na obranu sa nezvýšia pri narodení ďalšieho dieťaťa alebo prijatí ďalšieho imigranta. Neprejavujú sa tu náklady príležitosti zo spotreby, pretože náklady sú rovnaké bez ohľadu na to, koľko jednotlivcov má úžitok z obrany. Hraničné náklady dodatočného spotrebiteľa sú nulové (11).

POZNÁMKY

Nevylučiteľnosť zo spotreby spočíva v tom, že ak je takýto statok poskytovaný, nie je v moci poskytovateľa statku zabrániť komukoľvek inému v jeho spotrebe, čo zároveň predstavuje kritérium, podľa ktorého možno odlíšiť verejné statky od súkromných (4). Vylúčiť občana zo spotreby obrany, ktorá zaisťuje ochranu štátu a jeho obyvateľov pred vonkajším nepriateľom, je nemožné. V prípade obrany ako čistého verejného statku by vylúčenie kohokoľvek zo spotreby nebolo ani vhodné, ani efektívne, a to aj vtedy, keby bolo technicky uskutočniteľné (6). Občan užíva obranu ako čistý verejný statok bez ohľadu na to, či to chce, alebo nie.

Takáto nevylučiteľnosť zo spotreby spôsobuje, že trh v tomto prípade nemôže fungovať, pretože spojenie medzi výrobcou a spotrebiteľom je prerušené. Rivalitná spotreba ekonomických statkov je možná len na trhu, kde spotreba statku (chlieb, mlieko, maslo, obuv, televízor, automobil a pod.) jedným jednotlivcom vylučuje zo spotreby daného statku iného jednotlivca. Ak napríklad jedna osoba sedí na stoličke, nemôže už na tej istej stoličke sedieť iná osoba, alebo ak jedna osoba skonzumuje v cukrárni zmrzlinový pohár, nemôže ten istý zmrzlinový pohár zjesť už nikto iný. Preto platí, že ak výrobca statku môže niektorým jednotlivcom zabrániť v spotrebe jeho výrobku, zväčša teda tým jednotlivcom, ktorí neplatia za jeho výrobok, potom môže byť tento výrobok umiestňovaný pomocou trhu.

Tržný princíp však zlyháva, ak poskytnutie statku jednej osobe umožní jeho dostupnosť aj pre všetky ostatné osoby. V rámci nerivalitnej spotreby je každý občan presvedčený o tom, že úžitok (prospech) zo statkov nevylučiteľných zo spotreby, napríklad obrany, získa nezávisle od toho, či za tento statok zaplatí alebo nie. Tieto osoby potom nič nenúti k tomu, aby za statok platili a môžu sa tak uchýliť k stratégii čierneho pasažiera. Týmto pojmom sa v ekonomickej teórii označuje neochota platiť za poskytované verejné statky (11). V prípade verejných statkov, akým je i obrana, u ktorých sa nedá uplatniť princíp vylúčenia zo spotreby, musí zasiahnuť vláda. Aby vláda mohla financovať zabezpečenie obrany štátu a jeho obyvateľov, ako aj produkciu ostatných verejných statkov musí si zabezpečiť príjmy. Tieto príjmy pochádzajú z daní uvalených na dôchodky, mzdy, spotrebný tovar a podobné položky. Pretože daňovým zákonom podlieha každý jednotlivec, občania sú donútení platiť za zabezpečenie obrany a ostatné verejné statky v podobe daní.

5 OBRANA A VEREJNÁ VOĽBA

Zabezpečenie obrany je podobne ako poskytovanie ostatných verejných statkov úzko spojené s problematikou verejnej voľby, resp. kolektívnej voľby. Teória verejnej voľby sa zaoberá tým, ako vlády a parlamenty robia rozhodnutia o daniach, verejných výdavkoch, regulovaní a iných otázkach hospodárskej politiky. Pozornosť sa pritom sústreďuje na volebný proces, v ktorom sa rozhoduje o alokácii zdrojov vo verejnom sektore. To znamená, že aj o alokácii zdrojov na zabezpečenie obrany, rozsahu, stratégie a spôsobe zabezpečenia obrany štátu a jeho obyvateľov, o národných a bezpečnostných záujmoch, využití a zabezpečení ozbrojených síl a pod.

Teória verejnej voľby predstavuje časť ekonomickej vedy, ktorá sa zaoberá tým, ako vlády uskutočňujú proces ekonomickej voľby, to znamená, ako sa vo verejnom sektore riešia tri základné ekonomické problémy – čo, ako a pre koho vyrábať (17).

V súkromnom sektore o týchto otázkach a ponuke bežných statkov rozhodujú trhové sily pomocou cenového mechanizmu. Ten predstavuje jednoduchý a efektívny spôsob určovania objemu produkcie. Cenový mechanizmus zároveň podľa neho sprostredkováva informácie firmám aké statky majú vyrábať a súčasne sprostredkováva rozdeľovanie vyrobených statkov medzi spotrebiteľmi. Trhový mechanizmus zabezpečí, aby štruktúra výroby statkov zodpovedala požiadavkám spotrebiteľa. Pri spotrebe súkromných statkov, to znamená statkov, ktorých spotreba je rivalitná a vylúčiteľnosť sa zabezpečuje prostredníctvom trhu, sa spotrebiteľ rozhoduje individuálne, a to na základe ceny, výšky dôchodku a svojich preferencií.

Vo verejnom sektore však platia pri rozhodovaní o alokácii zdrojov celkom odlišné pravidlá. Trh je v tomto prípade vyradený z rozhodovacieho procesu, a preto je nevyhnutné využívať iné spôsoby rozhodovania (11). V prípade verejného sektora ponuku verejných statkov určuje politický mechanizmus (6). Kým v súkromnom sektore rozhoduje o alokácii zdrojov a ponuke bežných statkov neviditeľná ruka trhu a individuálne preferencie spotrebiteľov, vo verejnom sektore sa uplatňuje viditeľná ruka štátu a individuálne preferencie sa spájajú do kolektívnych rozhodnutí. Zároveň, kým v súkromnom sektore sa rozhoduje na základe peňažných hlasov a cieľom je maximalizácia zisku pre firmu, vo verejnom sektore sa rozhoduje na základe volebných hlasov a cieľom je maximalizácia hlasov vo voľbách (17).

Vzhľadom k tomu, že obrana je neoddeliteľnou súčasťou verejného sektora a jej zabezpečenie patrí k základným úlohám štátu, obrana a verejná voľba sú navzájom vo veľmi úzkom vzťahu. Verejná voľba predstavuje rozhodujúci mechanizmus pre formovanie obrany, pretože o základných otázkach týkajúcich sa obrany štátu nerozhodujú jednotlivci na trhu, ale prostredníctvom hlasovacích lístkov vo voľbách. Týmto spôsobom môžu vyjadriť svoje obranné preferencie. Vo voľbách zvolení politici majú potom plnú moc implementovať vôľu voličov vo sfére obrany a realizovať rozhodnutia v ich mene, t.j. v mene kolektívu. Preto sa verejná voľba považuje za kolektívnu voľbu (4).

V nadväznosti na zabezpečenie obrany štátu a jeho obyvateľov sa verejná voľba veľmi výrazne prejavuje najmä pri hlasovaní o štátnom rozpočte. Zvolení zástupcovia (poslanci) by sa pri rozhodovaní o štátnom rozpočte mali riadiť názormi svojich voličov, ktoré by mali najprv poznať. Problémom poslancov môže byť, ak by aj poznali názory svojich voličov, rozhodnúť sa, ako postupovať pri porovnávaní názorov a preferencií svojich voličov, to znamená, za čo hlasovať v parlamente. Rozhodovanie o výhodnosti kúpy súkromného statku na trhu je pre spotrebiteľa veľmi jednoduché; buď si daný tovar kúpi, alebo nie. Pre rozhodovanie poslancov o prospešnosti jedného verejného statku v porovnaní s iným verejným statkom však žiadna podobná jednoduchá metóda neexistuje (11).

POZNÁMKY

Poslanci musia urobiť rozhodnutie na základe mnohých rozdielnych názorov. Niektorí voliči preferujú vyššie výdavky na zabezpečenie obrany, iní zasa nižšie. Jedna skupina voličov by chcela vyššie výdavky na sociálne zabezpečenie, druhá skupina je proti, tretia skupina by bola spokojná so zvýšením verejných výdavkov na školstvo a vedu, iná skupina by zasa uprednostnila zdravotníctvo, atď. Napriek rozdielnosti voličských preferencií poslanci musia urobiť rozhodnutie. Poslanci sa však nerozhodujú len podľa názorov svojich voličov, ale aj podľa svojich záujmov, rovnako ako výrobca alebo spotrebiteľ v súkromnom sektore (6).

Stiglitz prezentuje názor, že poslanci sa rozhodujú výhradne podľa svojich záujmov. Ich hlavným záujmom je byť po skončení volebného obdobia opätovne zvolení a zostať vo funkcii alebo úrade. Cena, ktorú platia alebo získavajú pri hlasovaní o alokácii verejných zdrojov, sa rovná strate alebo zisku voličských hlasov. Takéto hlasovania o rozpočte, pri ktorých poslanci nezvažujú v prvom rade verejný záujem, ale svoje osobné záujmy týkajúce sa ich budúceho zvolenia, resp. nezvolenia, prinášajú svoje dôsledky (11). V prípade obrany je rozhodovanie a konanie poslancov navyše ovplyvnené tlakom rôznych záujmových skupín domácich a zahraničných firiem, ktoré sa uchádzajú o štátne zákazky v oblasti obrany (4).

Všetky tieto okolnosti majú vplyv na rozhodovanie poslancov pri hlasovaní o štátnom rozpočte, a tým aj o výške rozpočtových výdavkov vyčlenených v rámci štátneho rozpočtu na zabezpečenie obrany slobody, nezávislosti, suverenity a územnej celistvosti štátu a ochrany života a majetku občanov.

Rozhodnutie (hlasovanie) poslancov o alokácii zdrojov na zabezpečenie obrany súčasne predstavuje rozhodnutie o spôsobe a rozsahu zabezpečenia obrany, o tom, koľko stíhacích alebo dopravných lietadiel, bojových alebo transportných vrtuľníkov, bezpilotných lietajúcich prostriedkov, rakiet, tankov, obrnených vozidiel, mínometov, samopalov, pištolí a ďalších zbraní, výzbroje a výstroje, zbraňových alebo komunikačno-informačných systémov sa vyrobí alebo nakúpi z verejných zdrojov, ako bude prebiehať modernizácia ozbrojených síl, na akej úrovni bude zabezpečený výcvik a príprava príslušníkov ozbrojených síl na plnenie úloh v oblasti obrany štátu a jeho obyvateľov, prípadne v oblasti plnenia úloh v rámci vojenských operácií a misií medzinárodného krízového manažmentu a iných medzinárodných záväzkov, koľko verejných prostriedkov sa investuje do obrannej infraštruktúry alebo aká časť verejných financií sa vynaloží na zabezpečenie ľudských zdrojov potrebných na obranu štátu a jeho obyvateľov pred vonkajším napadnutím cudzou mocou.

6 ZÁVER

Problémy spojené so zabezpečením obrany zvrchovanosti, územnej celistvosti a nedotknuteľnosti hraníc štátu, vnútorného poriadku, ústavných práv a slobôd jeho občanov spolu s ochranou ich životov, zdravia a majetku nemajú a nikdy ani nemali len jediné a navyše správne riešenie. Jej zaručovanie prostredníctvom ozbrojených síl daného štátu spolu s ostatnými ozbrojenými zložkami štátu a civilnými orgánmi

pôsobiacimi v rámci verejného sektora je cenou za bezpečnosť, mier, mierové hospodárstvo a zaistenie mierového nevojnového života občanov.

Podobne ako problémy obrany štátu a jeho občanov, tak ani problémy verejného sektora zabezpečujúceho plnenie hlavných úloh a funkcií štátu nemajú a ani nikdy nebudú mať definitívne správne riešenie. Vývoj ľudského spoločenstva je síce v súčasnosti omnoho rýchlejší ako v minulosti, pretože ku kvalitatívnym zmenám v spoločnosti dochádza už za života jednej generácie, napriek tomu ciele zostávajú rovnaké.

V demokratickom a právnom štáte, založenom na delbe štátnej moci (zákonodarnej, výkonnej a súdnej), by verejná správa (štátna správa aj územná samospráva) mala slúžiť všetkým občanom štátu bez rozdielu v hodnote ich majetku, ich politického alebo náboženského presvedčenia, rasy, veku alebo pohlavia, dodržiavať rovnosť pred zákonom, riadiť sa právom (platnými právnymi a všeobecno-platnými záväznými predpismi) a v neposlednom rade morálkou.

Plnenie verejných povinností, vrátane úloh v oblasti zabezpečenia obrany a bezpečnosti štátu a jeho občanov, by malo byť vykonávané predovšetkým vo verejnom a nie súkromnom záujme, spočívať v službe občanom, zameriavať sa na verejný prospech a samotný výkon by mal byť založený len a len na odbornosti, nie na politickej, príbuzenskej alebo skupinovej príslušnosti.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. NOVÁK, L.: *Krízové plánovanie*. 1. vyd. Žilina : Žilinská univerzita, 2005. 208 s. ISBN 80-8070-391-4.
2. KRČ, M. – ODEHNAL, L.: *Ekonomika obrany štátu : vybrané kapitoly*. 1. vyd. Brno : Vojenská akademie, 1998. 325 s. ISBN 80-85960-06-0.
3. IVANČÍK, R. – KELEMEN, M.: *Obrana štátu : Ekonomika, plánovanie a financovanie obrany*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2010. 257 s. ISBN 978-80-8040-370-7.
4. BENČO, J. – LAŠČEK, L.: *Verejný sektor*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia, 2002. 136 s. ISBN 80-8040-172-1.
5. LAŠČEK, L. a kol: *Vybrané kapitoly z ekonómie*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2006. 153 s. ISBN 80-8040-297-3.
6. LIPTÁK, J.: *Verejné financie*. Bratislava : Súvaha, 1999. 257 s. ISBN 80-88727-21-9.
7. SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W. D.: *Ekonomika I*. Bratislava : Bradlo, 1992. 425 s. ISBN 80-7127-030-X.
8. IVANČÍK, R.: Ekonomika a obrana. In: *Obrana*, roč. 17, 2009, č. 10, s. 36-37. ISSN 1336-1910.

POZNÁMKY

9. BENČO, J.: *Verejný sektor a verejné služby*. Kunovice : EPI, 2005. 186 s. ISBN 80-7314-063-2.
10. IVANČÍK, R.: Vojenské výdavky v čase globalizácie a hospodárskej krízy. In: *Vojenské reflexie*, roč. 5, 2010, č. 1, s. 15-26. ISSN 1336-9202.
11. STIGLITZ, J. E.: *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Grada Publishing, 1997. 664 s. ISBN 80-7169-454-1.
12. LAŠČEK, L.: Ekonomické zabezpečenie obrany štátu. In: *SAmO – Spoločnosť, armáda, osobnosť*, 1999, č. 1, s. 43-65.
13. SIVÁK, R. a kol.: *Verejné financie*. Bratislava : Iura Edition, 2007. 316 s. ISBN 978-80-8078-094-4.
14. BENČO, J.: *Ekonomika a manažment verejnej správy*. Trenčín : FSEVTnUAD, 2006. 319 s. ISBN 80-8075-119-6.
15. NEUBAUEROVÁ, E. a kol.: *Teórie vo verejných financiách*. Bratislava : Ekonóm, 2001. 155 s. ISBN 80-225-1391-1.
16. SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W. D.: *Ekonomía II*. Bratislava : Bradlo, 1992. 555 s. ISBN 80-7127-031-8.
17. JOHNSON, D. B.: *Teória verejnej voľby*. Bratislava : SOFA, 1997. 353 s. ISBN 80-85752-43-3.
18. IVANČÍK, R.: Vzťahy ekonomiky a vojny I. In: *Obrana*, roč. 18, 2010, č. 2, s. 32-33. ISSN 1336-1910.
19. ŠEFČÍK, V.: *Ekonomika a obrana štátu*. Praha : Ministerstvo obrany Českej republiky, 1999. 206 s. ISBN 80-7278-014-X.

ĎALŠIA ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

- HOLKOVÁ, V. – JANOK, M.: *Mikroekonómia*. Bratislava : Ekonomická univerzita, 1995. 143 s. ISBN 80-225-0701-6.
- HUSÁR, J.: *Makroekonómia*. Bratislava : Kartprint, 1998. 285 s. ISBN 80-88870-08-9.
- IVANČÍK, R.: Národná a medzinárodná bezpečnosť v čase globalizácie a finančnej krízy. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2010, s. 110-118. ISBN 978-80-8040-407-9.
- LISÝ, J. a kol.: *Ekonomía v novej ekonomike*. Bratislava : Iura Edition, 2007. 638 s. ISBN 978-80-8078-164-4.
- STREČKOVÁ, Y.: *Teorie veřejného sektoru*. Brno : Ekonomicko-správní fakulta Masarykovské univerzity, 1998, s. 214. ISBN 80-210-1737-6.
- STREČKOVÁ, Y. – MALÝ, I. a kol.: *Veřejná ekonomie pro školu a praxi*. Praha: Computer

Press, 1998. ISBN 80-7226-112-6.

ŠIMÁK, L.: *Krízový manažment vo verejnej správe*. Žilina : Žilinská univerzita, 2004. 245 s. ISBN 80-88829-13-5.

Zákon č. 222/1996 Z. z. o organizácii miestnej štátnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 570/2005 Z. z. o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 281/1997 Z. z. o vojenských obvodoch.

Zákon č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Definovanie pojmu obrana.
2. Definovanie pojmu verejný sektor.
3. Úlohy verejného sektora v spoločnosti.
4. Funkcie štátu, ktoré zabezpečuje verejný sektor.
5. Financovanie verejného sektora.
6. Vplyv verejného sektora na život obyvateľov.
7. Rozdiel medzi verejným a súkromným sektorom.
8. Obrana z hľadiska ekonomickej teórie.
9. Vlastnosti obrany ako verejného statku.
10. Spôsob rozhodovania o alokácii zdrojov vo verejnom sektore.
11. Zásady, ktorými by sa mala riadiť verejná správa v demokratickom štáte.
12. Plnenie a výkon verejných povinností.

**PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY VPLÝVAJÚCE NA ODLÚČENIE
PROFESIONÁLNEHO VOJAKA**

kpt. Mgr. Michaela **ŠTAMMOVÁ**

ÚVOD

Vyslanie profesionálnych vojakov na plnenie úloh mimo územia SR a z toho vyplývajúce odlúčenie zažívajú takmer všetky vojenské rodiny počas kariéry profesionálneho vojaka. Toto obdobie prináša ťažkosti nielen vyslaným profesionálnym vojakom, ale aj ich rodinám, ktoré zostávajú doma. Plánované odlúčenie často vyvoláva u vojakov obavy zo straty kontaktu s deťmi, starosti, či ich vlastné dieťa po návrate spozná (hlavne u dojčiat a batoliat) a obavy z toho, ako ovplyvní vyslanie ich úlohu rodiča. Partneri, ktorí zostávajú doma, majú niekedy obavy zo zvýšenej zodpovednosti a možného preťaženia, z toho, či udržia už zabehnuté pravidlá v rodine a z toho, či zvládnu zastať úlohy oboch rodičov počas odlúčenia.

Počas vyslania zažívajú rodiny každodenný stres z odlúčenia, partnerky musia zvládať obavy z potenciálnej straty vyslaného člena rodiny alebo z možnosti, že sa môže vrátiť vážne zranený. Pre príslušníkov jednotky zas nielen vážne problémy, ale aj bežné ťažkosti rodinného života doma môžu byť závažným stresorom. A ako to už býva podľa Murphyho zákonov, je vysoko pravdepodobné, že krátko po odlete sa pokazí auto, práčka alebo chladnička.

Na druhej strane je vyslanie pre vojenské rodiny významná skúsenosť. Odlúčenie vytvára príležitosť, aby si jednotliví členovia rodiny uvedomili, akí sú si navzájom vzácní, ukáže sa, čo je v živote rodiny skutočne dôležité.

Odlúčenie profesionálneho vojaka - odlúčenie od najbližších, ktoré je témou tohto príspevku, je pre povolanie profesionálneho vojaka charakteristické. Výcviky, cvičenia, týždňovky, vyslania do operácií medzinárodného krízového manažmentu. Práve v súvislosti s vyslaním vystupuje tento fakt do popredia ešte viac. Počas rozhovorov v rámci programu psychologickkej starostlivosti po vyslaní do zahraničných operácií sa psychológovia pýtajú vojakov, čo pre nich predstavovalo počas vyslania najväčšiu záťaž. Bez ohľadu na to, o aký typ operácie ide, medzi najfrekvencovanejšie odpovede patrí - odlúčenie od rodiny. Napríklad, v súvislosti s operáciou ISAF by sme možno očakávali, že odpoveďou bude ohrozenie života alebo zdravia. Ale aj v tomto prípade predstavuje odlúčenie od rodiny popri klimatických podmienkach najčastejšiu odpoveď. Možno je to prekvapivý fakt, ale v skutočnosti dobre pochopiteľný. K otázke ohrozenia života alebo zdravia mávajú vojaci obvykle fatalistický prístup. Fatalistický v zmysle buď sa mi niečo stane, alebo nie, pričom platí, že tento výsledok nedokáže človek ovplyvniť. Podobne ako v bežnom živote mimo vyslania - akceptujeme, že existuje riziko, že nás môže zraziť auto, ale nepripúšťame

si, že sa to môže stať práve dnes alebo práve nám. Ak by sme o tomto bezpečnom scenári neboli vnútorne presvedčení, neprekročíme prah dverí. Tiež platí, že pokiaľ ide o pocit ohrozenia života, jeho intenzita prežívania časom slabne, človek sa na zvýšené riziko dokáže adaptovať. Ale ak hovoríme o odlúčení od rodiny, takáto záťaž naopak časom graduje.

Prečo je potrebné zaoberať sa problematikou odlúčenia?

Možno nám ako odpoveď poslúži nasledujúca a iste výstižná citácia generála Normana H. Schwarzkopfa: „Môžete cvičiť svojich mužov ako len chcete, ale čo myslíte, že sa stane, keby bola vojna a títo chlapi by bojovali s myšlienkami, že sa nikto nestará o ich rodiny? V žiadnom prípade nebudú bojovať tak efektívne ...“

Ako to teda s odlúčením je, aké má dopady a ako by ich bolo možné zredukovať - na to sa pokúsime nájsť odpovede v nasledujúcich riadkoch.

1 EMOCIONÁLNE CYKLY ODLÚČENIA

Odlúčenie má vplyv ako na profesionálneho vojaka, tak aj na rodinu. Tak, ako je možné identifikovať niekoľko charakteristických období, ktoré prežívajú vojaci vyslaní do misie, môžeme tiež zaregistrovať isté špecifické fázy aj v živote a prežívaní rodinných príslušníkov. Tieto fázy sú charakteristické emóciami, ktoré prežívajú rodinní príslušníci, predovšetkým partnerky. Takéto emócie majú reálny základ v konkrétnych udalostiach - osamelosť počas prípravy a výcviku na vyslanie, adaptácia na zmenené podmienky po rotácii, potreba zastať rolu oboch rodičov počas vyslania druhého rodiča na misiu a pod. Preto hovoríme o emocionálnych cykloch vyslania. V zásade môžeme povedať, že nadchádzajúce vyslanie má vplyv na rodinu už v období prípravy a výcviku na misiu a rovnako tak je rodina ovplyvnená misiou ešte niekoľko mesiacov po návrate.

Prvá fáza – blížiac sa odlúčenie, očakávanie odlúčenia

Spočiatku môžu partnerky nesúhlasiť s vyslaním alebo byť nahnevané. Neskôr začnú vnímať budúce odlúčenie ako reálne, otvárajú konkrétne problémy, ktoré treba vyriešiť, povinnosti, úlohy, ktoré treba zabezpečiť ešte pred odchodom na misiu. Môžu sa vyskytnúť obavy z toho, ako to budú samé doma zvládať, či si budú vedieť poradiť aj so záležitosťami, ktoré má normálne na starosti partner. Zároveň si vnútorne môžu klásť nasledujúce otázky: *Budem stíhať zabezpečiť chod domácnosti, keď zrazu na všetko zostanem sama? Ako zasiahne odchod partnera a jeho dlhodobá neprítomnosť detí? Kto mi pomôže, ak sa mi náhodou niečo stane, ochorím? Čo bude, ak sa náhodou niečo stane partnerovi? Budem stíhať a zvládať deti, keď zrazu budú všetky povinnosti len na mne? Budem stíhať v práci?*

POZNÁMKY

Zároveň v tomto období vojaci takmer permanentne absolvujú rôzne etapy výcviku a sú teda dlhšie obdobia preč od rodiny. Je to akoby predzvesť nadchádzajúceho odlúčenia. Tiež častejšie rozprávajú o nadchádzajúcej misii a o svojej jednotke. Takto si postupne vytvárajú putá, ktoré sú základom pre skupinovú súdržnosť jednotky, ale partnerky to môžu vnímať ako istý citový odstup, čo zhoršuje ich frustráciu a hnev. Napätie tiež často vzniká, ak sú vojaci vyťažení úlohami, ktoré je potrebné ešte na poslednú chvíľu zvládnuť (drobné domáce opravy, údržba auta a pod.). S približujúcim sa odchodom môže napätie narastať a niekedy si partnerky želajú, aby už bol odchádzajúci vojak preč. Páry často hovoria o hádkach bezprostredne pred odchodom. Istým spôsobom môže byť takéto „hádanie sa“ spôsobom ako si uľahčiť rozlúčenie. Tento proces však prebieha nevedome, teda bez toho, aby lúčiaci sa partneri vedeli, že hádky pred odchodom môžu mať aj takúto funkciu. Pokiaľ však nevedia, že je to normálna, obvyklá súčasť obdobia pred vyslaním, môžu sa cítiť zmätení alebo vinní za takéto hádky.

Hoci sa v tomto období vyskytuje veľa ťažkostí a výziev, kľúčovou je akceptácia toho, že vyslanie príde a že príde odlúčenie.

Druhá fáza – zmierenie sa s odlúčením, emocionálna neutralita

Približne týždeň pred rotáciou sa postoj partneriek k vyslaniu mení. Obaja partneri cítia, že zostávajúcich pár dní by mali stráviť spolu, ale pracovné povinnosti im to obvykle nedovoľujú. Vyskytujú sa pocity beznádeje a zúfalstva, neistoty, robíť rozhodnutia v tomto čase je ťažké. Partnerky zostávajúce doma sa často cítia unavené a vyčerpané. Väčšina má smerom k partnerovi rozpoltené pocity. Na jednej strane láska, možno obdiv, hrdosť, na druhej hnev, smútok, obavy.

Partnerky, ktoré majú skúsenosti z predchádzajúceho vyslania alebo dokonca tie, ktoré zažili viacero odlúčení, majú vypracovanú istú rutinu ako zvládať domácnosť, deti. Majú teda zväčša pozitívnu skúsenosť s tým, ako odlúčenie dokážu zvládnuť, môžu byť v tomto ohľade sebavedomejšie, aj obáv je menej. Na druhej strane však môžu pociťovať isté vyhorenie a únavu z predchádzajúceho vyslania a cítiť sa zaplavené z toho, že to začína zasa.

Tretia fáza – emocionálny chaos, zmätok

Toto obdobie trvá približne prvých šesť týždňov po rotácii. Bez ohľadu na to, ako sú partnerky na partnerovo vyslanie pripravené, bez ohľadu na to, či už majú alebo nemajú skúsenosť s odlúčením počas predchádzajúcich misií alebo z iných dôvodov, aj tak vždy odchod partnera prežívajú ako šok. Na začiatku môžu pociťovať istú úľavu, že chaos súvisiaci s nadchádzajúcim vyslaním už skončil, všetko je už jasné, dané. Túto úľavu však vystriedajú pocity viny, znečlivenia, bezcieľnosti, chýbajú ciele, zmysel každodenného fungovania. Musia si vytvoriť novú - vlastnú rutinu fungovania, rutinu ako zvládať deti, domácnosť, prácu, ale tento krát už samé. Partner-

ky, ktoré nechodia do práce, sa niekedy strávia priateľov, susedov, rodiny. Často popisujú pocity zaplavenia, napr. z toho, že všetka zodpovednosť za chod domácnosti je teraz len na nich. Problémy so spánkom (problém zaspať, budenie sa v noci alebo naopak nadmerné množstvo spánku) sú časté.

Štvrtá fáza – zotavenie a stabilizácia

Koncom druhého mesiaca odlúčenia sa partnerky vžijú do svojej novej roly, uvedomia si, že v podstate všetko zvládajú. Ich sebavedomie a pozitívne postoje k situácii narastá po každej novej pozitívnej skúsenosti. Zvykli si už na svoje postavenie, podporu manžela sa im darí nahradiť podporou rodiny, priateľov, známych. Spolu s novými povinnosťami si uvedomujú aj novú slobodu a nezávislosť v rozhodovaní, ktoré získali práve tým, že sú samé. Hoci mnohým zostávajú mierne depresívne nálady a úzkosť, väčšina si užíva nový pocit slobody a nezávislosti a zažíva pocit hrdosti na seba kvôli tomu, že sú schopné zvládať všetko samé.

Piata fáza – očakávanie návratu

Približne šesť týždňov pred návratom začínajú prevládať pocity radosti, vzrušenia, ale tiež sa môžu objaviť obavy. Úsilie partneriek je sústredené na prípravu domácnosti na návrat partnera. Spoločne s deťmi a rodičmi pripravujú a reálne plánujú, ako bude vyzeráť prvé stretnutie s vracajúcim sa, oslavy, stretnutia so širšou rodinou a pod.

Partnerky sa na jednej strane na svojho partnera tešia, ale na druhej strane si uvedomujú, že sa budú musieť vzdať časti svojej nezávislosti. *Teším sa, že bude späť, ale čo je to, čoho sa budem musieť vzdať?* Toto sú reálne pocity, ktoré spúšťajú istú nervozitu a napätie.

Šiesta fáza – návrat a opätovná adaptácia

Približne do šiesteho týždňa po návrate zažívajú páry dvojznačné pocity. Na jednej strane sú konečne spolu, na strane druhej sa v tejto situácii nemusia cítiť dostatočne komfortne, hoci sa na opätovné stretnutie tešili. Aj keď sú spolu fyzicky, nemusí to platiť aj v emocionálnej rovine. Rôzne rozhodnutia, ktoré si zvykli v posledných šiestich mesiacoch robiť samostatne, musia teraz prijímať spoločne, nažívať opätovne ako pár. Niektorým partnerkám chýba pocit slobody a nezávislosti, ktorý mali počas odlúčenia, iným takáto situácia vyhovuje. Všeobecne sa vyskytujú pocity chaosu a straty kontroly, ich život opäť stráca zabehnutý poriadok.

V tomto období musia páry urobiť najväčší kus práce na prerozdelení si rolí a povinností, čo vlastne znamená vytvorenie nových nepísaných pravidiel rodiny a domácnosti. Kľúčovou v tomto období je otvorená komunikácia, kedy si partneri dovoľia otvorene hovoriť aj o svojich negatívnych pocitoch a postojoch k rôznym

POZNÁMKY

otázkam bez toho, aby mali obavy z toho, že sa druhého partnera dotknú. Hoci to nie je jednoduché, je potrebné mať na pamäti, že nakopenie neriešených problémov býva najčastejšou príčinou rozchodov a rozvodov. Ďalším významným faktom, ktorý si musia partneri uvedomiť je, že manželstvo nemôže byť a ani nebude rovnaké ako pred vyslaním. Partnerky majú za sebou množstvo rôznych skúseností a posunuli sa ďalej a tak predpoklady a skúsenosti manželov nebudú v mnohom platiť. Sexuálne vzťahy môžu ochladnúť, v takom prípade partneri potrebujú dostatočné množstvo času, kým prídu pocity skutočnej intimity.

Partnerky by mali rátať aj s dôsledkami potenciálneho bojového stresu a traumy, ktorým mohli byť vojaci počas vyslania vystavení. V takomto prípade bývajú vojaci podráždení, výbušní, môžu byť uzavretí, vyskytnúť sa môžu poruchy spánku. Niekedy sa takáto nepríjemná skúsenosť prejaví zvýšenou konzumáciou alkoholu. Ak ťažkosti takéhoto charakteru pretrvávajú aj po šiestich mesiacoch, je potrebné vyhľadať odbornú pomoc.

Siedma fáza – opätovná integrácia a stabilizácia

Po šiestom až dvanástom týždni po návrate dochádza v rodine k úplnej stabilizácii a všetci jej príslušníci sa cítia doma pohodlne. Opäť sa obnovuje pocit existencie páru a rodiny.

Mnohým problémom u vojenských rodín je možné predísť alebo ich aspoň minimalizovať jednoducho už len tým, že vojaci a ich partnerky poznajú a uvedomujú si vyššie popísaný proces adaptácie na situácie odlúčenia a opätovného návratu. Problémy, nepríjemné pocity môžu ľudia lepšie tolerovať, ak ich vnímajú ako súčasť jednotlivých fáz odlúčenia a nie ako príznaky rozpadajúceho sa vzťahu. Tiež je užitočné vedieť, že je absolútne normálne mať rôzne zvláštne pocity, keď sa vojak vracia po vyslaní domov. Toto tvrdenie platí pre obe strany - pre vracajúcich sa vojakov a rovnako tak pre čakajúce partnerky.

Prečo mávajú aj bezproblémové partnerstvá takéto ťažkosti? Prečo aj v prípadoch, ak sa partneri majú radi, odlúčenie im nevyhovuje a tešia sa na opätovné stretnutie, zažívajú ťažkosti po návrate?

Jednou z príčin je, že základom každého vzťahu je **potreba blízkosti** a to v zmysle fyzickom a aj duševnom. Potreba takejto blízkosti môže byť rôzna, pociťuje ju však každý. Dôležitou úlohou každého vzťahu je totiž vytvárať partnerovi oporu v rôznych životných situáciách. V situáciách rozhodovania je vďaka internetu pomoc možná aj vtedy, keď je partner práve niekoľko stoviek kilometrov vzdialený. Ale aj napriek takmer každodennému kontaktu prostredníctvom internetu páry občas zažívajú pocit, že v situáciách silného emočného vypätia nemajú pri sebe plece, o ktoré by sa mohli oprieť, plece, na ktorom by sa mohli vyžalovať.

Ďalšou príčinou je fakt, že **v období odlúčenia** sa musia obaja adaptovať na samostatný život, **riešia iné problémy, ich mysle zamestnávajú rozličné záležitosti, pohybujú sa v rôznom prostredí**. Tým sa do istej miery zužuje aj okruh tém pre vzájomné rozhovory, každý sa zaoberá vlastnými každodennými problémami.

Iným faktorom, ktorý významne prispieva k vyššie spomenutým ťažkostiam je fakt, že počas vyslania sa **obaja partneri adaptovali na život v odlúčení a tento ich životný stereotyp sa opäť narúša**. Stereotyp, rutina sú takými prvkami života, ktoré do nášho života prinášajú pocit predvídateľnosti a bezpečia. Každá zmena, aj pozitívna pre nás predstavuje záťaž. Dôsledkom tejto záťaže je pocit napätia, nepohody, znížená tolerancia k ťažkostiam.

2 FÁZY VYSLANIA

Medzi najčastejšie problémy vojakov počas vyslania patrí:

- odlúčenie od blízkych a všetky situácie s tým súvisiace (partnerské otázky, odlúčenie, obavy z nevery, sexuálna abstinencia, riešenie problémov na diaľku, intenzívnejšie prežívanie stresových situácií doma, obmedzený a zdĺhavý kontakt),
- frustrácia z nedostatku informácií (hoci často je tento problém skôr subjektívny alebo ide o problémy vo vzájomnej komunikácii),
- skupinové napätie prameniace z nedostatku odpočinku, presýtenia alebo aj monotónie,
- presýtenie vyplývajúce zo stereotypu na misii a z málo podnetného sociálneho prostredia.

V úvode sme už spomenuli, že aj vojaci počas vyslania prežívajú isté charakteristické obdobia. Tieto obdobia sú charakteristické prežívanými emóciami, výskytom vyššie popísaných ťažkostí, ktoré vojaci často zažívajú. Máme na mysli **obdobie adaptácie, obdobie normalizácie, obdobie stereotypie a záverečné obdobie pred návratom**. Keďže témou tohto príspevku je odlúčenie, zameriame sa, v rámci jednotlivých období, na tie aspekty, ktoré s problematikou partnerských vzťahov súvisia najviac.

Obdobie adaptácie (prvý až šiesty týždeň vyslania)

Vojaci spoznávajú nové miesto, ľudí, prácu a organizáciu života celej jednotky. Intenzívne prežívajú odlúčenie od rodiny, nedostatok súkromia. Ide o obdobie, ktoré je vzhľadom na potrebu adaptovať sa na nové podmienky pomerne záťažové. Vojaci majú potrebu intenzívne komunikovať s rodinou, na jednej strane majú potrebu

POZNÁMKY

zdieľať nové zážitky a na strane druhej tak získavajú sociálnu podporu od svojich najbližších. Napätie môže vzniknúť, ak ešte nemajú technicky doriešené spojenie - predovšetkým internet.

Obdobie normalizácie (šiesty až dvanásť týždeň vyslania)

Obdobie charakteristické vysokým pracovným nasadením, minimálnou chybovosťou v pracovných výkonoch a minimálnym množstvom konfliktov v medziludských vzťahoch, či už medzi príslušníkmi jednotky alebo aj na úrovni partnerských a rodinných vzťahov.

Obdobie stereotypie (približne štvrtý až piaty mesiac vyslania)

Dostavuje sa sociálno-psychologický fenomén známy ako stereotypia a ponorová choroba. Práca sa stáva rutinnou, pravidelný denný režim je obťažujúci. Vojaci často uvoľňujú vlastné napätie ohováraním, uštipačnými narážkami. Spúšťajú sa obavy z možnej nevery partneriek - vojaci sú citlivejší predovšetkým na neznámych ľuďoch, ktorí sa pohybujú v ich blízkosti. Táto potenciálna žiarlivosť je obyčajne spôsobená chýbajúcim osobným stykom s okolím partnerky a nedostatočným množstvom informácií o ňom. Telefonáty domov sú náročnejšie, všetko nové bolo povedané už dávno, vojaci majú pocit, že z ich strany už ani nie je veľmi o čom komunikovať. Partnerky si tento fakt niekedy neuvedomujú a dožadujú sa ďalších a ďalších noviniek zo života na misii. Konflikty s partnerkami sa vyskytujú častejšie. Problémy doma sa stávajú zdrojom frustrácie, vojaci majú pocit, že nemôžu nič urobiť, nemajú ako pomôcť.

Záverečná fáza (šiesty mesiac vyslania)

Myšlienky vojakov sú už zamerané predovšetkým na život doma. Pracovné výkony sú znížené, môže ich sprevádzať vysoká chybovosť. Toto vyplýva predovšetkým z presvedčenia, že pracovné činnosti sú už perfektne zvládnuté a tým pádom dochádza aj k zníženej koncentrácii pozornosti. Hoci skupinová atmosféra je skôr pozitívna, zásoba psychických síl je už vyčerpaná.

3 ODLÚČENIE A DETI

Odlúčenie je zaťažujúce obzvlášť pre deti. To, ako budú zvládať odlúčenie od rodiča, závisí od ich veku a tiež od ich osobnosti. V každom prípade však možno povedať, že akékoľvek zmeny sú pre deti mätúce, zneisťujú ich a môžu u nich vytvárať pocity straty bezpečia. V dôsledku toho môžu byť deti náladové, ustarostené, znepokojené alebo nahnevané.

Medzi najčastejšie myšlienky, ktoré deťom napadnú patria otázky typu:

- „*Prečo musí ísť môj otec preč?*“ (Menšie deti nemusia celkom dobre rozumieť príčinám rodičovho odchodu, vo svojich myšliach vnímajú len odchod a môžu sa cítiť opustené.)
- „*Môj otec ide preč, lebo som niečo urobil alebo neurobil.*“ (Hlavne menšie deti môžu mať dojem, že ich rodič odchádza na misiu kvôli nim, resp. kvôli tomu, čo urobili a môžu pociťovať vinu.)
- „*Keby som bol naozaj dosť dobrý, môj rodič by nikam nešiel.*“ (Tieto ich pocity sa môžu odrážať alebo prejavovať hnevom, zlosťou, túžbou po odplate alebo aj túžbou byť potrestaný za to, že takéto pocity majú. Môžu sa cítiť nemilované alebo bezcenné.)
- „*Chod' si preč, zvládneme to aj bez teba.*“ (Môžu pociťovať zlosť, hnev k odchádzajúcemu rodičovi alebo túžbu zaujať jeho miesto v rodine, tieto pocity sú zároveň doplnené pocitmi viny za to, že to tak cítia.)
- „*Nemusím počúvať, ak nechcem.*“ (Niekedy môžu mať deti potrebu testovať zostávajúceho rodiča, aby zistili, či sa v takejto zmenenej situácii posunuli jeho hranice a limity. V situáciách, keď sa mení rodinná štruktúra a zabehnuté zvyklosti, deti môžu pociťovať stratu istoty a bezpečia.)

Bezprostredne po vyslaní jedného z rodičov do misie prežívajú deti podobné stavy ako deti po rozvode rodičov. Vedome alebo podvedome sa obávajú toho, čo sa s nimi bude diať. Zmeny súvisiace s vyslaním sú pre dieťa mätúce a ako ich dôsledok sa môžu objaviť príznaky úzkosti z odlúčenia, ktoré by mali postupne vymiznúť.

U detí predškolského veku sa môže objaviť:

- výrazné lipnutie na ľuďoch alebo obľúbených hračkách,
- nevysvetliteľná plačlivosť,
- zmeny správania ku kamarátom rovnakého veku,
- preferovanie dospelých pred kamarátmi vo svojom veku,
- narastajúce prejavy agresie voči ľuďom alebo veciam,
- odťahovanie sa od ľudí,
- spánkové problémy (nočné mory, časté zobúdzanie),
- akoby návrat do mladšieho veku (problémy s toaletou, cmúľanie palca a pod.),
- problémy s jedením,
- strach z nových ľudí alebo situácií.

POZNÁMKY

U detí školského veku sa môžu okrem vyššie uvedených príznakov vyskytnúť aj:

- nárast sťažností na bolesti brucha, hlavy alebo iné bolesti, hoci zdravotne sú v poriadku,
- zvýšená podráždenosť,
- narastanie školských problémov (nechuť chodiť do školy, časté sťažnosti na školu alebo učiteľov),
- výrazné zmeny správania.

4 AKO MINIMALIZOVAŤ DÔSLEDKY ODLÚČENIA A PREDCHÁDZAŤ VYŠŠIE SPO-MÍNANÝM PROBLÉMOM

Majte na pamäti, že je veľmi dôležité, aké postoje k vyslaniu dávajú rodičia de-ťom najavo. Ak dieťa uvidí, že vyslanie považujete za normálne, len trochu zvláštne obdobie vášho života, bude to tak chápať aj ono samé.

V súvislosti s vyslaním môžeme hovoriť o troch akoby samostatných obdobiach: o období prípravy na vyslanie, samotnom vyslaní a návrate. V každom z týchto ob-dobí sa objavujú špecifické problémy, ktoré si vyžadujú špeciálne riešenia.

4.1 Obdobie prípravy na vyslanie

- **Hovorte s deťmi častejšie o nadchádzajúcom odlúčení.** Deti potrebujú počuť, kam ich rodič ide, kedy predpokladá, že sa vráti, ale hlavne počuť dô-vod, prečo odchádza. Tým, že s deťmi preberáte vyslanie, pomáhate im chá-pať, že neodchádzate kvôli nim a že sa vrátite. Dokonca aj detaily vyslania (kedy, kam a prečo ide profesionálny vojak, akí tam žijú ľudia a pod.) by ste mali zdieľať so svojimi deťmi. Deti potrebujú vedieť, kde je práve ich otec alebo mama.
- **Dajte vedieť aj učiteľom v škôlke alebo škole o nadchádzajúcom vysla-ní.** Aj oni môžu pomôcť.
- **Zámerné vytvárajte pozitívne spomienky.** Vymyslite a zariadte ešte pred odchodom nejakú extra zábavu (návšteva ZOO, aquaparku, víkend v prírode a pod.). Dohodnite sa, že si to zopakujete aj po návrate.
- **Nechajte svojim deťom nejakú hmatateľnú spomienku** (novú fotku, na ktorej ste všetci spolu, nahrajte sami seba, ako čítate dieťaťu obľúbenú roz-právku, spievate vašu obľúbenú pesničku). Takéto veci deťom pomáhajú zvládnuť odlúčenie. Môžu pomôcť aj partnerke (partnerovi) v ťažkých vý-chovných situáciách.

- **Požiadajte vaše dieťa, či by vám mohlo dať niečo, čo si zoberiete so sebou na misiu** - kresbu, maľbu a pod. Dieťaťu to dáva pocit výnimočnosti.
- **Zverte dieťaťu počas vašej neprítomnosti konkrétnu úlohu primeranú jeho veku.** Môže ísť o starostlivosť o domáce zvieratko, polievanie rastlín, konkrétnu pomoc matke alebo mladšiemu súrodencovi. Vysvetlite mu, že to bude jeho príspevok k zvládnutiu vyslania, jeho vlastné vyslanie. U dieťaťa podporíte pocit zodpovednosti a dôležitosti pre rodinu.

Aby rodina mohla zvládať aj neočakávané situácie, je užitočné vopred dohodnúť a sprostredkovať v prípade potreby pomoc. Kým v zahraničných armádach sú často vytvorené rôzne pomocné sociálne siete, u nás býva v takýchto situáciách najčastejšie využívaná najbližšia rodina (rodičia a súrodenci partnerov, partneriek). Ak to z rozličných dôvodov nie je možné, stále ešte zostáva možnosť dohodnúť sa s priateľmi, kolegami, prípadne susedmi. Nie je dobré očakávať, že takáto pomoc je prirodzená a v prípade potreby príde automaticky. Tiež je užitočné uvedomiť si, že partnerka bude musieť zastúpiť partnera vo všetkých jeho povinnostiach a porozmýšľať nad tým, ktoré všetky kontakty bude potrebovať. Nespoliehajete sa len na to, že v prípade potreby jej ich poskytnete prostredníctvom internetu. Môže sa stať, že práve vtedy, keď bude vaša partnerka najviac potrebovať takúto pomoc, nebude funkčné spojenie. Tiež je potrebné premyslieť plán pre také naliehavé prípady ako je vážnejšie ochorenie partnerky a jej prípadná hospitalizácia. Naliehavo to platí v prípade, že v rodine sú už aj deti.

4.2 Obdobie vyslania

- **Počas vyslania je najdôležitejšie zostať stále v kontakte s dieťaťom.** Prostredníctvom mailu alebo telefónu sa pýtajte na domáce úlohy, výsledky písomiek a rôzne aktivity dieťaťa. Ako sa mu darí v priateľstvách, aké má práve problémy. Snažte sa mať prehľad o tom, čo práve vaše dieťa prežíva. Toto vás udrží v kontakte s bežným rodinným životom a školákom pomôže, aby zostali zameraní na ich povinnosti - školu.
- **Partner, ktorý zostáva doma, by mal hovoriť o vyslanom rodičovi každý deň.** Otázky ako: Čo myslíš, že ocko (mama) robí práve teraz? alebo: Myslíš, že by sa otcovi alebo mame páčila táto rozprávka, kniha? pomáhajú dieťaťu cítiť sa spojené s chýbajúcim rodičom.
- **Vymyslíte spôsob ako dieťaťu priblížiť dĺžku vyslania.** Staršie deti dokážu porozumieť termínom ako „v marci na budúci rok“, ale mladšie deti potrebujú konkrétnejší spôsob merania času. Urobte spolu s dieťaťom papierovú reťaz, z ktorej každé ohnivko predstavuje jeden deň odlúčenia a postupne ich večer pred spaním odtrhajte. Môžete lepíť nálepky, naplniť misu cukrikmi, vhodné je čokoľvek, čo vám napadne a vaše dieťa to bude baviť. Ak sa doba vyslania zmení, upravte takúto domácu časomieru bez toho, aby o tom dieťa vedelo.

POZNÁMKY

- **Podporujte dieťa, aby vytváralo pre vyslaného rodiča akúsi dokumentáciu vášho každodenného života.** Pomôžte mu kresliť obrázky toho, čo zažilo, písať o tom listy, vytvárať domáce časopisy, vystrihovať obrázky a robiť koláže. Dieťa tak zostáva mentálne v kontakte s vyslaným rodičom.

Vojaci majú často pocit, že s problémami doma nemôžu kvôli svojej neprítomnosti pomôcť. Ak partnerky v rámci telefonického kontaktu hovoria o problémoch, nie je to zvyčajne len preto, aby dostali konkrétnu radu alebo odporúčanie, ale často sa potrebujú postaviť alebo uľaviť si. Už len tým, že ich partneri vypočujú, ocenia, prípadne vyjadria pochopenie, poskytujú výdatnú morálnu podporu.

Partnerské problémy v žiadnom prípade neriešate telefonicky. Pri telefonických kontaktoch dochádza k nedorozumeniam podstatne častejšie ako pri priamej komunikácii. Chýbajú nám totiž neverbálne signály, vďaka ktorým omnoho presnejšie dešifrujeme, čo má partner práve na mysli, aká je jeho nálada, do akej miery si môžeme dovoliť žartovať a pod.

Prípadnú žiarlivosť je žiaduce tmiť. Väčšinou je spôsobená alebo vystupňovaná odlúčením, stereotypom počas vyslania a z neho vyplývajúcej zvýšenej obrazotvornosti vojakov a obvykle nemá žiadny reálny základ.

4.3 Obdobie návratu

Obdobie návratu v skutočnosti začína už niekoľko týždňov pred príchodom vyslaného vojaka domov. Deti pociťujú radostné vzrušenie, ale zároveň aj obavy. Premýšľajú o tom, aké to bude, keď sa rodič vráti, ako sa zmenil, či ich spozná a pod. Aj obdobie návratu je obdobím plným zmien. Pre deti obvykle býva najzložitejšie, a preto sa im treba venovať vo zvýšenej miere.

- **Hovorte s deťmi o ich vzrušení a obavách.** Dajte im vedieť, že je normálne byť nervózny. Hovorte s deťmi o všetkých novinkách, ktoré by mohlo dieťa porozprávať chýbajúcemu rodičovi po návrate.
- **Naplánujte spolu s dieťaťom špeciálne udalosti a aktivity po návrate.** Nezabudnite však o nich povedať partnerovi, prekvapenia môžu spôsobiť problémy.
- **Plánujte s dieťaťom, aké obľúbené jedlo partnerovi pripravíte, vytvárajte spoločne výzdobu bytu.** Takéto aktivity dávajú dieťaťu konkrétnejšiu predstavu o návrate a zároveň ho tým aj zamestnáte.
- **Odlúčení rodičia by mali dať deťom najavo, že sa už nevedia dočkať, kedy sa s dieťaťom stretnú** a kedy budú počuť o ich novinkách v živote.
- Ak sa zmenil výzor odlúčeného rodiča, je potrebné dať to svojim doma ve-

dieť. Hlavne v operácii ISAF si vojaci často nechajú narásť bradu, čo je veľmi výrazná zmena výzoru. **Rátajte aj s tým, že vás menšie deti po návrate nespoznajú.**

- **Školákom bezprostredne pred návratom vybavte dva až tri dni bez domácich úloh**, môžu byť príliš rozrušení a nedokážu sa koncentrovať na úlohy. O návrate a jeho termíne hovorte aj s učiteľmi, môžu vám byť nápomocní.
- Návrat, hoci je to šťastná udalosť, je stresujúci pre celú rodinu. Deti obvykle predpokladajú, že po návrate bude všetko presne také isté, ako pred vyslaním. **Vysvetlite im, že to bude chvíľu trvať, kým si zase všetci na seba zvyknú.** Dá sa predpokladať, že bude trvať niekoľko týždňov, kým si rodina vytvorí po návrate novú rutinu a stereotypy, kým sa znova zabehne.

4.4 Po návrate

Počas vyslania vojaci často akoby rekapitulujú svoj doterajší život, majú priestor na to, aby ho s istým odstupom hodnotili. Nie sú totiž zaťažovaní každodennými domácimi povinnosťami a starosťami. V súvislosti s touto rekapituláciou si často plánujú, ako bude vyzeráť ich život po návrate domov. Plánujú nielen to, ako upravia alebo dokončia svoj domov, ale často si vytvárajú aj predstavy, ako zlepšia alebo zdokonalia svoju rolu rodiča, partnera a pod. Vopred si tak vytvárajú nereálne očakávania, ktoré môžu byť zdrojom konfliktov alebo pocitov sklamaní a nenaplnenia svojich očakávaní.

Iným zdrojom ťažkostí môže byť presvedčenie vojakov, že sa vracajú rovnakí, ako boli pred vyslaním a že sa vracajú do rodiny a k partnerke, ktoré sa počas vyslania nezmenili. Toto presvedčenie je však mylné. Po návrate ich potom môžu prekvapiť vlastné myšlienky ako napr. „cítim sa doma ako cudzinec“, „moje deti mi pripadajú zmätené a neisté, keď sú so mnou“, „ten život je tu dosť malicherný“, „moji kamaráti sa akosi zmenili“, „kedy už bude všetko normálne“, „chýbal som vôbec svojej žene“ a pod.

Predovšetkým po dlhšom odlúčení si človek predstavuje, ako bude vyzeráť prvé stretnutie s najbližšími. Samozrejme si toto stretnutie predstavuje veľmi pozitívne, ale niekedy sa môžeme stretnúť s neočakávanými reakciami predovšetkým zo strany detí. **Batolatá** si odlúčeného rodiča nepamätajú, správajú sa teda, akoby boli v kontakte s cudzincom a prirodzene na takýto kontakt reagujú plačom. Je to dôsledok vynikajúcej adaptačnej schopnosti detí - rýchlo sa adaptovali na život bez vyslaného rodiča. Hoci vojaci túto reakciu predpokladajú a očakávajú, aj tak má silný negatívny emocionálny náboj. Vyššie spomínaná schopnosť adaptácie sa naplno prejaví aj po návrate z vyslania a v priebehu niekoľkých dní, prípadne týždňov, je kontakt s dieťaťom bezproblémový.

POZNÁMKY

Deti predškolského veku môžu byť niekedy plaché, skrývajú sa pred vracajúcim sa rodičom, hoci sa na jeho návrat tešili. Inokedy si naopak jeho prítomnosť užívajú tak veľmi, že sú neustále v jeho tesnej blízkosti, až to začne byť po čase obťažujúce. Môžu si vyžadovať zvýšenú pozornosť alebo sa predvádzať, aby upúťali pozornosť. Hoci nás takéto správanie obvykle neteší, nie je neprirodzené a po nejakom čase vymizne.

Školáci niekedy zvyknú testovať, ako sa zmenili limity a hranice rodičov, či si potenciálne nemôžu dovoliť viac než pred vyslaním. Môžu sa tiež obávať výchovných opatrení po návrate, najmä v prípadoch, ak veria, že budú potrestaní za prehršky, ktorých sa dopustili počas neprítomnosti jedného rodiča. V takýchto prípadoch nemá zmysel vracat' sa k minulosti, ich prehršky už boli pravdepodobne potrestané a mali by byť uzavreté. Budúcnosť ešte poskytne dostatok príležitostí pre výchovné pôsobenie. Po čase, keď vzrušenie z návratu opadne, mali by si vracajúci sa partneri nájsť čas a hovoriť s deťmi o škole, prejsť si s nimi učivo a domáce úlohy, ktorým sa dieťa venovalo počas ich neprítomnosti.

Tínedžeri môžu pociťovať vinu za nedodržiavanie stanovených pravidiel počas odlúčenia, tiež sú zvedaví, ako sa tieto pravidlá a ich povinnosti po návrate zmenia. Niekedy sa cítia byť už príliš veľkí na to, aby prejavovali radosť zo stretnutia. Návrat rodiča im môže narušiť plány na voľný čas a nechcú sa ich vzdať. Takáto situácia potom môže byť zdrojom konfliktov. Odporúčaním je istý nadhľad a vnímanie dieťaťa ako partnera pre diskusiu. Všeobecne platí, že pri prvých kontaktoch s deťmi je vhodné sa správať ako pozorovateľ a dať im dostatok času, aby sa zmenenej situácii mohli prispôbiť.

5 KONFLIKTY A ICH ZVLÁDANIE

Konflikty sú bežná súčasť každodenného života. Všetci máme skúsenosti s konfliktami s rôznymi ľuďmi, skúsenosti s vážnejšími aj menej vážnymi konfliktami, skúsenosti s tým, kedy sme konfliktnejší a s tým, ako my sami zvládame konflikty. Pri úvahe, akú rolu konflikty v našom živote zohrávajú, je potrebné uvedomiť si nasledujúce skutočnosti:

- Konflikt medzi ľuďmi je nevyhnutný a prirodzený. Konflikty sú prirodzenou súčasťou nášho života a je normálne, že sa s nimi v bežnom kontakte s ostatnými ľuďmi stretávame. Keďže každý človek má v rozličných časoch odlišné potreby vychádzajúce z jeho osobnosti a situácie, v ktorej sa nachádza, je nevyhnutné, že v priebehu svojho života (je to väčšinou dennodenne) narazí na iného človeka alebo ľudí, ktorí majú iné potreby a záujmy, ktoré sú s jeho záujmami v konflikte.
- Konflikt môže mať pre zúčastnené strany konštruktívny (pozitívny) alebo aj deštruktívny (negatívny) priebeh. Konflikt záujmov a potrieb strán prerásť do diskusie, ktorá môže mať konštruktívny priebeh - strany vyjednávajú

a hľadajú riešenia alebo deštruktívny priebeh - strany sa obviňujú, útočia na seba, používajú násilie, odmietajú hľadať riešenia.

- Konflikt plní vo vzťahu veľa pozitívnych funkcií. Napríklad je zdrojom zmien, zabraňuje stagnácii, stimuluje záujem, podnecuje riešenie problémov, overuje a prehodnocuje vzťahy, uvoľňuje napätie a pod.
- Konflikt nie je súťaž kto z koho. Naša kultúra má tendenciu vnímať konflikty ako súťaž. Iba malé percento konfliktov je skutočným súťažením, kde musí byť porazený a víťaz. Väčšina ostatných konfliktov sa môže úspešne vyriešiť s maximálnym spoločným ziskom pre zúčastnené strany a dá sa k tomu dopracovať spoluprácou a hľadaním spoločných riešení.
- Konflikt má realistické, objektívne prvky - obsah a má aj subjektívne prvky - emócie, ktoré zúčastnené strany prežívajú. Strach, frustrácia, agresivita a intenzívne prežívanie posilňujú subjektívnu zložku konfliktu a komplikujú vyriešenie realistického, objektívneho obsahu konfliktu.
- Čím sú vzťahy medzi konfliktnými stranami užšie, tým sa môže stať konflikt intenzívnejším. Blízky vzťah posilňuje emocionálnu zložku konfliktu a tým sťažuje jeho racionálne riešenie. Pri riešení konfliktu strán s blízkym a dlhodobým vzťahom sa nevyhnutne musíme zaoberať aj emocionálnou a vzťahovou stránkou konfliktu, čo pri krátkodobom, povrchnom alebo obchodnom vzťahu nie je často vôbec potrebné.
- Neprítomnosť otvoreného konfliktu nie je dobrým ukazovateľom sily a stability vzťahu. V dobrom vzťahu sa objavujú konflikty a dobrým ukazovateľom vzťahu je, ak strany vedia, ako ich riešiť.
- Konflikt riešený silou alebo autoritatívne z pozície moci, ktorá nerešpektuje záujmy druhej strany, prežíva naďalej v zmenených formách konfliktu alebo sa obnoví, keď sila prestane pôsobiť. Konflikty riešené z pozície sily podstatu konfliktu nevyriešia. Len ukončia konflikt v prospech jednej strany. Tým pádom konflikt pokračuje a potlačená strana čaká na príležitosť, keď sa pomer síl zmení, aby mohla dosiahnuť to, po čom túžila. Zároveň sa zvyšuje pravdepodobnosť, že použije rovnaké silové prostriedky proti strane, ktorá ju predtým premohla.
- V záujme vyriešenia konfliktu „s maximálnym spoločným ziskom“ obe strany musia veriť, že druhá strana sleduje záujem oboch alebo aspoň to, že nechce brániť uspokojeniu jej záujmov. Kooperatívne riešenie konfliktu vyžaduje vzájomnú dôveru, sebavedomie a také správanie strán, ktoré dôveru podporujú.

POZNÁMKY

- Smer vývoja konfliktu - pozitívny alebo negatívny - neovplyvňujú len vonkajšie okolnosti, ale predovšetkým samotní účastníci. Aj jedna zo strán môže ovplyvniť smer jeho vývoja. Ďalšia z vecí, ktorá pomáha v efektívnom postoji pri riešení konfliktov je vedomie, že môžeme ovplyvniť smer vývoja konfliktu a tým prebrať zodpovednosť za to, ako sa konflikt rieši. Často práve neochota prebrať časť zodpovednosti za pozitívne riešenie konfliktu zabraňuje jeho riešeniu.

5.1 Charakteristika interpersonálneho konfliktu a prístupy k jeho riešeniu

Slovo konflikt pochádza z latinského *conflictus*, čo znamená zrážka alebo narušenie na prekážku. Je definovaný rôznymi autormi rôzne. Napríklad podľa Hockera a Wilmota (1992) a Putnama a Poola (1987) je konflikt vyjadrený zápas medzi nezávislými stranami založený na vnímaní nezlučiteľných cieľov. Křivohlavý (1973) hovorí, že konflikt je vyjadrenie súčasného nároku dvoch, na opačných stranách stojacich, záujemcov o tú istú vec, ochotných o ňu bojovať.

Pri konflikte ide vždy o stretnutie dvoch alebo viacerých protikladných, do určitej miery sa vylučujúcich názorov, postojov, záujmov alebo snažení. To, ako bude konflikt prebiehať, závisí od účastníkov konfliktu, ich temperamentu, zrelosti a komunikačných zručností a pod. V našom živote sa vyskytujú rôzne druhy konfliktov. Ak hovoríme o interpersonálnych konfliktoch, je významné o akú mieru uvedomenia si konfliktu ide a aký má vplyv na správanie. Vtedy hovoríme o latentných konfliktoch, pocitovaných konfliktoch, poznaných a zvládaných konfliktoch. **Latentný konflikt** je taký, ktorý existuje, ale nie je ešte poznaný. **Pocitovaný konflikt** už vyvoláva vnútorné napätie, zvýšenú podráždenosť, ale konflikt ešte stále nie je otvorený. Správanie sa v takýchto prípadoch koriguje ťažšie. Pri **konflikte poznanom** sú základné príčiny známe jednému alebo obojmu účastníkovi konfliktu, správanie nemusí viesť k jeho vyhroteniu, ak účastníci dokážu korigovať vzájomné prejavy voči sebe. **Pri zvládanom konflikte** sa účastníci konfliktu dostávajú do fázy, kedy sa ho snažia vyriešiť. Na jeho riešenie bývajú využívané rôzne stratégie ako napr. konfrontácia, kooperácia, vyhnutie sa alebo kompromis. Prístup k riešeniu konfliktu je individuálny, každý má nejakú osvedčenú stratégiu v závislosti od konkrétnej situácie. Výsledkom takéhoto snaženia môže byť, buď vyriešenie konfliktu, alebo naopak ďalší nový konflikt.

Konfrontácia je taká stratégia riešenia konfliktu, kedy jeho účastníci sledujú iba vlastné záujmy a ciele, bez rešpektovania záujmov druhej strany. Využíva sa dominantné postavenie, možnosť kontrolovať zdroje, ktoré druhá strana nutne potrebuje k svojmu životu. Dôsledkom je obvykle pocit nepriateľstva a túžba po odplate na strane druhého.

Kooperácia predstavuje snahu každého účastníka konfliktu riešiť problém, dosahovať svoje záujmy a súčasne rešpektovať názory druhej strany. Berie sa ohľad

na záujmy druhých, hľadajú sa vzájomne výhodné riešenia. Dôsledkom je obvykle uspokojenie oboch strán konfliktu.

POZNÁMKY

Vyhýbanie sa je stratégia, ktorú volia ľudia, ktorí predpokladajú, že akýkoľvek konflikt je škodlivý. Maximálne vychádzajú v ústrety druhej strane, pričom potláčajú vlastné záujmy. Cieľom je klud a pokoj, ktorý síce dáva predpoklady pre spoločné nažívanie a spoluprácu, ale vedie k zvýšenej frustrácii a vytvára priestor pre zneužívanie druhou stranou. Výsledkom býva ešte väčšie napätie a pocity neporozumenia zo strany partnerov.

Pri **kompromise** sa účastníci konfliktu vzdávajú časti svojich záujmov v prospech spoločnej dohody. Pri konečnom riešení nie je žiadny víťaz, ani žiadny porazený. Avšak dlhodobo uplatňovaný kompromis môže viesť u jednej alebo druhej strany k preceňovaniu hodnoty svojej obety a podceneniu hodnoty obety druhého. Nerealistické požiadavky sú odrazom tohto pocitu. Kompromis za každú cenu smeruje k nereálnym riešeniam alebo riešeniam, ktoré nevyhovujú ani jednej strane.

Uvedené prístupy nie sú jednoznačne dobré či zlé. Ich správne použitie závisí od konkrétnej situácie. Konfrontácia je napríklad užitočná, ak sú potrebné rýchle a rozhodné riešenia, ak je úplná istota o správnosti riešenia (ak máme napríklad viac informácií). Vyhýbanie sa je zase užitočné v prípade ak v konflikte ide o maličkosti, dôležitejšie sú iné záležitosti, ak nie je žiadna šanca uspokojiť vlastné záujmy, ak je potrebné nechať upokojiť vášne a získať odstup. Kompromis využijeme, ak nie sú naše ciele a záujmy veľmi dôležité alebo ak potrebujeme dosiahnuť dočasný klud v komplikovaných záležitostiach.

Pre riešenie partnerských konfliktov je najvýhodnejšie väčšinou využívať **stratégiu spolupráce**. Záujmy zainteresovaných strán sú totiž vnímané ako citlivé a teda dôležité pri každom konflikte. Zosúladiť náhľady z rôznych perspektív, osvojiť si nové pohľady je užitočné v každej situácii. Pre dosiahnutie konečného riešenia by mali byť zapojení obaja účastníci konfliktu. Spolupráca tiež umožňuje poznať a pochopiť pocity a nálady, ktoré viedli k narušeniu vzťahov.

5.2 Zvládanie konfliktov

Spoločné riešenie problémov (konfliktov) pozostáva z nasledujúcich krokov:

- **Určenie konkrétneho problému** - obom partnerom by malo byť úplne jasné, čo je problémom a čo ich vzájomne pri jeho riešení rozčuľuje.
- **Určenie cieľa zmeny** - partneri sa dohodnú na tom, čo by chceli zmeniť, resp. dosiahnuť.
- **Hľadanie alternatívnych riešení** - partneri vymyslia čo najviac riešení, ktoré pripadajú do úvahy, aby sa dosiahol cieľ. Riešenia je vhodné si zapísať. Vtipné, hoci aj nereálne riešenia môžu pomôcť redukovať napätie.

POZNÁMKY

- **Zhodnotenie alternatív** - partneri hodnotia každú alternatívu, či môže pomôcť dosiahnuť želaný cieľ a či je v súlade s možnosťami a osobnými postojmi partnerov. Alternatívy sa usporiadajú podľa hierarchie dôležitosti.
- **Výber najlepšieho riešenia** - pár si vyberie najoptimálnejšie riešenie a dohodne si, čo by mal každý z partnerov urobiť, aby sa riešenie uskutočnilo.
- **Realizácia rozhodnutia** - partneri si stanovujú obdobie, počas ktorého by mali zistiť, či prijatá alternatíva bola skutočne tá najúčinnnejšia a či im takéto riešenie vyhovuje obom.

5.3 Zásady konštruktívnej hádky

Bežnou súčasťou interpersonálnych konfliktov sú hádky. Hádky je spôsob riešenia problémov a konfliktov. Väčšinou má pre ľudí negatívny náboj a tí v nej vidia situáciu, v ktorej jeden musí vyhrať a druhý prehrať. Ak je hádka vedená iba formou výbuchov zlosti, afektov, vtedy nerieši prvotný problém, ale podporuje vznik nových problémov spojených s postupným odcudzovaním sa partnerov. V hádke je dôležité, o čo ide. Či o to, aby sme znižovali sebavedomie partnera, ponížovali ho, alebo o to, aby sme vyriešili spor, koľko minieme peňazí na dovolenku alebo sa napríklad dohodli na rozdelení domácich prác. V takom prípade ide o konštruktívnu hádku, ktorá vedie k dohode. Ak má hádka viesť k dohode, mala by sa odohrávať podľa nasledujúcich odporúčaní:

- Hádky sa majú konať čo najskôr po kritickej udalosti. Takto v zasiahnutom partnerovi nenarastá zbytočne napätie a nevyústi to do situácie, kedy po dvoch až troch týždňoch partner vybuchne a vykričí staré krivdy. Druhý partner si už na danú situáciu nemusí spomínať.
- Ten, kto hádku začína si má dopredu ujasniť, o čo mu ide a čo chce dosiahnuť.
- Cieľom hádky nie je poraziť druhého, ale spoločnými silami zvládnuť problém.
- Hádky majú dodržiavať pravidlá fair-play, čestnej hry. Počas partnerskej hádky teda nesmieme:
  - nadávať partnerovi a urážať ho, hroziť samovraždou či rozchodom,
  - používať rany pod pás (napr. „nezakoktaj sa“, ak má partner poruchu reči),
  - ponížujúcim spôsobom komentovať fyzický vzhľad partnera, jeho schopnosť úsudku alebo spochybňovať jeho inteligenciu,
  - používať fyzické násilie,

- urážať a negatívne sa vyjadrovať o svokrovcoch, či iných príbuzných a známych, ktorých má partner rád,
- vyťahovať staré veľakrát riešené záležitosti,
- byť vulgárny,
- zovšeobecňovať a používať slovíčka nikdy, vždy, stále, ani raz, tisíc-krát...,
- odísť skôr, než sa podarí dospieť k dohode.

Často sa vynára otázka, či môžu prebiehať rodičovské hádky pred očami detí. Opäť je dôležité, k čomu hádka slúži. Ak sa v nej rodičia urážajú a komunikujú nekonštruktívne, tak odpoveď znie jednoznačne NIE. Hádka je riešením konfliktov a ak sa dieťa v rodine nenaučí správne riešiť konflikty a je zapájané do vzájomného osočovania sa rodičov, nezíska správne zručnosti ako riešiť konflikty, ani vo svojom budúcom partnerskom živote. Dieťa by malo mať pocit, že je milované a prijímané s láskou a občasné konflikty treba riešiť a treba to robiť konštruktívnym spôsobom, čo mu môže pomôcť aj pri zvládaní problémov v jeho živote.

Nie je možné vyhnúť sa hádkam a hnevu, lebo hnev je normálnou súčasťou emocionálneho života každého človeka. To znamená, že hnev ako taký nie je zlý, zlý môže byť len spôsob, akým svoj hnev „vyjadríme“ a ako bežné hádky a spory riešime.

6 ZÁVER

Záverom len niekoľko skúseností a postrehov z doterajšej praxe:

- V prípade, že **sú partnerské vzťahy problematické, vojaci** nadchádzajúce vyslanie vítajú a **očakávajú, že vďaka dlhodobejšiemu odlúčeniu napätie vo vzťahoch opadne, problémy vychladnú, prípadne sa vyriešia počas ich neprítomnosti**. Bohužiaľ nič také nie je možné očakávať. Naopak, neriešené problémy časom gradujú a zhoršujú sa. Ideálne je pokúsiť sa doriešiť všetky problémy ešte pred vyslaním. Ak sa nám nedarí problémy vyriešiť, môžeme využiť pomoc odborníkov, prípadne spolu s partnerkou problém pomenovať a dohodnúť sa, že na tejto konkrétnej záležitosti budeme pracovať po návrate z vyslania.
- **Vyslanie podstatne lepšie zvládajú páry, ktoré majú dobré zázemie v širšej rodine**. Významne na zvládnutie odlúčenia vplýva to, v akej fáze vzájomnej zamilovanosti dochádza k odlúčeniu. O čosi ťažšie to majú tí, ktorí sa musia odlúčiť v raných fázach vzťahu, kedy je potreba blízkeho kontaktu intenzívnejšia. Obvykle tieto páry tiež ešte nemali dostatočný priestor pre prekonávanie prekážok, nemusia poznať vzájomné stratégie ich zvládania a môže chýbať dostatok vzájomnej dôvery.

POZNÁMKY

- „**Pokiaľ sa vyskytne rozvodové konanie alebo vážne partnerské problémy, nie je to spôsobené misiou, ako sa často mylne domnievajú vyslaní vojaci, ale ide skôr o dôsledok dlhodobého procesu.** Misia sama o sebe väčšinou nie je vyvolávajúcou príčinou rozvodu či rozchodu, ale skôr poslednou kvapkou v kalichu partnerskej tolerancie“ (Dziaková, 2009). S vedomím uvedeného je žiaduce pracovať cielene na riešení partnerských problémov bezprostredne potom, ako sa objavia a nenechať ich gradovať.
- Na partnerky doma je počas odlúčenia kladené množstvo nárokov. Vracajúci sa vojaci si tento fakt väčšinou dobre uvedomujú. Dôležité je však, nielen si túto skutočnosť uvedomovať, ale **partnerky aj verbálne oceniť** za to, že takúto neprirodzenú a záťažovú situáciu zvládli, prípadne im za to poďakovať.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. BEDNAŘÍK, A.: *Riešenie konfliktov*. 1. vyd. Bratislava : Centrum prevencie a riešenia konfliktov, 2001. 120 s. ISBN 80-9680-954-7.
2. DZIAKOVÁ, O.: *Vojenská psychologie*. Praha : Triton, 2009. 552 s. ISBN 978-8073-87-156-7.
3. *Final Report of HFM-081 : Sprievodca veliteľa jednotlivými fázami nasadenia*.
4. GAL, R. - MANGELSDORFF, A.D.: *Handbook of Military Psychology*. Chichester : John Wiley & Sons, 1991. 780 s.
5. KENNEDY, C. H., - ZILLMER, E. A. (ed.): *Military psychology : Clinical and operational applications*. 1. vyd. New York : The Guilford Press, 2006. 400 s.
6. KOŠČO, J. a kol.: *Poradenská psychológia*. Bratislava : SPN, 1987. 417 s.
7. TIMKO, J.: *Voják v psychické záťaž*. Praha : Naše vojsko, 1986. 251 s.

ĎALŠIA ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

- PIAGET, J. – INHELDEROVÁ, B.: *Psychologie dítěte*. 2. vyd. Praha : Portál, 2010. 144 s. ISBN 978-80-7367-798-5.
- SOBOTKOVÁ, I.: *Psychologie rodiny*. 2. prepracované vyd. Praha : Portál, 2007. 219 s. ISBN 80-7367-250-2.
- TRÉLAÜN, B.: *Překonávání konfliktů v rodině*. Praha : Portál, 2005. 143 s. ISBN 80-7178-935-6.

TÉMY PRE VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE**POZNÁMKY**

1. Skúsenosti z predchádzajúcich vyslaní na plnenie úloh mimo územia SR. Vplyv jednotlivých období vyslania na partnerské vzťahy. Užitočné stratégie zvládania. Nežiaduce stratégie.
2. Príprava na vyslanie. Užitočné rady a postupy. Nevhodné opatrenia.
3. Odporúčania pre zvládanie konfliktov a udržanie uspokojivého kontaktu s deťmi počas vyslania.
4. Reintegrácia do rodiny a skúsenosti z predchádzajúcich vyslaní. Odporúčané postupy a opatrenia. Nevhodné stratégie.
5. Odporúčania pre program práce s rodinami profesionálnych vojakov počas vyslania.

ČESKOSLOVENSKÉ LÉGIE V PRIEBEHU PRVEJ SVETOVEJ VOJNY

Mgr. Juraj **ŠIMKO**, PhD.

ÚVOD

Vznik a pôsobenie československých légii v prvej svetovej vojne je jedným z najdôležitejších medzníkov v existencii slovenského a českého národa. Ich angažovanie sa vo vojne dalo jednoznačný základ pre vznik prvého moderného spoločného štátu Čechov a Slovákov na medzinárodnoprávnom základe. Definitívne potvrdilo historickú podmienenosť existencie nielen českého a slovenského národa, ale aj ich štátneho útvaru.

Slovenskej verejnosti sú relatívne dobre známe otázky pôsobenia našich predkov na frontoch druhej svetovej vojny, či sa jedná o SNP, alebo o zahraničný odboj. V poslednom čase sa čoraz viac dostávajú do pozornosti aj otázky pôsobenia Slovákov ako spojencov Nemecka.

Už menšej pozornosti sa dostáva otázkam pôsobenia Slovákov a Čechov na frontoch prvej svetovej vojny. V istom zmysle je to pochopiteľné. Veď ešte teraz je možné nájsť osoby, ktoré druhú svetovú vojnu zažili. To však neplatí pre prvú svetovú vojnu. Rovnako z časového horizontu je súčasníkom druhá svetová vojna bližšia, čo sa o tzv. Veľkej vojne už povedať nedá. Z tohto dôvodu je vhodné, aby sa verejnosti pripomínali aj staršie dejiny, zvlášť, ak v nich zohrávali podstatnú úlohu naši predkovia.

Predkladaný článok z priestorových i obsahových dôvodov nemôže priniesť úplné spracovanie tematiky odboja Čechov a Slovákov v prvej svetovej vojne. Je zameraný na stručné a jasné priblíženie organizácie a nasadenia československých légii. Opiera sa o najdostupnejšiu literatúru a pramene.

Svetový konflikt, ktorý vypukol v roku 1914, priamo pretransformoval svet a Európu a vytvoril základ pre vývoj v 20. storočí, nech už ten vývoj bol akýkoľvek.

Slováci vstupovali do prvej svetovej vojny ako obyvatelia štátneho útvaru¹, ktorý mal pred sebou už len štyri roky svojej historickej existencie. Pritom zohrával podstatnú úlohu v európskych dejinách už od stredoveku. S istou dávkou zjednodušenia by sa dalo povedať, že vystúpenie Slovákov, Čechov a ostatných národností Rakúsko-Uhorska v prvej svetovej vojne definitívne spečatilo osud tohto štátu.

---

¹ V roku 1914 išlo o Rakúsko-Uhorsko. Bol to dualistický štát, ktorý vznikol premenou Rakúskeho cisárstva po tzv. rakúsko-maďarskom vyrovnaní v roku 1867. Územie Uhorska bolo od nástupu rakúskych habsburgovcov na uhorský trón korunnou krajinou Habsburskej (Rakúskej) monarchie. Jeho osudy, respektíve osudy jeho obyvateľov, tak boli pevne spojené s osudom monarchie.

Mnohonárodnostný charakter Rakúsko-Uhorska nebol podporený rovnoprávnym postavením pre všetky národnosti, ktoré tento štátny útvar tvorili. Vedúcu úlohu mali rakúski Nemci v Rakúsku a Maďari v Uhorsku. Ostatné národy boli viac alebo menej zatláčané do úzadia, pričom Slovákom sa mnohokrát upieralo právo už len nazývať sa národom. Zapojenie monarchie do prvej svetovej vojny odrážalo expanzionistické ciele vládnuvich vrstiev. Na záujmy ostatných národov a národností sa nehľadelo. Supremácia vládnuvich národov sa odrážala aj v armáde. Najväčším problémom brannej moci monarchie bola jej národnostná a etnická rozmanitosť. Jednotky boli tvorené vojakmi jedenástich národností: rakúskymi Nemcami, Maďarmi, Talianmi, Rumunmi, Čechmi, Slovákami, Poliakmi, Rusínmi, Slovincami, Srbmi a Chorvátmi. Iba 28% vojakov tvorili rakúski Nemci a 18% Maďari, teda príslušníci dvoch dominantných národov monarchie. Asi 44% tvorili Slovania, ďalších 8% boli Rumuni a 2% Taliani (1, s. 6).

Hrôzy vojny, rozvrat hospodárstva a ekonomiky znamenal, že ostatné národy a národnosti v priebehu vojny svoje zotrvanie v rámci monarchie prehodnotili. Politicky, a v prípade Čechov a Slovákov i vojensky, sa zaslúžili o to, že Rakúsko-Uhorsko „neprežilo“ prvú svetovú vojnu. Pritom je potrebné mať na zreteli, že odbojové hnutie Slovákov a Čechov sa najskôr muselo vytvoriť, v komplikovaných podmienkach formovať a až potom mohlo aktívne zasiahnuť do dejinných udalostí. V roku 1914 viac menej zo spontánnej aktivity krajaňských spolkov vo Francúzsku a Rusku vznikajú prvé jednotky tvorené Čechmi a Slovákami. Ich cieľom bolo demonštrovať odpor voči Rakúsko-Uhorsku, ale zatiaľ im chýbala jednotná politická štruktúra, nehovoriac o konkrétnej predstave konečného riešenia štátoprávnych požiadaviek Čechov a Slovákov po vojne.

Až v priebehu vojny, vo februári 1916, sa vo Francúzsku vytvoril politický orgán československého odboja – Národná rada krajín českých (Conseil national des Pays Tchèques), ktorá sa neskôr premenovala na Československú národnú radu - ČSNR. Jej predsedom sa stal T. G. Masaryk, podpredsedami J. Důřich a M. R. Štefánik a generálnym tajomníkom E. Beneš. Predstavitelia ČSNR si uvedomovali dôležitosť politickej podpory Dohodových mocností. Prostriedkom na získanie tejto podpory bolo vytvorenie vojenských jednotiek z radov zajatých Slovákov a Čechov, aktívne bojujúcich na frontoch prvej svetovej vojny proti Rakúsko-Uhorsku a jeho spojencom.

1 ODBOJ A ČESKOSLOVENSKÉ LÉGIE VO FRANCÚZSKU

Českí a slovenskí krajanovia, ktorí žili pred vypuknutím prvej svetovej vojny vo Francúzsku, sa začiatkom vojny dostali do komplikovaného postavenia. Väčšina z nich mala pôvodné občianstvo Rakúsko-Uhorska. Ako príslušníci štátu, proti ktorému viedlo Francúzsko vojnu, mohli sa stať terčom represívnych opatrení, ako bola konfiškácia majetku či umiestnenie v internácii.

POZNÁMKY

Oficiálnou politikou najvyšších kruhov Francúzska v prvej polovici vojny nebola snaha rozbiť Rakúsko-Uhorsko, ale oslabiť ho a oddeliť od Nemecka. Francúzska verejnosť veľmi nemohla rozumieť postoju Slovákov a Čechov k ich pôvodnej domovine. Nepoznali podmienky, v akých žili Česi a Slováci v Rakúsko-Uhorsku.

1.1 Rota Nazdar

Krajské spolky na získanie sympatií francúzskej verejnosti po vypuknutí vojny zorganizovali niekoľko demonštrácií zameraných proti Rakúsko-Uhorsku. Vyvrcholením prejavu odporu voči monarchii boli dobrovoľníci, ktorí sa prihlásili do boja do radov francúzskeho vojska. Pretože sa ale jednalo o cudzích štátnych príslušníkov, jedinou možnosťou bolo ich zaradenie do radov francúzskej cudzineckej légie. Asi 300 dobrovoľníkov bolo po uznaní schopnými služby zaradených do 2. pochodového pluku – náhradného útvaru cudzineckej légie. Po odvode boli prevezení do výcvikového tábora v Bayonne.

V počte asi 250 mužov vytvorili prvú rotu práporu C. Zvyšní dobrovoľníci boli pridelení k ostatným útvarom. Prvá rota práporu C časom dostala, podľa dobrovoľníkmi často používaného sokolského pozdravu, názov „rota Nazdar“. Dvaja jej príslušníci prešli dôstojníckym kurzom a boli vymenovaní za poručíkov. 12. októbra 1914, po ukončení výcviku, zložila rota Nazdar slávnostnú prísahu (2, s. 498).

Rota bola 23. októbra vyslaná na front do oblasti Champagne a bola začlenená do 2. pluku Marockej divízie Cudzineckej légie.

V dobe začlenenia roty do divízie bol frontový úsek stabilizovaný. Do apríla 1915 prežili jej príslušníci zákopový život na pomerne pokojnom úseku. Koncom apríla bola marocká divízia presunutá do oblasti Artois v severnom Francúzsku, kde sa pripravovala veľká ofenzíva. Za neuralgický bod nemeckej obrany bola považovaná výšina Falaise de Vimy blízko Arrasu. Práve na tomto úseku plánovalo francúzske vedenie viesť rozhodujúci útok. Na tomto útoku sa mala podieľať aj marocká divízia.

Rota bola umiestnená asi 15 kilometrov severozápadne od mesta Arras. 9. mája 1915 zahájili jednotky útok. Rota Nazdar postupovala proti nemeckým pozíciám na pravom krídle postupu práporu C. V prudkej paľbe protivníka dokázali jej príslušníci preniknúť cez prvú obrannú líniu opevnenia, Francúzmi nazývaného *Ouvrages blancs*. V ďalšom postupe utrpela také veľké straty, že prakticky prestala existovať. Straty sa odhadujú na 42 mŕtvych a 100 zranených. Zostávajúci príslušníci roty Nazdar boli stiahnutí do tyla a boli zaradení do iných častí pluku.

Českí a slovenskí vojaci, ktorí ostali v cudzineckej légii, sa v nasledujúcich rokoch dostali do najťažších bojov na západnom fronte. V roku 1915 bojovali v Champagni, v roku 1916 na Somme, v roku 1917 pri Verdune. Už nikdy z nich nebola vytvorená národnostne jednoliata jednotka. V rokoch 1914 – 1918 prešlo Cudzineckou légiou takmer 600 českých a slovenských dobrovoľníkov, ale iba stovka z nich sa dočkala

7. augusta 1918, keď boli uvoľnení pre formujúce sa československé vojsko vo Francúzsku. Okolo 200 z nich padlo a 300 sa stalo vojnovými invalidmi (3).

1.2 Samostatné československé vojsko vo Francúzsku

Prvé pokusy o vytvorenie československej vojenskej jednotky podnikal Milan Rastislav Štefánik. V roku 1916 sa snažil zorganizovať vytvorenie leteckej eskadry, zloženej z Čechov a Slovákov. Jej úlohou malo byť predovšetkým zhadzovanie le-tákov nad pozíciami protivníka v Srbsku, kde sa predpokladalo nasadenie Čechov a Slovákov. Napriek tomu, že sa mu podarilo získať dobrovoľníkov, ktorí začali vý-cvik, definitívna realizácia tejto myšlienky sa neuskutočnila a vycvičení českosloven-skí letci potom bojovali v radoch francúzskeho letectva.

Pretože francúzske politické kruhy neprejavovali snahu podieľať sa na rozbití Ra-kúsko-Uhorska, politickí reprezentanti československého odboja museli ako prvé vo svojom úsilí zmeniť postoj francúzskej vlády k otázke existencie Rakúskej monar-chie. Po vytvorení Československej národnej rady v Paríži, vrcholného politického orgánu boja za vytvorenie samostatného štátu Čechov a Slovákov a po zapojení sa Štefánika, začali jej predstavitelia vyvíjať aktivity, aby zmenili postoje francúzskych predstaviteľov.

V prvom rade to bola politická a diplomatická aktivita. V druhom rade sa snažili vybudovať samostatné československé vojsko, ktoré by ako spojenec Dohodových mocností aktívne bojovalo proti Nemecku a predovšetkým proti Rakúsko-Uhorsku. Práve vytváranie a nasadenie vojenských jednotiek sa malo stať najpádnejším ar-gumentom na zmenu postoja Dohodových mocností a k uznaniu práva Slovákov a Čechov na vytvorenie vlastného štátu.

Problémom však bol nedostatok ľudského potenciálu na vytvorenie vojska. Až do roku 1918 na francúzsko-nemeckom fronte rakúske jednotky, v ktorých by mohli byť Česi a Slováci, nasadené neboli. Preto vo Francúzsku sa nenachádzali voj-noví zajatci a prebehlíci slovenského a českého pôvodu. Na vytvorenie dobrovoľní-c-kých jednotiek bolo nevyhnutné zajatcov do Francúzska zväžať. Člen Českosloven-skej národnej rady v Paríži M. R. Štefánik z tohto dôvodu nielen rokovoval s dohodo-vými predstaviteľmi, ale aj aktívne cestoval a vyjednával transporty dobrovoľníkov z krajín, kde zajatci boli.

Štefánikove misie do zahraničia s cieľom získať z radov zajatcov českých a sloven-ských dobrovoľníkov pre odboj vo Francúzsku smerovali najprv do Ruska. V auguste 1916 odcestoval. Jeho úloha nespočívala len v nábore dobrovoľníkov. V prvom rade musel rokovať s českými a slovenskými krajskými spolkami v Rusku o vzájomnej koordinácii s činnosťou ČSNR v Paríži. 29. augusta 1916 sa podarilo podpísať tzv. Ky-jevský zápis, ktorým sa vojenské a zajatecké činnosti v Rusku dostali do kompetencie národnej rady v Paríži. No aj napriek deklarovanej spolupráci mnohí predstavitelia krajských spolkov, rovnako aj cárske úrady, robili náboru a odsunu dobrovoľníkov obštrukcie a v roku 1916 sa odsun dobrovoľníkov do Francúzska nepodaril.

POZNÁMKY

Štefánik začiatkom jesene 1916 odcestoval s podobnou úlohou do Rumunska, kde sa mu podarilo získať dobrovoľníkov, z ktorých 342 v júni 1917 dorazilo do Francúzska a stalo sa základom pre vybudovanie československého vojska vo Francúzsku.

Začiatkom roku 1917 Štefánik pokračoval vo svojej misii v Rusku. Pripravil pôdu pre ďalšie rokovania. Po februárovej revolúcii v Rusku, ktorá odstránila cársku vládu, sa Masarykovi podarilo 17. júna 1917 uzavrieť s francúzskym ministrom Albertom Thomasom zmluvu o prevoze 30 000 čs. zajatcov do Francúzska. Tam sa z nich dostali len dva transporty (jeden v novembri 1917 a druhý v marci 1918) v celkovom počte 1700 mužov. Neúplnú realizáciu tohto presunu spôsobila zmena politickej klímy a podmienok po ďalšej revolúcii v Rusku v novembri 1917 (Veľká októbrová socialistická revolúcia).

Po (druhej) misii v Rusku zamieril Štefánik v máji 1917 do USA. V júli dosiahol Štefánik od americkej vlády súhlas pre nábor dobrovoľníkov z radov českých a slovenských krajanov. Súhlas sa však týkal len tých, ktorí nemali americké občianstvo, alebo tých, ktorí nepodliehali brannému súpisu USA. Bolo to spôsobené tým, že Spojené štáty boli od apríla 1917 vo vojnovom stave s Nemeckom a odvádzali svojich občanov do svojej armády². Štefánikovi sa podarilo získať 2300 dobrovoľníkov, z toho 1065 Slovákov. Pred odchodom do Francúzska sa dobrovoľníci sústreďovali vo výcvikovom tábore v Stamforde, kde absolvovali aspoň čiastočný vojenský výcvik, lebo skoro všetci boli nevojaci (4, s. 52).

Na prelome rokov 1917 a 1918 sa teda vo Francúzsku sústreďoval potrebný ľudský potenciál, z ktorého sa malo vybudovať československé vojsko. Boli to dobrovoľníci z Rumunska, transporty z Ruska, zo Spojených štátov amerických, slovenskí a českí zajatci zo Srbska, Talianska. Ďalej to boli dobrovoľníci českej a slovenskej národnosti bojujúci v rámci srbských jednotiek v Rusku.

Popri zhromažďovaní vojakov predstavitelia Československej národnej rady v Paríži pokračovali v diplomatickom úsilí za politické uznanie rodiaceho sa československého vojska vo Francúzsku.

V novembri 1917 sa Štefánik po svojom návrate z USA zapojil do prác na definitívnej verzii znenia dekrétu, povoľujúceho zriadenie samostatnej čs. armády vo Francúzsku, na čo získal zásadný súhlas francúzskej vlády Eduard Beneš ako tajomník ČSNR v Paríži už v lete 1917. 16. decembra 1917 dekrét podpísal francúzsky prezident Raymond Poincaré. V dokumente sa uvádza: „Čechoslováci, organizovaní v samostatnej armáde, uznávajúci z vojenského hľadiska ako najvyššiu autoritu hlavné velenie Francúzska, budú pod vlastnými symbolmi bojovať proti centrálnym mocnostiam.... Po stránke politickej pripadá riadenie tejto národnej armády Národ-

² V prvej svetovej vojne bolo do americkej armády odvedených asi 40 000 amerických Čechov a Slovákov, pričom Slováci tvorili asi polovicu uvedeného počtu. Títo krajanovia nie sú započítavaní medzi legionárov. Ich podiel na porážke centrálnych mocností a na vzniku samostatného Československa ale ostáva.

nej rade krajín českých a slovenských, ktorej sídlom je Paríž.“ Dekrét bol 19. decembra 1917 publikovaný v oficiálnom francúzskom tlačovom orgáne *Journal officiel*.

Dekrét bol 7. februára 1918 doplnený štatútom čs. vojska vo Francúzsku, ktorý spresňoval zásady výstavby vojenských jednotiek, otázku velenia, odvodov, organizácie menovania a povyšovania dôstojníkov, disciplíny i použitia vojska. Štatút podpísal francúzsky ministerský predseda Georges Clemenceau a za ČSNR E. Beneš. Na velenie čs. vojenským jednotkám sa vytvoril Československý generálny štáb pri ČSNR v Paríži na čele s generálom francúzskej armády Maurice Janinom. Dekrét i štatút boli dokumentmi mimoriadneho významu, lebo sa nimi zriaďovala samostatná čs. armáda, politicky podliehajúca ČSNR v Paríži. Vytvoril sa tak precedens na uznanie tohto orgánu za oficiálneho reprezentanta spolubojujúceho národa, a tým aj uznanie tohto národa za samostatný národ s právom na vlastný štát. Obzvlášť významná bola v tomto smere klauzula štatútu, ktorá zdôrazňovala, že časť armády sa má zachovať na mierové rokovania, čo Štefánik, Masaryk i Beneš považovali za najúčinnejší argument pre diplomatické uznanie budúceho štátu (4, s.54).

Z prisunutých dobrovoľníkov sa začali vytvárať vojenské útvary. V januári 1918 bol v Cognacu sformovaný prvý. Išlo o 21. čs. strelecký pluk. 20. mája 1918 nasledovalo vytvorenie 22. streleckého pluku v Jarnacu. Po výcviku nasledovala 30. júna 1918 slávnostná prisaha v Darney. Zúčastnil sa na nej aj francúzsky prezident Poincaré. Príslušníci pri prisaha sľúbili, že budú bojovať: „...dokud naše země česká a slovenská nesplynou v samostatný a nezávislý stát československý“.

Po odoslaní na front boli pluky dislokované na pokojnom úseku neďaleko Mylhúz. Bojové nasadenie 21. streleckého pluku pozostávalo z vysielania prieskumných hliadok a zamedzovaní činnosti podobných hliadok protivníka. Napríklad 16. júla 1918 hliadka poručíka Lexu narazila na silnejší nemecký oddiel. Bez vlastných strát ho Čechoslováci donútili v divokej prestrelke ustúpiť.

16. septembra 1918 boli pluky zlúčené do 1. čs. streleckej brigády. Veliteľom brigády sa stal francúzsky plukovník Philipe. V druhej polovici septembra pôsobila brigáda s 53. francúzskou pešou divíziou v priestore severozápadne od Remeša. Zatiaľ pôsobila ako záloha francúzskej IV. armády. Zamerala sa na stráženie prechodov cez rieku Aisne.

20. októbra 1918 dostal 21. čs. strelecký pluk rozkaz vystriedať francúzsku jednotku v pozíciách v dedine Terron a obsadiť výšiny v jeho okolí. Nasledujúci deň začalo nemecké delostrelectvo dedinu ostreľovať. Po delostreleckej príprave prišiel útok nemeckej pechoty. Prvý útok legionári úspešne odrazili. Neskôr, pod tlakom presily, však museli svoje pozície opustiť. Plukovník Philipe nariadil Terron znovu dobyť. Československí legionári prešli do útoku. V prudkých bojoch muža proti mužovi prišli na rad aj bodáky, nože a poľné lopatky. Legionári svoju úlohu splnili a znovudobyť Terron udržali až do 30. októbra, keď boli vystriedaní.

POZNÁMKY

22. čs. strelecký pluk prekročil 22. októbra rieku Aisne a za ťažkých bojov postupoval na kótu 153 pri dedine Chestres. Legionári museli postupovať s nasadenými plynovými maskami, pretože protivník použil plynové granáty. Nastali urputné pozíčné boje. Jednotky II. práporu dobyli zákopové línie pri Le Petit Ban, kde sa zmocnili diel, guľometov a zajali niekoľko nemeckých vojakov. Legionárom III. práporu sa síce kótu 153 dobyť nepodarilo, avšak územie, ktoré obsadili, udržali aj napriek zúrivým nemeckým protiútokom. Začiatkom novembra boli jednotky brigády stiahnuté z frontu. Za ich obetavý boj sa o Čechoslovákov pochvalne vyjadrilo aj francúzske velenie. V bojoch utrpela brigáda stratu 183 mŕtvych, 69 nezvestných a 858 zranených.

Po stiahnutí z frontu sa pluky dozvedeli o vzniku samostatného česko-slovenského štátu. 8. novembra navštívil brigádu E. Beneš a pri slávnostnej prehliadke bolo viacero dôstojníkov a vojakov brigády vyznamenaných vysokými francúzskymi rádmi. 11. novembra 1918 oslávila brigáda koniec vojny. Ešte v decembri 1918 sa sformoval 23. čs. strelecký pluk a brigáda sa tak zmenila na divíziu s číslom 5. V januári 1919 sa ešte sformoval 24. čs. strelecký pluk, ktorý však už nebol považovaný za legionársky.

Vo francúzskych légiách slúžilo skoro 12 000 mužov, z toho približne 2 600 Slovákov. Z nich bolo aj 31 dôstojníkov Slovákov (4, s. 55). Viac ako 550 československých dobrovoľníkov, bojujúcich vo Francúzsku, padlo.

2 ČESKOSLOVENSKÉ VOJSKO V TALIANSKU

Pred prvou svetovou vojnou bolo Taliansko spojencom Nemecka a Rakúsko-Uhorska v jednom bloku – Trojspolku. A to aj napriek faktu, že Rakúsko-Uhorsko bolo rivalom Talianska v balkánskom a predovšetkým adriatickom priestore. Po vypuknutí vojny v roku 1914 Taliansko vyhlásilo neutralitu. Následne, na základe Londýnskeho paktu, sa stalo členom Dohody. Po vstupe Talianska do prvej svetovej vojny na strane Dohody sa v roku 1915 v Európe otvorilo ďalšie bojisko. Do talianskeho zajatia sa tak začali, okrem iných, dostávať aj Česi a Slováci. Pretože v Taliansku pred vojnou žilo zanedbateľné množstvo krajanov, po vstupe Talianska do vojny sa tu, na rozdiel od Ruska alebo Francúzska, nevytvorili jednotky podobné rote Nazdar vo Francúzsku či českej Družine v Rusku.

2.1 Výzvedné rotý

Dezercie českých a slovenských vojakov na taliansku stranu boli oveľa zriedkavejšie než tomu bolo na východnom fronte. Spôsobovala to rakúska propaganda, podľa ktorej Taliani nebrali zajatcov. Jazyková bariéra tiež zohrávala podstatnú úlohu. Aj postoj talianskeho velenia bol špecifický. Namiesto toho, aby od dezertérov získali čo najviac správ, prípadne ich využili na získavanie ďalších informácií o jednotkách protivníka, boli dezertéri posielaní do zajateckých táborov. V priebehu rokov 1916 a 1917 sa zvýšil počet dezertérov, ktorí odovzdávali informácie talianskej strane a v mnohých prípadoch pôsobili ako vyzvedači.

Prvé vojenské jednotky československých dobrovoľníkov v Taliansku začali vznikať spontánne, formou dobrovoľníckych prieskumných skupín na fronte. Na prelome rokov 1917 - 1918 sa vyzvedné skupiny (asi 2 000 mužov) prieskumníkov ustanovili prakticky pri všetkých talianskych armádach v poli. Boli využívané predovšetkým na taktický prieskum a propagačnú činnosť medzi českými a slovenskými plukmi rakúsko-uhorskej armády. Hlavnou úlohou bolo presvedčiť svojich krajanov v radoch rakúsko-uhorskej armády k prechodu na taliansku stranu. Činnosť vyzvedných rôl bola pre ich príslušníkov veľmi nebezpečná, lebo v prípade zajatia im hrozil trest smrti obesením za velezradu. Takýto osud postihol 47 československých vojakov na talianskom fronte. Najväčšiu obeť priniesla rota na vrchu Montello na Piave. Rakúšanom sa podarilo 15. júna 1918 obklúčiť a zajať 25 mužov, ktorých bezodkladne popravili (4, s. 56).

Na celej šírke rakúsko-uhorského frontu bolo nasadených 11 československých vyzvedných rôl, ktoré bojovali pod talianskymi zástavami. Organizačne boli vyzvedné rotý začlenené do 31. pluku 6. československej divízie. Prakticky s plukom nemali nič spoločné a veliteľ divízie, generál Graziani, im nemohol dávať rozkazy ani usmerňovať ich činnosť, pretože podliehali priamo veliteľom jednotlivých talianskych armád. Rozkazom z 25. septembra 1918 rozhodlo talianske velenie o vytvorení 39. československého pluku vyzvedného. Pluk tak podliehal veliteľovi 6. divízie, v praxi sa však zmenilo málo. Až po skončení bojov v Taliansku, začiatkom novembra 1918, sa prieskumníci presunuli k Padove, kde sa fakticky spojili s československou divíziou.

2.2 Československá divízia v Taliansku

V talianskych zajateckých táboroch sa do konca roku 1916 sústredilo asi 10 000 českých zajatcov z rakúskej armády. Až po zdĺhavých rokovaníach predstaviteľov ČSNR, hlavne M. R. Štefánika, sa najskôr podarilo dosiahnuť umiestňovanie zajatcov českej a slovenskej národnosti oddelene od ostatných zajatcov z rakúsko-uhorskej armády³. To viedlo k sústreďovaniu transportov zajatých Čechov a Slovákov v tábore Santa Maria Capua Vetere pri Neapole.

15. januára 1917 došlo v tábore k vytvoreniu spolku zajatcov pod názvom Československý dobrovoľnícky zbor. V programe zboru boli okrem telovýchovných a osvetových aktivít aj vzdelávacia a politická činnosť. V máji 1917 bola väčšina zajatcov presunutá do tábora v Certose di Padua. Do apríla 1918 získal zbor 10 200 členov.

Možnosť vytvárania jednotiek, zložených z Čechov a Slovákov bojujúcich na fronte proti Rakúsku, nebola talianskymi oficiálnymi kruhmi prijímaná. Dôvodom bolo, že Taliansko si žiadalo oslabenie Rakúska, a nie jeho likvidáciu a nahradenie nástupníckymi štátmi. Československí zajatci mali byť využívaní ako pracovné jednotky v prifrontovom pásme v mantovskej provincii. Na uniformách mali síce nosiť československé označenie, avšak s ich bojovým nasadením sa nepočítalo.

³ Problémom bolo, že zajatí Slováci boli ovplyvnení desaťročiami trvajúcou maďarizáciou. Mnoho z nich bolo negramotných. V dôsledku toho mali relatívne nízke národné povedomie a v mnohých prípadoch boli zaradení k národnosti „ungheresi“, teda maďarskej.

POZNÁMKY

Postoj talianskej vlády k otázke vytvárania československých légií sa začal meniť po katastrofálnej porážke, ktorú Taliani utrpeli v októbri 1917 pri Caporette. V jej dôsledku hrozil prienik protivníka cez Lombardiu až do Francúzska.

V tejto súvislosti prišiel na opätovné rokovania s talianskymi predstaviteľmi Štefánik. Podarilo sa mu zmeniť postoj talianskej vlády a hlavne ministra zahraničných vecí baróna Sidney Sonnina. 21. apríla 1918 uzavrel Štefánik s talianskym ministerským predsedom Vittorio Emanuele Orlandom a ministrom vojny Vittorio Zupellim dohodu medzi talianskou vládou a ČSNR o vytvorení samostatného československého vojska v Taliansku. Talianska vláda tak uznala existenciu jednotnej a autonómnej československej armády, ktorá právne a politicky podliehala ČSNR, pod vojenským velením talianskej armády.

V porovnaní s francúzskym prezidentským dekrétom predstavovala táto dohoda nepochybný pokrok, pretože stavala ČSNR na úroveň vlády. V. E. Orlando sa neskôr vyjadril, že touto zmluvou Taliansko ako prvá krajina Dohody vlastne uznala Československú národnú radu v Paríži ako vládu budúceho československého štátu (5, s. 148). Po týchto udalostiach sa v náboře do československého vojska v Taliansku prihlásilo takmer 14 000 československých zajatcov.

Centrom organizácie légie v Taliansku sa stala oblasť Umbria, severne od Ríma. V mestách Foligne, Spello, Asisi, Perugia začal prebiehať výcvik. 23. apríla 1918 boli štyri strelecké pluky zjednotené do 1. československej divízie, ktorá mala v polovici mája 1918 vyše 14 000 mužov. Divíziu tvorili dve brigády, každú brigádu dva strelecké pluky. Každý pluk sa skladal z troch práporov. 24. mája v Ríme došlo k slávnostnému odovzdaniu bojovej zástavy z rúk M. R. Štefánika veliteľovi divízie generálovi A. Grazianimu za prítomnosti významných hostí ako boli talianski ministri, ministerský predseda S. Sonnino, britský následník trónu i člen francúzskej vlády H. Simon. Bojovú zástavu, podľa návrhu českého maliara O. Brázdu, vyšívali rímske dámy.

Talianske velenie chcelo československých legionárov čo najskôr nasadiť na front. Preto už koncom mája bol na bojisko na rieke Piava odoslaný prvý prápor 33. streleckého pluku (6, s. 14) ako posila tam pôsobiacich výzvedných rôt. Prápor hneď v prvých dňoch nasadenia pri Santa Dona di Piave utrpel vážne straty. Vďaka zásahu Štefánika u hlavného veliteľa talianskej armády gen. A. Diaza sa takéto unáhlené riešenia neopakovali a československá divízia pokračovala vo výcviku.

8. júla 1918 bola divízia prečíslovaná na 6. divíziu a jej pluky dostali čísla 31. až 34⁴. Presun divízie na front sa uskutočnil v polovici augusta 1918. Divízii bol pridelený úsek na 2 000 metrov vysokom Altissime medzi Gardským jazerom a riekou Adidža. Tento úsek patril k najkritickejšími miestami talianskej 1. armády. Altissimo

⁴ Prečíslovanie 1. čs. divízie na 6. čs. divíziu súviselo s vyjadrením politického smerovania ČSNR v Paríži a jej plánmi na vybudovanie armády. Vyjadrovalo jednotu československého zahraničného odboja v Rusku, vo Francúzsku a Taliansku. Legionárske jednotky, nech sa nachádzali kdekoľvek, mali byť súčasťou jednotnej armády. Pluky v Rusku mali preto pridelené čísla 1. – 20., vo Francúzsku 21. – 30. a pluky v Taliansku preto dostali čísla od 31.

chránilo masív Monte Balda a uzatváralo protivníkovi možnosť vstupu do Lombardie. Divízia vystriedala v obrane alpské jednotky a zaujala postavenie v horskom teréne s jednou brigádou (XII. brigáda – 33. a 34. pluk) v prvom a druhou brigádou v druhom slede (XI. brigáda – 31. a 32. pluk). Dominujúcim miestom obrany bola výšina Doss Alto – kóta 703. Najprv malo nasadenie československých jednotiek charakter pozičnej obrany (3).

Už 28. augusta 1918 jednotky 6. divízie prešli väčšou šarvátkou s protivníkom v oblasti Martello, kde rakúske jednotky ostreľovali z diel pozície 34. pluku a pokúsili sa o výpad. Československí vojaci výpad odrazili. Vo všeobecnosti na Altissime dochádzalo do polovice septembra 1918 len k prestrelkám, delostreleckým prepadom, ojedinelým obranným bojom a výzvedným akciami.

21. septembra, okolo štvrtej hodiny ráno, začalo rakúsko-uhorské delostrelectvo ostreľovať obranné postavenie 33. streleckého pluku na Doss Alto. Po dvojhodinovej delostreleckej príprave zaútočila rakúsko-uhorská pechota, ktorá obsadila prvú líniu zákopov. Po tvrdých bojoch, do ktorých zasiahli aj jednotky 34. streleckého pluku a aj talianske delostrelectvo, sa k večeru československým legionárom podarilo obrátiť rakúsko-uhorské jednotky na ústup. Sedem legionárov pritom padlo, 119 bolo zranených a štyria padli do zajatia, kde boli ako vlastizradcovia popravení.

Koncom septembra 1918 došlo k zmene postavenia obidvoch brigád. XII. brigáda prešla do druhého sledu a jej miesto zaujala XI. brigáda. Začiatkom októbra bola divízia z frontu stiahnutá a plánovalo sa jej nasadenie v ofenzíve na rieke Piava. V bojoch však už divízia nasadená nebola vzhľadom na ukončenie ozbrojených akcií na talianskom fronte po podpísaní prímeria s Rakúsko-Uhorskom 4. novembra 1918.

V tomto období priebežne pokračoval nábor českých a slovenských dobrovoľníkov. Bolo tak možné doplňovať straty, ale aj vytvárať nové jednotky.

15. novembra 1918 došlo k významnej zmene. Bolo rozhodnuté o vzniku ďalšej divízie, a tým aj celého armádneho zboru. Novovytvorený 35. strelecký pluk bol pričlenený k XI. brigáde, 39. pluk bol pridelený k XII. brigáde. Samotné, teraz už trojplukové, brigády sa stali divíziami. Z XI. brigády bola vytvorená 6. divízia, z XII. brigády bola vytvorená 7. divízia. Spolu s nimi sa formovali jednotky delostrelecké, jazdecké, tylové. Zbor dosiahol počet 19 400 mužov (z toho 600 Slovákov). Organizácie sa skladal zo šiestich streleckých plukov, dvoch delostreleckých plukov, jazdeckej eskadrony, ťažkého delostreleckého oddielu a ďalších zborových jednotiek. Veliteľom zboru bol menovaný taliansky generál Luigi Piccione.

V bojoch na talianskom fronte zahynulo 725 legionárov, z toho 46 bolo popravených v rakúskom zajatí (3). Okolo 500 legionárov bolo zranených.

Návrat talianskych légii do Československa začal 11. decembra 1918. Posledný zo 60 vypravených transportov z Talianska odišiel 26. decembra 1918.

POZNÁMKY

Zvláštnu časť čs. vojenských jednotiek v Taliansku tvorili tzv. domobranecké prápory, ktoré vznikli až po skončení bojov na talianskom fronte. Tvorili sa z čs. vojakov, bývalých príslušníkov rakúsko-uhorskej armády, ktorí padli do talianskeho zajatia v priebehu poslednej ofenzívy (t. j. od 24. októbra 1918) a ďalej z vojnových zajatcov, ktorí boli v Taliansku už skôr, ale odmietli vstúpiť do čs. légii. No po 28. októbri 1918 ako príslušníci ČSR boli povinní nastúpiť riadnu vojenskú službu. Od 7. decembra 1918 do 1. 5. 1919 sa z nich sformovalo celkom 55 práporov (ešte jeden bol sformovaný v auguste 1919), ktoré podliehali veliteľstvu ČS domobrany v Galarate. Spolu 56 domobraneckých práporov malo 60 000 príslušníkov, z toho 1200 Slovákov, ktorí boli sústredení predovšetkým v 50. domobraneckom prápore. Do vlasti sa začali vracieť v čase od 2. 4. do 18. 8. 1919 a časť z nich zasiahla do bojov s vojskami Maďarskej republiky rád (4, s.59).

3 ČESKOSLOVENSKÉ LÉGIE V RUSKU

Na území Ruska žila pred vojnou početná skupina českých a slovenských krajanov. Počet tu žijúcich Čechov sa odhaduje na 80 tisíc, Slovákov bolo podstatne menej – okolo 2 000. Väčšina z nich si ponechala rakúsko-uhorské občianstvo, čo im v mierových dobách prinášalo malé výhody, avšak po vyhlásení vojny im ako príslušníkom nepriateľského štátu hrozili perzekúcie, ktoré mohli obsahovať zhabanie majetku, uväznenie a transport do vyhnanstva na Sibír. Vyhlásenie vojny znamenalo aktivizáciu krajanových spolkov, ktorá vyvrcholila vznikom vojenskej jednotky v Rusku.

3.1 Česká družina a Československá brigáda

Ako prejav lojality voči cárskemu Rusku požiadali o možnosť vytvoriť dobrovoľnícku jednotku, ktorá by bojovala v rámci ruskej armády. Táto žiadosť bola vybavená kladne 12. augusta 1914. Náčelník štábu kyjevského okruhu bol poverený formovaním dvoch samostatných peších plukov. Charakter cárskej armády zaistovali týmto jednotkám ruskí velitelia, ruské vojenské poriadky a administratíva (2, s. 502). Po vzore iných dobrovoľníckych jednotiek dostala vznikajúca jednotka názov Družina, resp. Česká družina.

Prvá jednotka Českej družiny mala k 26. septembru 1914 921 radových vojakov, slobodníkov a poddôstojníkov, 21 dôstojníkov. Jej jadro tvorilo 720 dobrovoľníkov českej a slovenskej národnosti (16 Slovákov). Od ruských vojakov sa tzv. družinníci odlišovali červeno-bielou stuhou na pokrývke hlavy.

28. septembra vykonali príslušníci Družiny v Kyjeve slávnostnú prísahu. Vojaci boli rozdelení do menších jednotiek a boli pridelení ako výzvedné oddiely k ruským plukom a divíziám. Počas vojny plnili riskantné prieskumné úlohy, často preoblečení do rakúskych uniforiem prenikali do nepriateľského tyla. Tam sa snažili prehovárať českých a slovenských príslušníkov rakúsko-uhorskej armády k dezerciam na stranu Rusov. Ich zásluhou napríklad 3. apríla 1915 prešiel skoro celý 28. rakúsky peší pluk na ich stranu.

Vďaka zásluhám družinníkov pri plnení bojových úloh bol v decembri 1914 povolený ďalší nábor československých dobrovoľníkov do Družiny. Jednalo sa už aj o zajatých alebo prebehnutých vojakov českej a slovenskej národnosti z radov rakúskej armády. To umožnilo v októbri 1915 vytvoriť 2. prápor Družiny (tvorili ho 5. až 8. rota s guľometným oddielom). 2. prápor zostal pri ruskej 3. armáde a 1. prápor (pôvodná Česká družina) odišiel k 7. a 9. armáde.

Druhého februára 1916 bol vytvorený z existujúcich práporov Československý strelecký pluk a už 18. mája 1916 bola vytvorená Československá strelecká brigáda zložená z dvoch plukov. Prvý pluk mal 3 200 osôb a druhý pluk 2 500. Veliteľom brigády bol plukovník Trojanov. V marci 1917 vznikol ešte 3. čs. strelecký pluk, čím sa počet príslušníkov brigády navýšil na 7 300 dobrovoľníkov.

Po celú dobu boli československé jednotky využívané formou prieskumných skupín pri divíziách a zboroch ruskej armády. K obratu v organizovaní a bojovom nasadení došlo až po februárovej revolúcii v Rusku.

Februárová revolúcia znamenala pád cárskej vlády, nástup tzv. Dočasnej vlády a priniesla isté demokratizujúce opatrenia v ruskej spoločnosti. Hrôzy vojny, únava z bojov, zaostalosť ruského hospodárstva však nahľadávala morálku spoločnosti a hlavne armády. V dôsledku toho sa rapídne znižovali bojové kvality ruských vojsk, rovnako aj ich odhodlanie pokračovať v boji. V jednotkách na fronte sa množili dezercie, v tyle štrajky.

Hrozilo, že československé dobrovoľnícke jednotky budú rozpustené ako prežitok cárskeho režimu. Aby dokázali svoje odhodlanie zotrvať v boji proti Rakúsko-Uhorsku, zástupcovia čs. streleckej brigády sa dohodli na prihlásení sa do úderných oddielov. Tak došlo k ukončeniu obdobia prieskumnej činnosti a rozptýleného pôsobenia jednotiek brigády v rámci armád Juhozápadného frontu a stiahnutiu československých jednotiek do tyla. Začala sa príprava na prvé spoločné bojové vystúpenie (3).

Prvou spoločnou akciou brigády mala byť účasť v tzv. kerenského ofenzíve, naplánovanej na leto roku 1917. Pôvodné nasadenie jednotiek brigády ako malých oddelených diverzných a prieskumných skupín prinášalo riziko, že vojaci nezvládnu účasť v údernej operácii, keďže doteraz nebojovali ako celok. Aj výzbroj jednotiek brigády nezodpovedala novým úlohám. Na druhej strane tu však bolo nadšenie a nemalé bojové skúsenosti. Brigáda bola začlenená do 49. armádneho zboru 11. ruskej armády v oblasti Zborova, severozápadne od Tarnopola. Československá brigáda v počte okolo 3 500 mužov 22. júna 1917 prevzala svoj zverený úsek.

Brigáda mala útočiť na protivníka, ktorý disponoval pripravenou obranou, opierajúcou sa o systém zákopov, protipechotných prekážok a guľometných hniezd. Rakúske jednotky poznali svoj úsek dokonale a nad brigádou mali aj početnú prevahu. Útok brigády začal 2. júla 1917 po delostreleckej príprave. Československým legionárom sa podarilo preniknúť do hĺbky 5 kilometrov, až do tretej línie nepriateľa.

POZNÁMKY

Postupovali tak rýchlo, že podporné delostrelectvo nedokázalo korigovať a posúvať paľbu. Front bol však prelomený. Únava a neochota susediacich ruských jednotiek a tiež váhavosť ich velenia spôsobili, že úspech brigády nebol ďalej využitý na celej línii. Vlastné straty brigády predstavovali 185 padlých a 800 ranených. K jej úspechu pomohlo aj to, že rakúsko-uhorské línie bránili aj dva české pluky, ktorých mužstvo ustúpilo, alebo sa dobrovoľne vzdalo do zajatia. Zborovská bitka sa stala jednou z hlavných bojových tradícií neskoršej československej armády (4, s. 60).

Po boji bola brigáda stiahnutá do zálohy. Kerenského ofenzíva skončila. Vojská Centrálnych mocností prešli pri Tarnopole do protiútok. Ruské vojská začali ustupovať. Na ústupových bojoch sa podieľala aj československá brigáda, ktorá v nich utrpela ďalšie straty. Aj za týchto podmienok si legionári zachovali vysokú morálku.

Úspešné vystúpenie brigády pri Zborove napomohlo k zmene postoja Dočasnej vlády k otázke existencie a nábora do československých jednotiek. Vláda povolila nábor ďalších Čechov a Slovákov, ktorých sa v zajateckých táboroch v tom čase v Rusku nachádzalo okolo 200 000. Organizáciou nábora bola poverená Správa československých záložných vojsk a vykonávalo ju takmer 300 komisárov. Do konca roku 1917 sa prihlásilo takmer 31 000 dobrovoľníkov, z toho asi 600 Slovákov.

Príliv nových vojakov umožnil ďalší organizačný rozvoj československých jednotiek a vytvoril sa základ pre vytvorenie nových útvarov a zväzkov. Zriadením 4. čs. streleckého pluku došlo 23. augusta 1917 k reorganizácii brigády na I. čs. streleckú divíziu. Zároveň zo štyroch nových streleckých plukov, ktoré dostali čísla 5. – 8., vznikla 17. septembra 1917 II. čs. strelecká divízia. Formovali sa aj zväzky a útvary špeciálnych druhov vojsk – delostrelecké, ženijné, spojovacie, spoločne s tylovými (3).

Na prelome septembra a októbra 1917 v Rusku vznikol československý armádny zbor zložený z dvoch divízií, ktoré tvorilo osem streleckých plukov, dve delostrelecké brigády, úderný prápor, v počte 38 500 mužov. Z tohto bolo asi 1 000 Slovákov, sústredených predovšetkým v 7. streleckom pluku – „Tatranskom“. V úrovni práporu bola veliacou rečou čeština (7). Československý armádny zbor vojensky podliehal veleniu ruskej armády, politicky ho riadila Odbočka Československej národnej rady v Rusku. Rozrastanie zboru vďaka náborem znamenalo, že z Ruska mohli vypraviť dobrovoľníkov do Francúzska, kde sa predstavitelia ČSNR v Paríži snažili tiež vybudovať vojenské jednotky, avšak chýbali im ľudské zdroje. V polovici októbra a začiatkom novembra odišli cez Archangelsk a Murmansk zatiaľ dva transporty. Prvý z nich dorazil do Francúzska v novembri 1917 a druhý v marci 1918. Ďalšie transporty sa už odoslať nepodarilo.

Začiatkom novembra 1917 došlo v Rusku k historicky prevratnej udalosti, ktorá úplne zmenila podmienky pôsobenia československého vojska v Rusku. 7. novembra 1917 (podľa v Rusku vtedy používaného juliánskeho kalendára 25. októbra) došlo k revolúcii, ktorá zmietla Dočasnú vládu. Bolševici prevzali moc a 8. 11. 1917 vydali Dekrét o mieri. Vláda soviетov sa pripravovala na rokovania s Nemeckom

a Rakúsko-Uhorskom o separátnom mieri. Zverejnenie Dekrétu o mieri dalo jasne najavo, že nová vláda v Rusku nechce a nebude pokračovať vo vojne proti Nemecku a Rakúsko-Uhorsku. Východný front ako bojisko prvej svetovej vojny prestával existovať.

3.2 Československé légie v Rusku po októbrovej revolúcii

V čase vypuknutia októbrovej revolúcie⁵ sa československý zbor nachádzal na území Ukrajiny. Politickí i vojenský predstavitelia zboru vyhlásili podporu Dočasnej vláde, pričom sa nechceli miešať do politického zápasu v Rusku. Ich prvoradým cieľom bol boj proti Rakúsko-Uhorsku. V tomto boji na východnom fronte už nebolo možné pokračovať. Jedinou možnosťou bolo prepraviť sa po železnici na východ do Vladivostoku a odtiaľ lodnými transportmi pokračovať do Francúzska.

Situácia, v ktorej sa nachádzali légie na Ukrajine, sa zo dňa na deň stávala neprehľadnejšou. Pochopiteľne, nová vláda v Rusku ešte nemala pod kontrolou viaceré oblasti. Patrila k nim aj Ukrajina, kde sa 20. novembra dostala k moci tzv. Centrálna rada a Ukrajina vyhlásila suverenitu. Nielen Ukrajina bola oblasťou, kde ešte bolševici neprebrali moc. V donskej oblasti vyhlásil generál Kaledin vojenskú vládu, južný Ural ovládol kozácky ataman Dutov. Zbor sa tesne pred koncom roka 1917 dostával medzi dva mlynské kamene ukrajinského nacionálneho hnutia a bolševickej revolúcie. Navyiac tu hrozilo riziko vpádu nemeckých a rakúsko-uhorských vojsk na Ukrajinu (5, s. 138).

Prehlásenie Ukrajiny za samostatný štát 12. januára 1918 znamenalo, že jej sovietska vláda vyhlásila vojnu. Nová ukrajinská vláda sa obrátila o pomoc k Nemecku. V komplikovanej situácii na Ukrajine sa protivníkmi československých vojakov stali ruskí bolševici, ale aj nemecké jednotky, ktoré po zrútení sa východného frontu obsadzovali (spolu s vojskami Rakúsko-Uhorska) Poľsko, Ukrajinu a Pobaltie, aby čo najviac využili chaos na východnom fronte. Začalo sa sťahovanie československého zboru z Ukrajiny na východ.

Začiatkom februára 1918 bol zbor prehlásený za súčasť čs. autonómneho vojska vo Francúzsku, čím malo dôjsť k jeho vymaneniu z predchádzajúceho podriadenia ruskému veleniu. V zbore boli vystriedaní niektorí ruskí dôstojníci československými, zaviedol sa v ňom francúzsky vojenský poriadok. V priebehu februára 1918 sa jednotky čs. zboru začali sústreďovať a postupne sťahovať z Ukrajiny. I. čs. strelecká divízia, ktorá sa nachádzala na ľavom brehu Dnepra v priestore miest Žitomir-Berdičev-Kazatin, zahájila usilovné pešie pochody smerom ku Kyjevu, s cieľom spojiť sa s jednotkami II. čs. streleckej divízie, dislokovanými na pravobrežnej Ukrajine v priestore Borispolu, od ktorej bola vzdialená asi 300 kilometrov (8).

⁵ V príspevku sa používa termín Októbrová revolúcia, aj keď k udalostiam došlo v dobe, keď v Európe platil iný kalendár. Označenie Októbrová revolúcia sa však stále používa ako historický terminus technicus.

POZNÁMKY

Separátny Brest-litovský mier uzavretý 3. marca 1918 v podstate uznal úspechy Centrálnych mocností. V dňoch 8. - 14. 3. zvädzali čs. jednotky, ktoré sa snažili spojiť s jadrom vojska premiestňujúcim sa po železnici na východ, tvrdé, ale úspešné boje na železničnom uzle Bachmač s nemeckou 91. divíziou. Pod silným tlakom protivníka sa dokázali odpútať a prebojovať si cestu na východ za cenu 90 mŕtvych a nezvestných a 200 zranených (4, s. 61).

Masaryk na rokovaníach s hlavným veliteľom bolševickej armády dosiahol uznanie neutrality a voľný odchod československého armádneho zboru. Túto dohodu bolo potrebné doplniť aj o súhlas sovietskej vlády v Moskve. Obojstranné rokovania vyústili do zmluvy, ktorú 26. marca 1918 podpísal Stalin ako ľudový komisár národnosti. Zmluva zaručovala légiám voľnú cestu cez Sibír do Vladivostoku, no zaväzovala ich, aby odovzdali väčšinu zbraní. Podľa tohto dokumentu sa Čechoslováci neprepravovali ako vojenská jednotka, ale ako skupina slobodných občanov⁶, ktorí majú pri sebe presne určený počet zbraní na vlastnú obranu „proti kontrarevolučným živlom“. Zbor opustila väčšina ruských dôstojníkov. Zostal len jeho veliteľ, generál Šokorov, náčelník štábu zboru generál Dietrichs, velitelia oboch divízií a velitelia dvoch plukov (1. a 3.). Československý zbor sa prepravoval na východ v 63 vojenských vlakoch, v každom z nich mal byť sovietsky komisár. Každý ešalón (vlak) tvorilo 40 vagónov (tzv. teplušky) (5, s. 144).

Presun bol veľmi pomalý. Sťažoval ho nielen rozvrat na ruských železniciach, ale aj prekážky, ktoré jednotlivé soviety na Sibíri, často z neznalosti situácie, začali klásť legionárom do cesty. K tomu je potrebné pripočítať aj fakt, že opačným smerom sa pohybovali transporty s nemeckými a rakúsko-uhorskými zajatcami, čo kapacitu železníc mnohonásobne prekračovalo. Napätie narastalo a jednou z rozhodujúcich akcií, vedúcou k vystúpeniu čs. légii v Rusku proti sovietskej vláde, bol čelabinský incident, ktorý sa odohral v dňoch 14. až 17. mája 1918.

Príčinou tohto incidentu na železničnej stanici v Čelabinsku bolo napadnutie jedného z legionárov zajatcom z transportu, ktorý prevážal maďarských a nemeckých zajatcov späť do ich vlasti. Pravdepodobný vinník bol legionárom na mieste lynčovaný. Miestny sovietsky namiesto vyšetrenia incidentu uväznil niekoľko legionárov. Legionári to riešili odzbrojením červenoarmejcov, oslobodením väzňov a obsadením mesta. Napokon sa sovietska vláda rozhodla čs. jednotky odzbrojiť a ako samostatné vojsko úplne zlikvidovať. Zjazd delegátov čs. armádneho zboru sa na svojom zasadnutí 20. mája 1918 jednomyselne rozhodol, že vojsko bude pokračovať v ceste do Vladivostoku podľa „vlastného poriadku“, to znamená so zbraňou v ruke.

Ľudový komisár vojenstva Trockij rozkázal odzbrojiť légie na sibírskej magistrále. Jeho vojenský rozkaz č. 377 zo dňa 25. mája 1918 prikazoval všetkým sovietskom od

⁶ Uvedená formulácia bola použitá, pretože bolševická vláda sa zaviazala brestlitovským mierom nielen k demobilizácii a výmene zajatcov, ale aj k odzbrojeniu všetkých dohodových jednotiek, ktoré sa v tom čase v Rusku nachádzali.

Penzy až po Omsk zastrelit' každého legionára, ktorý by bol na železnici pristihnutý so zbraňou a všetky ešalóny, u ktorých zostali zbrane, majú byť vyvedené z vlakov a odvedené do zajateckých táborov.

Od konca mája teda vypuklo otvorené nepriateľstvo medzi československým zborom v Rusku a boľševickou vládou. V čase vypuknutia nepriateľstva sa légie nachádzali roztriahnuté v priestore asi 8 tisíc kilometrov, počínajúc mestom Penza cez Volgu, Ural, Sibír až do Vladivostoku. Pre premiešanie organických jednotiek a rozptýlenosti ešalónov došlo ku vzniku niekoľkých teritoriálnych skupín. Skupina 15 vlakov v okolí Penzy vytvorila tzv. Povolžskú skupinu, skupina 14 vlakov v okolí Čelabinska vytvorila tzv. Uralskú skupinu, legionári sústredení v 19 vlakoch v priestore Sibíri až po Irkutsk vytvorili Sibírsku skupinu a vo Vladivostoku sa z 15 vlakov zorganizovala tzv. Ďalekovýchodná skupina.

Plán presunu na východ vlastnými silami predpokladal spojenie Povolžskej a Uralskej skupiny do jedného celku a ich postupný presun na východ. Sibírsku skupinu sa mala sústreďovať na ovládnutie a udržanie železníc a zabezpečiť tak odsun oboch západnejších skupín (8). Legionári v bojoch pri Malinovke, Zlatouste, Čelabinsku, Penze a inde porazili sovietske jednotky. Oddelené skupiny sa v priebehu tvrdých bojov v júni a júli roku 1918 spojili. Vytvoril sa tak síce úzky, ale dlhý pás územia, ktoré legionári kontrolovali. Úspechy československého zboru boli podmienené aj skutočnosťou, že jednotky zboru mali vysokú bojovú morálku, boli dobre vyzbrojené a v mnohých prípadoch mali aj bohaté bojové skúsenosti.

Naproti tomu jednotky Červenej armády sa len začali formovať, nemali dostatočný výcvik. Navyše, podstatnú časť z boľševických jednotiek zamestnávali boje nielen proti československým legionárom, ale aj boje s kozákmi generála Dutova pri Oremburgu a jednotkami atamana Semenova v Zabajkalsku. To však neznižuje úspechy a schopnosti československých legionárov. Naopak, práve oni boli v tomto čase vojensky najucelenejším a najefektívnejším vojenským telesom v boji proti boľševikom.

Jedným zo smutných historických paradoxov bolo, že v niektorých jednotkách červenoarmejcov bojovali aj československí červenoarmejci – interbrigadisti.

V priebehu niekoľkých týždňov ovládol zbor celú transsibírsku magistrálu. Tak začala výnimočná etapa prvej svetovej vojny – armáda štátu, ktorý ešte neexistoval, ovládla veľké územie. Medzinárodná prestíž čs. zahraničného odboja tím neobyčajne stúpila, zvlášť preto, že legionári bojovali proti režimu, ktorého politika a ideológia nebola demokratickými štátmi Dohody akceptovaná. Boje československého zboru zaujali aj predstaviteľov Dohodových štátov. Po jednaniach, ktorých sa zúčastnili zástupcovia dohodových štátov, ale aj ruskí predstavitelia protiboľševických síl, bolo 22. júna 1918 légiam oznámené, že majú prerušiť ústup na východ a pripraviť sa na boje na rieke Volga.

POZNÁMKY

Preto v polovici júna 1918 československý armádny zbor prerušil cestu na východ a obrátil sa späť na západ. V Povolží sa utvoril nový protibolševický front. Jednotky československého zboru sa mali stať predvojom ďalších dohodových vojsk, ktoré mali bojovať proti predpokladanému nemeckému postupu na Volge.

Povolžský front v celkovej šírke 500 kilometrov sa začal vytvárať v júli roku 1918. Najskôr bolo vytvorené predmostie na západnom brehu Volgy. Nápor ďalej pokračoval na severnom i južnom krídle. V polovici júla na južnom krídle skončilo rozširovanie frontu dobytím mesta Volsk. Na severnom krídle 22. júla bolo dobyté mesto Simbirsk.⁷ 7. augusta dobyli legionári Kazaň, čím rozšírili Povolžský front smerom na sever. Značné úspechy zaznamenali čs. vojaci aj na tzv. Severouralskom fronte, kde dobyli 25. júna Jekaterinburg. Na spomínanom Severouralskom smere sa angažovali čs. légie v rámci strategického plánu, podľa ktorého sa mal vytvoriť obkľučovací front okolo oblastí ovládaných bolševikmi. Avšak tento zámer sa nepodarilo realizovať, pretože tyl československých vojsk začal byť ohrozovaný Červenou armádou.

Súčasne s bojmi na Povolžskom a Severouralskom fronte nastala intenzívna bojová činnosť légií aj v oblasti Ďalekého východu a v Zabajkalsku. Legionárske jednotky, ktoré sa nachádzali vo Vladivostoku, boli najprv pomerne vzdialené od oblasti bojov a správy o vypuknutí konfliktu s bolševikmi sa k nim dostávali oneskorene. Na rozdiel od ostatných jednotiek pri svojom presune z Ukrajiny nezískali zlé skúsenosti v styku s predstaviteľmi novej sovietskej vlády, a preto s bojovým vystúpením zo začiatku váhali. Koncom júna 1918 dostali rozkaz od generála Dietrichsa, náčelníka štábu zboru, a tak sa aj tieto jednotky vydali na pomoc na západ.

Spojenie vojsk Sibírskej a Vladivostockej skupiny nebolo jednoduché. Aj keď sa legionárom Sibírskej skupiny podarilo dobyť Irkutsk, úporná obrana jednotiek Červenej armády v oblasti Bajkalského jazera im znemožnila postup v ústrety Vladivostockej skupine. Aj jej jednotky generála Dietrichsa narazili na húževnatý odpor a museli sa stiahnuť späť do Vladivostoku. K spojeniu oboch skupín došlo až 31. augusta, pričom legionári nevyužili amurskú, ale mandžuskú železnicu.

Svetová tlač v lete 1918 písala o veliteľovi čs. armády Masarykovi ako o „pánovi Sibíri“. Dohodové štáty označovali československé vojsko za spojenecké, s čím bolo spojené tiež uznávanie ČSNR v Paríži a jej politických požiadaviek na vytvorenie samostatného československého štátu (4, s. 65).

Víťazný postup československého zboru konečne uviedol do pohybu vojská Dohody. Na ďalekom východe sa bojov na Amure v priebehu augusta zúčastnili aj malé, skôr symbolické, britské, francúzske, americké, talianske a japonské jednotky. V priebehu leta 1918 sa do československého vojska prihlásilo asi 14 000 dobrovoľníkov zo sibírskych zajateckých táborov. Z 1. záložného pluku vznikol v Samare 15. augusta 9. strelecký pluk, z 2. záložného vznikol 10. strelecký pluk. Z nových

⁷ Neskôr bol Simbirsk premenovaný na Uljanovsk.

dobrovoľníkov boli sformované 11. strelecký a 12. strelecký pluk, v ktorom sa viac ako 1 000 príslušníkov hlásilo k slovenskej národnosti.

Personálne zmeny sa prejavili aj vo veliteľstve zboru. Od 1. septembra 1918 sa veliteľom zboru stal Jan Syrový, povýšený z plukovníka na generálmajora. Veliteľmi divízií sa stali na generálmajorov povýšení S. Čeček (1. divízia) a R. Gajda (2. divízia). Pluky 1. divízie sa postupne sústredili na Povolžskom fronte. 2. divízia hájila spolu s jednotkami ruských spojencov Jekaterinburský front (5, s. 183).

Celková situácia légii na Sibíri bola vojensky, politicky i morálne veľmi neprehľadná a ťažká. Čs. légie sa zaplietli do občianskej vojny v Rusku. Úlohy, ktoré sa na ne kládli, presahovali možnosti zhruba 60 000 bojaschopných vojakov. Pritom légie predstavovali v protibolševickom tábore najschopnejšie a vojensky najzdatnejšie sily. Sľubované posily z tábora spojencov sa stále neobjavovali. Pomerne početné jednotky Dohody sa obmedzili iba na obsadenie oblastí ďalekého východu a svoj postup na západ ukončili v priestore Bajkalského jazera. Ani prosby a žiadosti predstaviteľov légii ich neprimäli k postupu do oblasti Sibíri a Povolžia. Dohodové mocnosti sa obmedzili len na materiálnu podporu.

V období od leta 1918 do konca roku 1919 československé légie dostali takmer 200 diel, 1 360 guľometov, 140 000 pušiek, 25 lietadiel, štvrt' milióna delostreleckých granátov a 70 miliónov guľometných a puškových nábojov (8).

V lete 1918 sa sovietskemu režimu podarilo zastabilizovať sa v európskej časti Ruska. Mierová zmluva s Nemeckom mu dovolila získať čas na urýchlenú výstavbu pravidelnej Červenej armády a jej hlavné sily mohli byť nasadené na východe. Začiatkom augusta 1918 vytýčil Lenin smernicu, podľa ktorej osud revolúcie závisel na jedinom - na urýchlenom víťazstve nad Čechoslovákmi. V priebehu augusta sa podarilo sústrediť v Povolží a na Urale päť armád. Počtom tieto sily prevyšovali jednotky československého armádneho zboru a jeho ruských spojencov (5, s. 185).

Pod tlakom Červenej armády museli légie v septembri 1918 opustiť Kazaň, Simbirsk, Samaru a ďalšie mestá. Ústup légii zo Samary znamenal celkový rozklad Povolžského frontu. V légiiach sa začal šíriť pocit sklamaní, dezilúzie a obavy, že sú ponechané napospas osudu.

Vojaci prestali veriť sľubom o príchode vojsk dohodových spojencov. Pôvodne chceli bojovať proti rakúsko-uhorským a nemeckým vojskám, zatiaľ však bojovali proti Rusom. Na morálku mali dopady aj správy o vzniku samostatného československého štátu 28. októbra 1918. Svoju úlohu bojovať za samostatný československý štát pokladali za splnenú. Za ich chrbtom sa 18. novembra 1918 uskutočnil prevrat a bola nastolená krvavá Kolčakova diktatúra. Zvrhnutá vláda pre československých legionárov predstavovala embryo budúcej demokracie a kolčakovský prevrat znamenal stratu zmyslu boja za iný než demokratický režim.

V tom čase už prenikli aj k légiiam správy o tom, že 11. novembra 1918 vstúpilo do platnosti prímerie a prvá svetová vojna vlastne skončila.

POZNÁMKY

V tejto situácii prišiel na Sibír v novembri v sprievode francúzskeho generála Maurice Janina, hlavného veliteľa všetkých československých zahraničných vojsk, minister vojny nového československého štátu, generál Štefánik.

Štefánik chápal, že požiadavky generála Syrového na odsun zboru sú oprávnené a založené na znalosti reálneho stavu situácie. Na druhej strane sa Štefánik snažil rešpektovať politiku Dohody, ktorá od československých jednotiek žiadala obranu transsibírskej magistrály a mesta Omsk až do príchodu spojeneckých posíl.

Jednotky I. divízie sa stiahli z frontu v priebehu novembra 1918. V decembri 1918 a januári 1919 sa z frontu stiahli aj jednotky II. divízie. Únava vojakov, nedostatočné zásobovanie, prázdne sľuby spojencov a silnejúci tlak sovietskych síl, to všetko bolo príčinou úpadku. Štefánik sa pôvodne chcel pokúsiť o krátkodobú ofenzívu smerom na západ. Keď ale videl stav, v akom sa vyčerpané legionárske jednotky nachádzali, dospel k rozhodnutiu, že légie odovzdajú protibolševický front ruskej sibírskej armáde, stiahnu sa z frontu a sústredia sa na obranu transsibírskej železnice.

V decembri 1918 pristúpil Štefánik k reorganizácii československého zboru. Cieľom jeho zmien bolo prebudovať doteraz dobrovoľnícke vojsko na pravidelnú armádu. 14. decembra zrušil Odbočku ČSNR v Rusku s poukazaním na skutočnosť, že už vznikla zákonná vláda v Československu. Na tento čin nadväzovalo vydanie rozkazu č. 588, ktorým sa rušil legionársky Snem čs. revolúcie v Rusku a rotné komitety aj plukovné zastupiteľstvá, ktoré v zbere fungovali ako nástroj spolupodieľania sa radových vojakov na rozhodovaní o vnútornom živote útvarov a jednotiek.

Zároveň po stiahnutí z frontu prešli légie zásadnou reorganizáciou. 7. januára 1919 došlo k zrušeniu čs. armádneho zboru a od tejto doby legionárske jednotky niesli názov Československé vojsko na Rusi. Tiež bola sformovaná III. strelecká divízia. Dvadsiateho januára 1919 Štefánik z Ruska odišiel. Po návrate do Paríža vynakladal maximálne úsilie, aby sa urýchlil presun légii z Ruska do Československa.

Reorganizované legionárske jednotky dostali za úlohu ochranu sibírskej železničnej magistrály v úseku od Omska po Irkutsk v celkovej dĺžke 2 600 kilometrov. Mali vyčistiť priestor 15 kilometrov severne a južne od magistrály (8).

Stiahnutie legionárskych jednotiek z frontu na ochranu transsibírskej železnice neznamenal, že sa pre československých vojakov boje skončili. Na území okolo magistrály sa pohybovali jednotky Červenej armády, ale vytvárali sa tam aj rôzne ozbrojené skupiny, ktoré neprejavovali príslušnosť k žiadnej z bojujúcich strán. V dôsledku Kolčakovej vlády tu vznikali aj menšie partizánske jednotky. V marci a v apríli 1919 zamestnávali jednotky československých légii boje proti rôznym ozbrojeným bandám, ktoré útočili na vlaky a poškodzovali trať. V máji prešli legionári k taktike útočných výpadov severne a južne od trate, na čom sa hlavne podieľala III. strelecká divízia vedená pplk. L. Prchalom (5, s. 242).

V lete a na jeseň 1919 sa situácia Kolčakovej vlády a jej armády stala takmer katastrofálnou. Vojská Červenej armády neustále útočili a kolčakovské jednotky už

nedokázali vzdorovať. Od rieky Volgy sa front začal postupne posúvať na východ. Už 1. júla bol dobytý Perm, 14. júla Jekaterinburg a 24. júla Čelabinsk. 14. novembra 1919 padol aj Omsk – sídelné mesto admirála Kolčaka. Rozbité vojská Kolčaka – „vrchného vladára Rusí“ stratili schopnosť väčšieho odporu a ustupovali. Červená armáda bez väčších problémov 22. decembra 1919 dobyla Tomsk a 6. januára 1920 Krasnojarsk.

Za tejto pomerne rýchlo sa meniacej a neprehľadnej situácie sa značilo nebezpečenstvo, že sa postupne sťahujúce československé légie ocitnú v úlohe nárazníkového vojska medzi postupujúcou červenou armádou a ustupujúcimi kolčakovcami. Do už tak neprehľadnej situácie zasiahol koncom decembra 1919 protikolčakovský prevrat v Irkutsku. Západne odtiaľ sa nachádzali ustupujúce légie aj ustupujúci transport, v ktorom bol admirál Kolčak a ruský zlatý poklad. Preto Kolčak 4. januára 1920 požiadal dohodových spojencov, aby vzali jeho a zlatý poklad pod ochranu. Zlatý poklad opustil 9. januára Nižneudinsk pod dohľadom zmiešaných stráží zložených z Čechoslovákov, Rusov, Rumunov, Talianov a Japoncov.

Irkutský soviety vyslal prichádzajúcim vlakom v ústrety delegáciu, aby jednala o vydaní Kolčaka. Ak by československí legionári admirála nevydali, ich transport na východ by bol zablokovaný. Vzhľadom na silu sovietskych vojsk to bolo veľmi pravdepodobné. Na rozkaz generála Janina bol Kolčak v Irkutsku odovzdaný bolševikom, ktorí ho 7. februára 1920 popravili.

Zlatý poklad bol odovzdaný sovietskym orgánom až po odchode posledného československého vlaku z Irkutska do Vladivostoku⁸.

Do tej doby panovalo prímerie, uzavreté 7. februára 1920 (5, s. 249). Vo Vladivostoku nasledovalo nalodžovanie a presun československých légii po mori do Európy a do Československa. Evakuácia prebiehala v období od 9. decembra 1919 do 30. novembra 1920. Pre odsun legionárskeho vojska bolo vypravených 42 transportov, väčšinou na prenajatých a vypožičaných lodiach. Československý štát bol vlastníkom len dvoch lodí – Legie I. a Legie II. Do Československa sa postupne vrátilo 67 750 osôb, z toho 56 000 vojakov (8).

Počas existencie čs. légii v Rusku ich radami prešlo okolo 71 000 dobrovoľníkov, z toho asi 6 000 Slovákov. Straty českých a slovenských legionárov v Rusku predstavovali 3 652 padlých a 739 nezvestných (4, s. 66).

4 ČESKOSLOVENSKÉ LÉGIE PO NÁVRATE DO VLASTI

Vzhľadom na fakt, že článok je zameraný na popisovanie činnosti československých légii v bojoch v prvej svetovej vojne, mohol by byť ukončený podpisom prí-

⁸ Osudy ruského zlatého pokladu ostávajú dodnes predmetom rôznych úvah, teórií a špekulácií. Niektorí autori tvrdia, že poklad bol légiami odvezený do Československa, iní autori to tvrdia len o jeho časti. Podľa iných autorov legionári zlatý poklad odovzdali sovietskym orgánom v takom stave, v akom bol, keď boli poverení jeho ochranou a strážením.

POZNÁMKY

meria 11. novembra 1918. Avšak v tom prípade by nemohla byť popísaná úplná história légii (čo koniec koncov bolo vyjadrené aj v časti o pôsobení légii v Rusku).

Československá republika bola vyhlásená 28. októbra 1918 v Prahe. K tomu sa pridala Martinská deklarácia z 30. októbra. Zdalo by sa, že cieľ odbojového hnutia českého a slovenského národa v prvej svetovej vojne, ktorým bolo vytvorenie samostatného československého štátu, sa podarilo dosiahnuť. Tento pohľad je však veľmi zjednodušený. Treba mať na zreteli, že v čase vyhlásenia samostatného Československa ešte stále trvala prvá svetová vojna. Na troskách Rakúsko-Uhorska začínajú vznikať nové, nástupnícke štáty. Jedným z nich bolo aj Československo. Na dovŕšenie procesu vytvárania československého štátu však bolo nevyhnutné vytvoriť novú fungujúcu vládu a štátne orgány. Navonok bolo nevyhnutné jasne definovať územie, na ktorom by vláda a orgány štátu vlastne mali pôsobiť. V konečnom dôsledku to znamená, že Československo mohlo byť dobudované len vtedy, keď malo zaistené „svoje miesto na mape“.

Oddelenie západnej časti Československa – teda Čiech a Moravy - od bývalého Rakúsko-Uhorska bolo jednoduchšie aj preto, že existovala aj ich historická hranica. Slovensko takúto hranicu nikdy nemalo. Po vyhlásení samostatného štátu preto na Slovensku vypukli nepokoje, charakterizované snahou slovenské územie udržať (zo strany maďarských orgánov) alebo ovládnuť (zo strany československých úradov).

Vzhľadom na to, že časťou Československa sa mala stať aj časť bývalého Uhorska - teda územie Slovenska - a maďarské vládné aj vojenské kruhy robili všetko preto, aby udržali z bývalého Uhorska čo najväčší kus, bolo nevyhnutné južnú a východnú hranicu Československa na Slovensku zabezpečiť vojskom. Okrem tzv. domáceho vojska sa podstatnou mierou na obsadení územia od konca roku 1918 a v konflikte s Maďarskom v roku 1919 angažovali aj jednotky československých légii, z Talianska a z Francúzska.

Do republiky boli prevážané do konca roku 1918. Ako prvé sa na územie Československa dostali jednotky 6. a 7. streleckej divízie z Talianska. Ich úlohou bolo zaistenie južnej hranice Slovenska. (Pribehu bojov na Slovensku v rokoch 1919 sa podrobne venuje článok publikovaný vo Vojenskej osvete č. 1 z roku 2010.)

Ďalšie jednotky prisunuté z Talianska a Francúzska sa začiatkom roku 1919 podieľali na zabezpečení hraníc Československa proti územným nárokom Poľska.

V priebehu dobudovania Československého štátu a budovania jeho ozbrojených síl postupne dochádzalo v rámci tzv. unifikačného procesu k zlučovaniu legionárskych jednotiek s jednotkami tzv. domáceho vojska.

Podľa tzv. legionárskeho zákona č. 462 Zbierky zákonov a nariadení z 24. júla 1919 sa však legionársky charakter priznal iba k 88 701 dobrovoľníkom, ktorí vstúpili do čs. zahraničného vojska do 28. októbra 1918. Z toho pripadlo 60 109 na légie rus-

ké, 9 367 na francúzske a 19 225 na talianske légie. Čs. légie boli ozbrojenou formou boja Slovákov a Čechov za národnú slobodu a štátnu samostatnosť. Politické, diplomatické a vojenské úsilie Slovákov a Čechov v zahraničí za prvej svetovej vojny bolo veľmi významnou zložkou protirakúsko-uhorského odboja. Dohodové veľmoci od leta 1918 uznávali čs. légie za súčasť svojich ozbrojených síl. Bojové vystúpenie čs. légii a diplomacia čs. zahraničnej akcie mali rozhodujúci podiel na tom, že v období od 29. júna do 2. septembra 1918 vláda Francúzska, Veľkej Británie a USA uznali Česko-slovenskú národnú radu v Paríži de facto ako predstaviteľku spojeneckého spolubojujúceho národa (4, s. 66).

5 ZÁVER

Najvýraznejším prejavom a vyvrcholením národnooslobodzovacieho boja Čechov a Slovákov v prvej svetovej vojne sa stali jednoznačne československé légie. Zárodok vojenských jednotiek bojujúcich vo vojne proti Rakúsko-Uhorsku vznikli nezávisle od seba v roku 1914 v Rusku a vo Francúzsku. Zo začiatku mali úplne odlišný politický program.

Okrem niekoľkých stoviek dobrovoľníkov, ktorí sa prihlásili ako vojaci na front, sa postupne v Rusku i vo Francúzsku vytvárali aj politické orgány odboja. Od roku 1916 sa práve francúzskemu politickému centru podarilo výraznejšie sa etablovať v politickom boji a vytvoriť koncept budúceho riešenia otázky existencie českého a slovenského národa v Európe. Z hľadiska odboja bolo existenčnou nutnosťou získanie podpory dohodových veľmocí k otázke vytvorenia samostatného československého štátu.

Výsledkom ich politickej práce mal byť samostatný československý štát. Prosťou na jeho vytvorenie sa mali stať vojenské jednotky, vytvárané z dobrovoľníkov a zajatcov českej a slovenskej národnosti. Nemalé úsilie museli vedúci politickí predstavitelia odboja venovať aj vytvoreniu spoločnej názorovej platformy, nakoľko predstavy o možnostiach riešenia českej a slovenskej otázky sa od začiatku dvadsiateho storočia neustále vyvíjali. Koncom roku 1917 sa už dá tvrdiť, že takáto dominantná politická platforma existovala. Spočívala v boji za vytvorenie spoločného a samostatného štátu pre Čechov a Slovákov.

Koncom roku 1917 a hlavne v prvej polovici roku 1918 sa úspešne podarilo vytvoriť aj vojenské jednotky, ktoré pôsobili v Rusku, vo Francúzsku a v Taliansku. Vojaci bojujúci v légiách si často zaslúžili pochvaly od svojich veliteľov a obavy ich protivníkov sa tiež dajú počítať ako prejav uznania. Légie sa stali jednotným československým vojskom, ktoré bolo v čase prvej svetovej vojny nasadené v rozdielnych častiach Európy, ale bojovalo za spoločný cieľ. Na konci prvej svetovej vojny sa československé zahraničné vojsko rozrástlo na samostatnú armádu, v ktorej slúžilo takmer 110 000 Čechov a Slovákov.

Nasadenie československých légii nie je obmedzené len na boje v prvej svetovej vojne. Dejinné udalosti a okolnosti sa vyvinuli tak, že légie bojovali nielen v prvej svetovej vojne, ale po jej skončení aj v občianskej vojne v Rusku a vo vojne Československa proti Maďarskej republike rád.

POZNÁMKY

Okrem boja za národné sebaurčenie v prvej svetovej vojne sa po jej ukončení v bojoch proti Poľsku a Maďarsku aktívne podieľali na zaistení bezpečnosti a hraníc štátu, za vznik ktorého bojovali. V bojoch proti bolševickým jednotkám dali legionári celému demokratickému svetu jasne najavo, aké ideály si ctíli.

Po návrate do Československa legionárske jednotky síce organizačne zanikli, stali sa ale jadrom armády československého štátu, v ktorom si legionárske tradície dlhú dobu verejnosť pripomínala.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. JUNG, P.: *Rakousko-uherská armáda za první světové války*. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2007.
2. *Vojenské dejiny Československa II*. 1. vyd. Praha : Naše vojsko, 1986. 579 s.
3. MINAŘÍK, P.: Československý zahraniční vojenský odboj v letech 1914-18 : Časť 1. In: *Studie a materiály* [online]. Dostupné na internete : <<http://armada.vojenstvi.cz/predvavecna/studie/8.htm>>.
4. HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska : IV. zväzok*. 1. vyd. Bratislava : MO SR, 1996. ISBN 80-88842-05-0.
5. PICHLÍK, K. – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ, J.: *Českoslovenští legionáři (1914 – 1920)*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1996.
6. BULLOCK, D.: *The Czech legion 1914 – 1920*. Oxford : Osprey Publishing, 2009.
7. KUTHAN, P.: Kyjev 1918. In: *Památník čs. legií* [online]. Dostupné na internete: <http://www.pamatnik.valka.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=32%3Akjjev-1918&catid=11&Itemid=11&lang=cs>.
8. MINAŘÍK, P.: Československý zahraniční vojenský odboj v letech 1914-18 : Časť 2. In: *Studie a materiály* [online]. Dostupné na internete: <<http://armada.vojenstvi.cz/predvavecna/studie/1.htm>>.

ĎALŠIA ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

FIDLER, J.: *Zborov 1917*. Praha : Jota, 2003.

FUČÍK, J.: *Piava 1918*. Praha : Havran, 2001.

FUČÍK, J.: *Soča (Isonzo) 1917*. Praha : Paseka, 1999.

HONZÍK, M. a H.: *1914/1918 : Léta zkázy a naděje*. Praha : Nakladatelství Panorama, 1984.

PERNES, J. - HAVEL, P. a kol.: *Pod císařským praporem : Historie habsburské armády 1526-1918*. Praha : Elka Press, 2003.

PICHLÍK, K. a kol. : *Československo a jeho armáda*. Praha : FMO 1991.

ŠIMKO, J.: *M. R. Štefánik..., poznáme ho?* Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl, 2006.

VANĚK, O.: *Prednášky z národných a vojenských dejín Slovenska II*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl, 2000.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Charakteristika pojmu československé légie v prvej svetovej vojne.
2. Vznik a pôsobenie československých légii v priebehu prvej svetovej vojny.
3. Význam pôsobenia československých légii.
4. Úloha Československej národnej rady v Paríži v prvej svetovej vojne.
5. Úloha Milana Rastislava Štefánika v odboji.

OCHRANA KULTÚRNEHO DEDIČSTVA V PRÍPADE OZBROJENÉHO KONFLIKTU

RSDr. Pavol ŠVANTNER

ÚVOD

Ochrana kultúrneho dedičstva (alebo kultúrnych hodnôt – tak, ako je uvedené nižšie) sa zrejme nikdy nestane dominantnou témou prípravy, plánovania a vykonávania vojenských operácií. Vojny sa nevedú kvôli kultúrnym hodnotám, ale pre politické záujmy. Vo vojnách a iných ozbrojených konfliktoch však boli v mnohých prípadoch nezmyselne a bezdôvodne zničené, znehodnotené, vyplienené alebo odcudzené nevyčísľiteľné hodnoty, ktoré boli obrazom vývoja civilizácie, národov a štátov sveta. Často sa tak stalo iba preto, že vojaci a ich velitelia jednoducho nevedeli, o aké cenné predmety alebo veci ide. Cena sa v tomto prípade nedá vždy vyjadriť peniazmi. Podceňovanie alebo prehliadanie problematiky ochrany kultúrnych hodnôt vo vojnách a ozbrojených konfliktoch, v príprave a výcviku vojakov ozbrojených síl však nie je namieste. Aj vedomosti v tejto oblasti a spôsobilosti uplatniť ich v praxi patria do profesionálnej výbavy každého vojaka moderných ozbrojených síl.

1 KULTÚRNE DEDIČSTVO ALEBO KULTÚRNE HODNOTY?

Už na začiatku treba objasniť nejednotnosť používaných pojmov v názve textu a v názve smerníc Ministerstva obrany Slovenskej republiky (ďalej len „MO SR“), ktoré uvedenú problematiku upravujú. Krátky slovník slovenského jazyka (1) význam pojmu **dedičstvo** charakterizuje ako „3. výsledky práce doterajších generácií: umelecké d., d. minulosti, zveľaďovať d.“. **Hodnotou** je podľa uvedeného slovníka (1) okrem iného významu aj „4. niečo cenné; majetok (konkrétne i abstraktne): majetkové, kultúrne, sociálne h-y;“. Z uvedeného vyplýva, že v prípade dedičstva ide o niečo, čo už **bolo** vytvorené a čo má byť v našom prípade predmetom ochrany v prípade ozbrojeného konfliktu. **Kultúrna hodnota** znamená niečo cenné v kultúre národov a štátov (hnutelné aj nehnuteľné, hmotné aj nehmotné, minulé alebo aj súčasné) a nezáleží na tom, kedy bola vytvorená. Ide teda o širší pojem ako dedičstvo. Preto bol pri preklade medzinárodnej zmluvy použitý pojem hodnoty. Správnosť výberu potvrdzuje aj čl. 1 ods. a) Dohovoru o ochrane kultúrnych statkov (pozn. autora: zastaraný výraz pre hodnoty) za ozbrojeného konfliktu a Protokole k nemu (2), ktorý uvádza: „statky hnutelné i nehnuteľné, ktoré majú veľkú dôležitosť pre kultúrne dedičstvo národov...“.

Nejednotnosť pojmov však nie je zásadným problémom vo vzťahu k podstate a účelu tohto textu: prispieť k tomu, aby sa našim vojakom vžila zásada – pokiaľ je to len trochu možné zachovávať to, čo vytvorili predchádzajúce generácie, čo slúži na uspokojovanie duchovných a kultúrnych potrieb, na vzdelávanie a rozvoj života

ľudí, nech už svoje povinnosti plnia kdekoľvek – doma alebo v zahraničí, pri plánovaní alebo vykonávaní operácií ozbrojených síl. **Kultúrne dedičstvo budeme teda v ďalšom texte považovať za kultúrnu hodnotu.**

2 MEDZINÁRODNOPRÁVNA ÚPRAVA OCHRANY KULTÚRNYCH HODNÔT V PRÍPADE OZBROJENÉHO KONFLIKTU

Vojny boli v histórii legitímnym nástrojom presadzovania moci a politiky vládcov a štátov. V nich sa bojujúce strany stretávali aj s problémom, ako sa na obsadenom území zachovať k veciam, ktoré boli charakteristické pre kultúru života obyvateľstva obsadeného územia a porazeného vládcu. Otázka ochrany kultúrnych hodnôt teda nie je nová a týmto problémom sa bojujúce strany zaoberali oddávna. V histórii vedenia vojen boli kultúrne hodnoty porazenej strany považované za oprávnenú vojnovú korisť, avšak obyčajové právo spravidla zakazovalo úmyselné ničenie verejných budov, chrámov a umeleckých diel. Prvé písomné zmienky o návrhoch riešenia ochrany kultúrnych hodnôt vo vojnách možno zaznamenať už v 16. storočí. Išlo v prevažnej miere o diskusie a spisy na akademickej pôde. Do všeobecne platného a uznávaného medzinárodnoprávneho dokumentu sa prvýkrát ochrana kultúrnych hodnôt dostala v texte záverečných dokumentov z II. Haagskej mierovej konferencie v roku 1907. V článku 27 Poriadku o zákonoch a obyčajach pozemnej vojny, ktorý je súčasťou Dohovoru o zákonoch a obyčajach pozemnej vojny, sa uvádza, že „treba urobiť všetky potrebné opatrenia, aby boli, pokiaľ je to možné, ušetrené všetky budovy určené na náboženské, umelecké, vzdelávacie a charitatívne účely, historické pamiatky... ak sa nepoužívajú na vojenské účely“ (3). História zaznamenala ešte niekoľko pokusov kodifikovať ochranu kultúrnych hodnôt vo vojnách a ozbrojených konfliktoch, ale vo väčšine prípadov boli tieto pokusy zmarené, alebo ich výsledkom bol dokument, ktorý medzinárodné spoločenstvo neakceptovalo. Všeobecne akceptovaným a rešpektovaným sa stal až záverečný dokument z konferencie, ktorá sa konala v holandskom Haagu od 21. apríla do 14. mája 1954. V záverečný deň konania konferencie, 14. mája 1954, účastnícke štáty, medzi ktorými nechýbala ani bývalá Československá republika, podpísali Dohovor o ochrane kultúrnych hodnôt v prípade ozbrojeného konfliktu (ďalej len „Dohovor“) a Protokol k tomuto dohovoru (ďalej len „Protokol“). Tak, ako v mnohých iných prípadoch, aj výsledky tejto konferencie boli reakciou najmä na neblahé skúsenosti ľudstva z nedávno skončenej 2. svetovej vojny.

Zvolanie konferencie bolo iniciované preto, že ochranu kultúrnych hodnôt vo vojnách a ozbrojených konfliktoch už dostatočne nezabezpečovalo stručné znenie čl. 27 Poriadku vojny pozemnej z roku 1907. Významne sa zmenil charakter vojenských operácií. Vojny sa stali omnoho ničivejšie. Vojenské operácie svojimi nepriaznivými účinkami čoraz viac zasahovali aj civilné objekty, predovšetkým mestské aglomerácie. Už nešlo v prevažnej miere o boje na frontoch, tak ako to bolo aj v prípade 1. svetovej vojny. Pokrok vo vývoji leteckej a raketovej techniky, delostrelectva a prieskumnej techniky umožňoval čoraz ničivejšie údery v hĺbke územia protivníkov. A strany zúčastnené vo vojne možnosti ničenia využívali – aj v miere, ktorá nebola

POZNÁMKY

vždy nevyhnutná na dosiahnutie cieľov vojenských operácií. Pokiaľ 1. svetová vojna bola viac stretom armád, účinky 2. svetovej vojny omnoho nepriaznivejšie zasiahli civilný sektor – mestá a sídla, kde bolo pri kobercových náletoch nenávratne zničené obrovské množstvo objektov, ktoré vojenské úsilie nepodporovali (školy, múzeá, galérie, sakrálne stavby, obydlia, administratívne priestory apod.). V omnoho väčšom meradle sa v priebehu 2. svetovej vojny stali objektom rabovania kultúrne pamiatky a umelecké predmety. Dohovor a Protokol prijaté na konferencii odrážali realie obdobia tesne po skončení 2. svetovej vojny.

Vývoj sa však nezastavil. Vojenská technika a zbrane sa neustále stávali „dokonalejšími“, zvyšovala sa ich ničivá sila. Armády ich vedeli čoraz viac a lepšie využívať na prospech dosahovania cieľov vojenských operácií, nie však vždy na prospech vývoja ľudskej civilizácie. Preto bola z iniciatívy UNESCO (Organizácia OSN pre výchovu, vzdelávanie a kultúru) zvolaná medzinárodná konferencia, ktorá mala posúdiť zmeny v predmetnej oblasti. Konferencia sa konala opäť v holandskom Haagu v marci 1999 a jej výsledkom bolo prijatie Druhého protokolu k Haagskemu dohovoru o ochrane kultúrnych hodnôt v prípade ozbrojeného konfliktu z roku 1954 (ďalej len „Druhý protokol“). Slovenská republika k tomuto dokumentu pristúpila v roku 2004 (4). Druhý protokol upravil a rozšíril Dohovor a Protokol o poznatky a skúsenosti z ozbrojených konfliktov, ktorým čelilo ľudstvo po 2. svetovej vojne (bolo ich viac ako 150).

Kultúrne hodnoty a ich ochrana

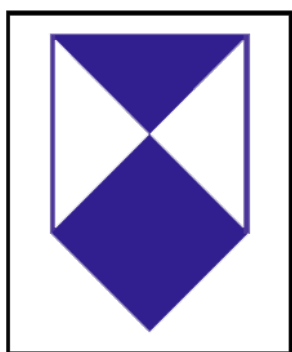
V zmysle Dohovoru sa za kultúrne hodnoty považujú:

- a) „hodnoty hnutelné i nehnuteľné, ktoré majú veľkú dôležitosť pre kultúrne dedičstvo národov, ako pamiatky architektonické, umelecké alebo historické, a to náboženské i svetské; archeologické náleziská, stavebné celky, ktoré samy o sebe sú historicky alebo umelecky zaujímavé; umelecké diela, rukopisy, knihy alebo iné predmety významu umeleckého, historického alebo archeologického; ako aj vedecké zbierky a dôležité zbierky kníh, archíválií alebo reprodukcii hodnôt vyššie uvedených;
- b) budovy, ktorých hlavným a skutočným určením je zachovávať a vystavovať hnutelné kultúrne hodnoty vymedzených v bode a) ako múzeá, veľké knižnice, archívy ako aj úkryty určené na uschovanie hnutelných kultúrnych hodnôt vymedzených v bode a) v prípade ozbrojeného konfliktu;
- c) strediská zahrnujúce značný počet kultúrnych hodnôt, vymedzených písmenom a) a písmenom b) nazývané „strediská kultúrnych pamiatok“ (5, čl. 1, s. 30).

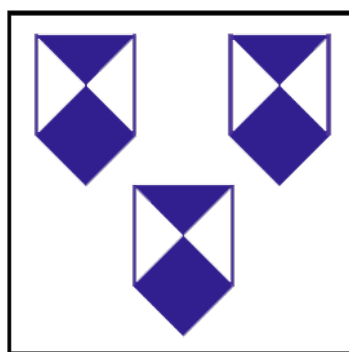
Zjednodušene by sa dalo konštatovať, že ide o veci hnutelnej a nehnuteľnej povahy, ktoré štát (účastnícka krajina Dohovoru) podľa svojho vnútroštátneho právneho poriadku uznal ako pamiatky, ďalej o umelecké diela a galérie, knižnice, vedecké inštitúcie a archívy.

Základom identifikácie kultúrnych hodnôt v priestore pôsobenia jednotiek ozbrojených síl je ich označenie v súlade s príslušným ustanovením Dohovoru. Je v záujme každého štátu, ktorý príslušnú vec alebo objekt uznal ako hodné zachovania, aby zabezpečil ich označenie. Tak isto je v záujme každého vlastníka, aby označil kultúrne hodnoty, ktoré vlastní, v súlade s pravidlami, ktoré určuje Dohovor a Protokol. Poznávacím znakom Dohovoru je štít dole zahrotený, uhlopriečne rozdelený na štyri polia farby kráľovskej modrej a farby bielej (štít sa skladá zo štvorca farby kráľovskej modrej, ktorého roh tvorí hrot štíta a z trojuholníka farby kráľovskej modrej, postaveného nad štvorcom tak, aby na každej strane vznikol jeden biely trojuholník (5, čl. 6, 16, s. 32, 35).

Základné vyzobrazenie

Trojuholníkové zoskupenie

Obrázok 1: Základné vyobrazenie a trojuholníkové zoskupenie znaku Dohovoru

Znakom, ktorý je uvedený v trojuholníkovom zoskupení, majú byť označené kultúrne hodnoty osobitne chránené, transporty kultúrnych hodnôt alebo ich improvizované úkryty. Takéto označenie znamená špecifický, vyšší stupeň ochrany. Znakom v základnom vyobrazení sa označujú všetky ostatné kultúrne hodnoty. Slúži tiež na označenie personálu určeného na priamu ochranu kultúrnych hodnôt, ich preukazov a preukazov osôb, ktoré vykonávajú kontrolu plnenia ustanovení Dohovoru.

Druhou rovinou identifikácie v priestore pôsobenia ozbrojených síl je všeobecný rozhľad a pripravenosť vojakov rešpektovať pravidlá uvedené v medzinárodných záväzkoch štátu. Určite žiadnemu vojakovi Ozbrojených síl SR (ďalej len „OS SR“) nebude robiť problém identifikovať kostol alebo inú sakrálnu stavbu. Problémom zrejme nebudú ani múzeum, galéria alebo archeologické nálezisko, ak sa ocitne v ich blízkosti. Problémom môžu byť stavby a objekty, v ktorých sú uložené alebo uskladnené kultúrne hodnoty, prípadne aglomerácie, v ktorých sú kultúrne hodnoty rozmiestnené. Práve v takýchto prípadoch má ich identifikáciu uľahčiť ich značenie.

Identifikácii kultúrnych hodnôt pri plánovaní vojenských operácií na území Slovenskej republiky majú pomôcť prílohy Smerníc Ministerstva obrany Slovenskej republiky č. 3/2006 o ochrane kultúrnych hodnôt v prípade ozbrojeného konfliktu, kde sú uvedené Registre vybraných nehnuteľných kultúrnych pamiatok, pamiatkových rezervácií, pamiatkových zón, múzeí a galérií, vybraných archívov, zoznam vybraných knižníc a lokality Slovenskej republiky zapísané v Zozname svetového

POZNÁMKY

dedičstva. Problémom môže byť identifikácia kultúrnych hodnôt pri plánovaní a vykonávaní vojenských operácií v zahraničí. V tomto prípade treba využiť mapy a všetky dostupné miestne zdroje.

V prípade, ak vie vojak bezpečne identifikovať objekt alebo vec ako kultúrnu hodnotu, mal by predovšetkým:

- overiť (ak je to potrebné), či ju protivník nevyužíva na svoj prospech,
- nevyužívať ju na prospech plnenia svojich úloh,
- zbytočne ju neohrozovať alebo neničiť.

To isté platí aj v prípade, ak sú znakom Dohovoru označené dopravné prostriedky. V tomto prípade môže ísť o konvoj alebo jednotlivé dopravné prostriedky, ktoré prevážajú kultúrne hodnoty do bezpečnejšieho prostredia. Vždy však platí právo kontroly a o nej rozhoduje vždy príslušný veliteľ.

Dohovor veľmi precízne charakterizuje aj to, **čo znamená ochrana kultúrnych hodnôt**. V žiadnom prípade nejde o to, že každú štátom uznanú pamiatku, múzeum, galériu alebo inú takúto hodnotu stráži alebo chráni vojak ozbrojených síl. Túto povinnosť má správca alebo vlastník. Pre ozbrojené sily a ich vojakov znamená ochrana kultúrnych hodnôt predovšetkým urobiť maximum pre ich **zachovanie**. **Zachovávanie kultúrnych hodnôt pritom znamená:**

- zdržanie sa každého správania, ktoré by mohlo bezdôvodne ohroziť existenciu kultúrnych hodnôt (využívanie kultúrnych hodnôt na vojenské účely, bezdôvodné útoky na kultúrne hodnoty);
- zabránenie rozkrádania, lúpenia, sprenevery a vandalizmu voči kultúrnym hodnotám;
- zdržanie sa odvetných opatrení voči kultúrnym hodnotám.

V podstate ide o to, aby činnosť ozbrojených síl bezdôvodne neohrozovala existenciu kultúrnych hodnôt alebo o to, aby ich nezničili. Veľký význam pritom má výraz „bezdôvodne“. Ide o to, že aj kultúrna hodnota môže byť predmetom útoku, ale len v prípade, že sa stane vojenským cieľom (keď ju protivník využíva na vojenský účel alebo neexistuje **žiadna** iná možnosť, ako splniť svoju úlohu, a pritom existenciu kultúrnej hodnoty ohroziť).

Ochrana kultúrnych hodnôt má podľa Dohovoru a Druhého protokolu niekoľko režimov. Ide o základný stupeň ochrany, osobitnú ochranu a zvýšenú ochranu. Základnému stupňu ochrany podliehajú všetky identifikovateľné kultúrne hodnoty. Režimu **osobitnej ochrany** môže podliehať obmedzený počet **úkrytov pre hnutelné kultúrne hodnoty** v prípade vojny (obrazy, sochy, archíválie, predmety múzejnej hodnoty a pod.) alebo tzv. **stredísk kultúrnych hodnôt** (aglomerácie a lokality, na

ktorých sa nachádza veľký počet kultúrnych hodnôt – u nás napr. pamiatkové rezervácie, pamiatkové zóny miest a sídiel alebo lokality zapísané v Zozname svetového dedičstva). Kultúrne hodnoty pod osobitnou ochranou majú byť označené znakom dohovoru v trojuholníkovom zoskupení (5, čl. 8-10, s. 32-33). Režim **zvýšenej ochrany** ustanovuje Druhý protokol a poskytuje sa takým kultúrnym hodnotám, ktoré majú mimoriadny význam pre ľudstvo (4, čl. 10-14). Pre vojakov ozbrojených síl znamenajú osobitná ochrana aj zvýšená ochrana zvýšenú ostražitosť pri plánovaní a vykonávaní vojenských operácií. Postup na získanie oprávnenia zaradiť kultúrnu hodnotu do režimu osobitnej alebo zvýšenej ochrany je pomerne komplikovaný, a preto sa dá predpokladať, že takýchto kultúrnych hodnôt by bolo v priestore vykonávania operácií ozbrojených síl veľmi málo, ak by vôbec nejaké boli.

V tejto súvislosti treba ešte podotknúť, že ani jeden režim ochrany **neobmedzuje právo ozbrojených síl na kontrolu** kultúrnych hodnôt. Zneužitie chránených kultúrnych hodnôt, predovšetkým objektov a lokalít protivníkom, by mohlo mať fatálne následky pre vlastné jednotky a splnenie ich úloh. Právo kontroly sa však obmedzuje len na vstup a prehliadku objektu. Akékoľvek zabavovanie, poškodzovanie, ničenie alebo iné použitie násillia je vážnym porušením ustanovení Dohovoru a Druhého protokolu.

Vojaci ozbrojených síl, tak, ako už bolo uvedené, spravidla nevykonávajú priamu ochranu kultúrnych hodnôt. Bolo by tak len v tom prípade, ak by ich takouto úlohou poveril nadriadený veliteľ. Priamu ochranu spravidla zabezpečuje personál, ktorý je takýmito úlohami poverený správcom alebo vlastníkom. Môže ísť aj o príslušníkov ozbrojených bezpečnostných zborov a bezpečnostných agentúr. Personál takýchto zborov by mal byť vybavený **preukazom totožnosti**, ktorý ho na vykonávanie ochrany kultúrnych hodnôt oprávňuje. Osobám, ktoré sú vybavené preukazom so znakom Dohovoru (tieto osoby môžu byť označené ešte rukávovou páskou so znakom Dohovoru na rukáve) sa má umožniť plnenie ich úloh. Vydávanie preukazov totožnosti personálu na ochranu kultúrnych hodnôt je v právomoci štátnych orgánov. Vzor preukazu je súčasťou Vykonávacieho poriadku Dohovoru (6). Taký istý preukaz a oprávnenie majú mať pri sebe aj ľudia, ktorí vykonávajú kontrolu plnenia ustanovení Dohovoru a Druhého protokolu.

Konanie, ktorého následkom je ohrozenie existencie alebo zničenie kultúrnych hodnôt, je v prípade vojny **postihnutelné na základe nášho Trestného zákona** (zákon č. 300/2005 Z. z.). Jeden z paragrafov Dvanástej hlavy Trestné činy proti mieru, proti ľudskosti, trestné činy proti terorizmu a extrémizmu a trestné činy vojnové priamo rieši otázku ohrozenia kultúrnych hodnôt takto:

„§ 434

Ohrozenie kultúrnych hodnôt

Kto počas vojny

- a) vo veľkom rozsahu zničí alebo si privlastní predmety kultúrnej hodnoty chránené medzinárodným dohovorom,

POZNÁMKY

- b) dopustí sa drancovania, vandalizmu alebo iného zneužitia voči takému predmetu,
- c) z takého predmetu urobí v rozpore s medzinárodným dohovorom cieľ útoku, alebo
- d) predmet kultúrnej hodnoty pod zvýšenou ochranou medzinárodného dohovoru alebo jeho bezprostredné okolie využije v rozpore s medzinárodným dohovorom na podporu vojenskej činnosti,

potrestá sa odňatím slobody na tri roky až desať rokov“ (7).

Uvedené ustanovenie sa netýka mierového života alebo tzv. mierových operácií a misí v zahraničí, do ktorých sú vysielaní vojaci OS SR.

Vzhľadom na účel textu si pozornosť zasluhujú aj záväzky zmluvných strán Dohovoru a Druhého protokolu (patrí k nim aj Slovenská republika), ktoré sa priamo viažu k činnosti ozbrojených síl a k príprave ich príslušníkov. V Dohovore sa ustanovuje, že „už v čase mieru začlenia do vojenských smerníc a pokynov pre svoje ozbrojené sily ustanovenia, ktoré zabezpečia dodržiavanie tohto dohovoru a budú vstúpať príslušníkom svojich ozbrojených síl úctu ku kultúre a kultúrnym hodnotám všetkých národov“ a tiež že „už v čase mieru pripravia alebo ustanovia v rámci svojich ozbrojených síl službu alebo odborný personál, ktorých úlohou bude zabezpečiť ochranu kultúrnych hodnôt a spolupracovať s civilnými orgánmi zodpovednými za ich zabezpečenie“ (5, čl. 7, s. 32).

Medzi **najvýznamnejšie záväzky vojenského charakteru** patria ochranné opatrenia v prípade útoku. Pri plánovaní a vykonávaní útočných vojenských operácií každá strana ozbrojeného konfliktu:

- a) „urobí všetko, čo je v jej silách, aby si overila, že ciele, ktoré majú byť napadnuté, nie sú kultúrnymi hodnotami chránenými článkom 4 dohovoru,
- b) prijme všetky možné ochranné opatrenia pri výbere prostriedkov a metód útoku s cieľom zamedziť a v každom prípade aspoň minimalizovať náhodné poškodenie kultúrnych hodnôt chránených článkom 4 dohovoru,
- c) neprijme rozhodnutie o začatí útoku, od ktorého by sa dalo očakávať, že spôsobí náhodné poškodenie kultúrnych hodnôt chránených článkom 4 dohovoru, ktoré by bolo neúmerne očakávanej konkrétnej a priamej vojenskej výhode a
- d) zruší alebo pozastaví útok, ak bude zrejmé, že
  - i) cieľom sú kultúrne hodnoty chránené článkom 4 dohovoru,
  - ii) od útoku sa dá očakávať, že spôsobí náhodné poškodenie kultúrnych hodnôt chránených článkom 4 dohovoru, ktoré by bolo neúmerne očakávanej konkrétnej a priamej vojenskej výhode“ (4, čl. 7).

Do tejto časti textu boli vybrané tie ustanovenia Dohovoru a Druhého protokolu, ktoré sa priamo dotýkajú vojakov ozbrojených síl pri plnení svojich úloh. Obidva dokumenty však obsahujú celý rad ďalších ustanovení, ktoré predstavujú záväzky a povinnosti zmluvných strán ešte pred vznikom konfliktu ako napr. postupy označovania, kontroly vykonávania Dohovoru a Druhého protokolu, zapisovania a rušenie zapísania kultúrnych hodnôt do Medzinárodného registra kultúrnych hodnôt pod osobitnou ochranou alebo Zoznamu kultúrnych hodnôt pod zvýšenou ochranou. Tieto a ďalšie otázky a záväzky z nich vyplývajúce však majú sledovať a ich plnenie zabezpečovať iné orgány štátu.

3 IMPLEMENTÁCIA MEDZINÁRODNOPRÁVNEJ OCHRANY KULTÚRNYCH HODNÔT V PRÍPADE OZBROJENÉHO KONFLIKTU DO ČINNOSTI OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Medzinárodná zmluva nadobúda pre účastnícky štát platnosť príslušnou procedúrou ratifikácie na národnej úrovni. Tak to bolo aj v prípade Dohovoru. Príslušné orgány bývalej Československej republiky ratifikovali Dohovor 30. septembra 1957 a v zbierke zákonov bol publikovaný v marci 1958. Bezprostredne na to nasledovalo vo vtedajšom ministerstve národnej obrany vydanie predpisu, ktorý upravoval uplatnenie Dohovoru v armáde. Tento predpis platil až do mája 2006. Išlo však o predpis, ktorý len deklaroval potrebu zlepšiť vedomosti o ustanoveniach Dohovoru a ich plnení bez bližšieho spresnenia pre činnosť vojakov. Slovenská republika, ako nástupnícky štát po bývalej Českej a Slovenskej federatívnej republike, k Dohovoru pristúpila 31. marca 1993.

Druhý protokol Slovenská republika ratifikovala 11. februára 2004 a na Ministerstve obrany Slovenskej republiky začali, na základe rozhodnutia vlády SR, práce na príprave smerníc, ktoré mali aplikovať zásady nielen Druhého protokolu, ale aj Dohovoru do prípravy vojakov a činnosti OS SR. Smernice Ministerstva obrany Slovenskej republiky č. 3/2006 o ochrane kultúrnych hodnôt v prípade ozbrojeného konfliktu (8) nadobudli účinnosť 1. mája 2006 (ďalej len „Smernice“).

Smernice a úlohy z nich vyplývajúce platia pre prípad vzniku ozbrojeného konfliktu na území Slovenskej republiky a primerane sa uplatňujú aj vtedy, keď je vojak alebo jednotka vyslaná na plnenie úloh mimo územia Slovenskej republiky. Primeranosť v tomto prípade znamená, že napr. definíciu kultúrnych hodnôt nemožno obmedziť len na kultúrne pamiatky, knižnice, galérie a archívy uznané príslušnými orgánmi a procedúrami v Slovenskej republike. Pri vyslaní vojakov a jednotiek OS SR mimo územia Slovenskej republiky sa musí vychádzať zo všeobecnej definície kultúrnych hodnôt tak, ako je to uvedené v čl. 1 Dohovoru.

Smernice vymedzujú a spresňujú niektoré pojmy uvedené v Dohovore. Ide napríklad o to, čo pre vojakov OS SR znamená **zachovávanie kultúrnych hodnôt**. V tomto prípade ide o:

- a) „zdržanie sa každého správania, ktoré by mohlo bezdôvodne ohroziť kultúrne hodnoty,

POZNÁMKY

- b) zabránenie rozkrádaniu, lúpeniu, sprenevery a vandalizmu proti kultúrnym hodnotám,
- c) zdržanie sa odvetných opatrení proti kultúrnym hodnotám“ (8, čl. 3 ods. 2).

Dôvodom na ohrozenie existencie kultúrnych hodnôt môže byť len to, že protivník používa objekt alebo vec, ktorá je kultúrnou hodnotou na vojenské účely. Môže ísť napr. o využitie strechy kostola, knižnice alebo galérie na umiestnenie antény komunikačného systému. Takýto objekt stráca ochranu, avšak aj v tomto prípade treba nabádať k použitiu len nevyhnutnej ničivej sily. Strata ochrany ani v takomto prípade neznamena možnosť zničiť budovu, ktorá je kultúrnou hodnotou, ak existuje iný spôsob ako odstrániť alebo znefunkčniť technické zariadenie, ktoré je na budove umiestnené.

Zachovanie kultúrnych hodnôt sa dosahuje aj zabránením rozkrádaniu, lúpeniu, sprenevery a vandalizmu. Takéto úlohy plní predovšetkým personál určený správcom alebo vlastníkom kultúrnej hodnoty. Ak by k takýmto činom dochádzalo na území alebo v objekte pod kontrolou vojakov alebo jednotky ozbrojených síl, boli by za takéto zaobchádzanie zodpovední. Posledný zo známejších prípadov sa stal v Iraku v rámci operácie Iracká sloboda. Komplex pamiatok v Babylone bol pod kontrolou jednotiek amerických ozbrojených síl. Ide o mesto pri rieke Eufrat známe už v starovekej Mezopotámii, ktorého história siaha až do 3. tisícročia pred naším letopočtom. Jeho zrúcaniny odhalili koncom 19. a začiatkom 20. storočia a dnes je čiastočne zreštaurované. Nazýva sa nadnesene aj kolískou civilizácie. Nezabezpečením stráženia múzejných priestorov došlo k nenávratným stratám historicky významných artefaktov.

K odvetnému opatreniu voči kultúrnej hodnote by mohlo dôjsť napr. v tom prípade, ak by protivník obsadil objekt, ktorý je kultúrnou hodnotou a z tohto objektu ohrozoval alebo útočil na našich vojakov. Nebezpečenstvo ohrozenia vlastných vojsk treba eliminovať, avšak prioritným cieľom nesmie byť objekt, ktorý je kultúrnou hodnotou, ale protivník, ktorý z tohto objektu útočí. Neodôvodnené zničenie objektu by bolo odvetným opatrením.

Smernice zavádzajú pojem **nedotknuteľnosť kultúrnych hodnôt** (8, čl. 3 ods. 3). Nedotknuteľnosť znamená prijatie takých opatrení pri plánovaní a vykonávaní vojenských operácií, ktoré vylúčia alebo aspoň na minimum znížia riziko ich zničenia. Ide predovšetkým o využitie dostupných zdrojov informácií na identifikáciu kultúrnych hodnôt v priestore pôsobenia vlastných jednotiek a na základe toho určenie úloh pre vlastné vojská. Môže však ísť napríklad aj o poučenie vojakov v rámci prípravy operácie. Tu treba opäť poznamenať, že žiadna kultúrna hodnota nepožíva absolútnu imunitu pred útokom. Môže sa stať terčom útoku, ak ju protivník využíva na vojenský účel vo svoj prospech a nie je iná možnosť ako túto výhodu protivníka eliminovať, alebo ak nie je **žiadny** iný spôsob ako splniť svoje úlohy. O tom však musí rozhodnúť príslušný veliteľ.

V texte boli už viackrát použité pojmy vojenský cieľ a vojenská nevyhnutnosť. **Vojenský cieľ** je „predmet, ktorý svojím charakterom, umiestnením, účelom alebo použitím účinne prispieva k vojenskej činnosti a ktorého celkové alebo čiastočné zničenie, obsadenie alebo neutralizácia v príslušnom čase predstavuje jednoznačnú vojenskú výhodu. Vojenským cieľom sa stáva aj kultúrna hodnota, ktorú protivník využíva na vojenské účely“ (8, čl. 3 ods.5). **Vojenská nevyhnutnosť** je stav alebo situácia, kedy treba splniť operačnú úlohu, ale neexistuje iný spôsob jej splnenia ako útok proti kultúrnej hodnote alebo jej využitie na prospech vlastných vojsk. Pri rozhodovaní o tom, či je skutočne nevyhnutné existenciu kultúrnej hodnoty takto ohroziť môžu významnú úlohu zohrať také faktory, ako eliminácia rizika vysokých strát vlastných vojakov, ohrozenie zdravia a života civilných obyvateľov a pod. Rozhodnutie o uplatnení vojenskej nevyhnutnosti môže vydať veliteľ práporu alebo vyšší veliteľ. Rozhodnúť môže aj veliteľ menšej jednotky, ale len vtedy, ak podmienky iný postup neumožňujú (4, čl. 6 ods. c). Mohlo by sa tak stať v prípade samostatného plnenia úloh jednotkou menšou ako je prápor a vzhľadom na vývoj situácie by nebolo možné konzultovať rozhodnutie s nadriadeným veliteľom.

Obsahom druhej časti Smerníc (čl. 4 až 8) sú podmienky zrušenia ochrany kultúrnych hodnôt, úlohy a oprávnenia veliteľov rôznych stupňov pri zabezpečení rešpektovania Dohovoru a Druhého protokolu. Veľmi dôležitý je v tomto prípade čl. 4, ktorý vymedzuje podmienky, za ktorých kultúrne hodnoty strácajú ochranu. Možno zrušiť všetky režimy ochrany, ale len v prípade vojenskej nevyhnutnosti, ak kultúrne hodnoty využíva protivník na vojenské účely, alebo nadobudli charakter vojenského cieľa. Zrušenie ochrany však ešte neznamená pokyn na zničenie kultúrnej hodnoty. Aj keď je ochrana oprávnená zrušená, kultúrne hodnoty sa môžu stať terčom útoku len v prípade, ak

- a) „útok je jediný spôsob, ktorým sa skončí ich použitie na vojenské účely,
- b) sa prijímajú všetky ochranné opatrenia pri výbere prostriedkov a spôsobov útoku tak, aby sa predišlo poškodeniu kultúrnych hodnôt alebo sa ich poškodenie aspoň minimalizovalo,
- c) o útoku rozhodne príslušný veliteľ...“ (8, čl. 4 ods. 2) podľa ďalších ustanovení Smerníc.

Úlohy a oprávnenia veliteľov vychádzajú z Dohovoru a Druhého protokolu. Napr. v prípade straty zvýšenej ochrany kultúrnych hodnôt môžu byť tieto predmetom útoku len vtedy, ak je to nevyhnutné a „útok je nariadený na najvyššej operačnej úrovni velenia“ (4, čl. 13 ods. 2 písm. c). Oprávnenie zrušiť osobitnú ochranu vyplýva z článku 11 ods. 2 Dohovoru.

Tretia časť Smerníc (čl. 9 a 10) upravuje spôsob vzdelávania a prípravy príslušníkov OS SR na rešpektovanie ustanovení Dohovoru a Druhého protokolu. Táto povinnosť vyplýva z čl. 7 ods. 1 Dohovoru a z čl. 30 ods. 3 Druhého protokolu. Ide o to, aby sa ochrana kultúrnych hodnôt obsahovo stala súčasťou vzdelávacích programov

POZNÁMKY

vo všetkých vzdelávacích inštitúciách OS SR (primerane od základného výcviku po poddôstojnícku akadémiu) a v Akadémii ozbrojených síl v predmete Medzinárodné humanitárne a vojnové právo (alebo tiež Právo ozbrojeného konfliktu). Ambíciou týchto ustanovení Smerníc teda nie je určiť nový vyučovací predmet, ale to, aby sa otázky ochrany kultúrnych hodnôt v prípade ozbrojeného konfliktu stali súčasťou už existujúcich predmetov v rozsahu, ktorý je potrebný pre danú kategóriu vojakov.

Podobne je to aj v prípade prípravy vojakov v útvaroch a zariadeniach ozbrojených síl. V už existujúcich druhoch príprav (napr. Právna príprava) by sa tieto otázky mali sporadicky objaviť s cieľom obnoviť znalosti vojakov. Epizódy s takýmto námietom sa môžu stať súčasťou praktického výcviku. V tomto prípade by malo ísť predovšetkým o poznanie znaku Dohovoru a správnu reakciu a činnosť vojakov v objektoch, ktoré sú ním označené. O rozsahu a opakovaniach výcviku v tejto oblasti rozhoduje príslušný veliteľ.

Ako už bolo uvedené vyššie prílohy Smerníc tvoria najmä Register vybraných nehnuteľných kultúrnych pamiatok, Register pamiatkových rezervácií, Register pamiatkových zón, Lokality Slovenskej republiky zapísané v Zozname svetového dedičstva, Register múzeí a galérií v Slovenskej republike, Zoznam vybraných knižníc v Slovenskej republike. Všetky tieto prílohy vypracovalo Ministerstvo kultúry SR. Príslušným orgánom na rozhodnutie o tom, či príslušná vec alebo objekt v Slovenskej republike je kultúrnou pamiatkou, je v právomoci práve tohto ministerstva, prípadne jeho organizácií. Register nehnuteľných pamiatok a zoznam knižníc nie sú úplné. V prípade nehnuteľných pamiatok ide o to, že úplný register obsahuje viac ako 15 000 zápisov. Ministerstvo do registra uvedeného v prílohe Smerníc vybralo niečo viac ako 3 000 najvýznamnejších objektov. Register ani výber **nhuteľných** pamiatok nie je súčasťou príloh Smerníc z toho dôvodu, že všetky najvýznamnejšie huteľné pamiatky sa nachádzajú buď v nehnuteľných pamiatkovo chránených objektoch, alebo v múzeách, prípadne v galériách, ktoré sú v prílohách uvedené. V prípade knižníc ide tiež o výber najvýznamnejších štátnych knižníc s celoštátnou alebo regionálnou pôsobnosťou. Registre, lokality a zoznamy zároveň môžu slúžiť na osvetu a objavovanie kultúrnych hodnôt v okolí útvarov a zariadení OS SR alebo domovov vojakov.

Súčasťou príloh je aj Register vybraných archívov v Slovenskej republike vypracovaný Ministerstvom vnútra SR. Ide o štátne ústredné archívy a štátne archívy s regionálnou pôsobnosťou v Slovenskej republike, ktoré sú najvýznamnejšie z hľadiska dokumentov v nich uložených.

Jazyk interných normatívnych aktov, ktorým aj tieto Smernice sú, je často veľmi strohý. Ich rozsah a legislatívne pravidlá neumožňujú ísť do podrobností. Preto v tejto súvislosti treba pripomenúť, že Smernice len upravujú spôsob realizácie časti Dohovoru a Druhého protokolu v OS SR vo veľmi obmedzenom rozsahu. Smernice nemajú a nemôžu tieto dva dokumenty nahradiť. Bez znalosti ustanovení Do-

hovoru a Druhého protokolu nemožno hovoriť o zvládnutí problematiky ochrany kultúrnych hodnôt v činnosti ozbrojených síl, zvlášť v prípade veliteľov a štábných dôstojníkov, ktorí sú zodpovední za prípravu podkladov v rozhodnutiach veliteľov.

POZNÁMKY

4 ZÁVER

Kultúrne hodnoty, tak, ako ich definuje Dohovor, predstavujú pamäť vývoja ľudstva. Ako také predstavujú zdroj poučení, inšpirácie a rozvoja v rôznych oblastiach života ľudskej spoločnosti. To sú hlavné dôvody iniciatív za ich zachovanie pre ďalšie generácie. Kultúrne hodnoty neohrozujú len vojny a ozbrojené konflikty. Ich existenciu často ohrozuje nevedomosť, slepá nenávisť k inej kultúre alebo obyčajná ľudská chamtivosť. Bolo by však chybou keby sa poukazovanie na tieto skutočnosti stalo zdôvodnením pre barbarské správanie sa vojakov ku kultúrnym hodnotám v ozbrojených konfliktoch. Profesionalita vojakov neznamená len znalosť technológií efektívneho ničenia a porazenia protivníka. Výrazom profesionality je aj to, ako tieto technológie využiť bez zbytočného ničenia všetkého, čo so životom ľudí na danom území súvisí – nielen kultúrnych hodnôt, ale tiež zásob pitnej vody a potravín nevyhnutných na prežitie civilného obyvateľstva, životného prostredia a pod. To je však už iná kapitola. Obmedzenia pre ozbrojené sily a činnosť vojakov v tomto smere vyplývajú z ďalších zmlúv medzinárodného humanitárneho a vojnového práva.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. *Krátky slovník slovenského jazyka* [online]. Red. Ján Kačala, Mária Pisárčiková, Matej Považaj. 4, doplnené a upravené vyd. Bratislava : Veda, 2003. ISBN 80-224-0750-X. Dostupné na internete: <<http://slovník.juls.savba.sk>>.
2. *Dohovor č. 94/1958 Zb. na ochranu kultúrnych statkov za ozbrojeného konfliktu a Protokole k nemu*.
3. Poriadok o zákonoch a obyčajach pozemnej vojny, čl. 27. In: *Vedenie ozbrojeného konfliktu*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2004, s. 13. Dostupné tiež na internete: <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebART/195-200037?OpenDocument>>.
4. *Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 304/2004 Z. z. o prijatí Druhého protokolu k Haagskemu dohovoru o ochrane kultúrnych hodnôt v prípade ozbrojeného konfliktu z roku 1954*.
5. Dohovor o ochrane kultúrnych hodnôt v prípade ozbrojeného konfliktu. In: *Vedenie ozbrojeného konfliktu*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2004.
6. Vykonávací poriadok k Dohovoru o ochrane kultúrnych hodnôt v prípade ozbrojeného konfliktu. In: *Vedenie ozbrojeného konfliktu*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2004, s. 50-51.
7. *Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov*
8. *Smernice Ministerstva obrany Slovenskej republiky č. 3/2006 o ochrane kultúrnych hodnôt v prípade ozbrojeného konfliktu*.

POZNÁMKY**ĎALŠIA ODPORÚČANÁ LITERATÚRA**

Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18. october 1907. Dostupné na internete: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebART/195-200037?OpenDocument>.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Poňatie pojmu kultúrne hodnoty a ich ochrana (zabezpečenie a zachovávanie kultúrnych hodnôt).
2. Osobitná ochrana kultúrnych hodnôt.
3. Znak Dohovoru a pravidlá jeho použitia.
4. Zvýšená ochrana kultúrnych hodnôt.
5. Podmienky a oprávnenia veliteľov na zrušenie ochrany kultúrnych hodnôt.

FotoAtak 2010

- Kategórie:** 1. Vojenské pamätníky
2. OS SR fotoobjektívom
3. Voľná tvorba

Vít'azné fotografie

Kategória: **Vojenské pamätníky**
1. miesto: por. Ing. Peter **POLDRUHÁK**
Dargov
VÚ 1109 Michalovce

Kategória: **Vojenské pamätníky**
2. miesto: kpt. Ing. Peter **MICHNICA**
Pokoj nad Slavínom
VÚ 1003 Bratislava

Kategória: **Vojenské pamätníky**
3. miesto: por. Ing. Peter **POLDRUHÁK**
Vít'azstvo
VÚ 1109 Michalovce

Kategória: **OS SR fotoobjektívom**
1. miesto: pplk. v. v. Ing. Zdenko **ZAŤKO**
Cyklus - výševik
VÚ 6363 Liptovský Mikuláš

Kategória: **OS SR fotoobjektívom**
2. miesto: rtm. Roman **ŽIFČÁK**
Pohľad
VÚ 1037 Martin

Kategória: **OS SR fotoobjektívom**
3. miesto: plk. Ing. Rudolf **KEBÍSEK**
Dirigent
SVaP Trenčín

Kategória: **Voľná tvorba**
1. miesto: por. Ing. Michal **ŠKOLA**
Protitankové zátarasy
VÚ 4405 Nitra

Kategória: **Voľná tvorba**
2. miesto: plk. v. v. Ing. František **HOREČNÝ**
Vysoké Tatry - Symbolický cintorín
PK Trenčín

Kategória: **Voľná tvorba**
3. miesto: pplk. v. v. Ing. Zdenko **ZAŤKO**
Tatry
VÚ 6363 Liptovský Mikuláš

ISBN 978-80-970322-4-1

9 7 8 8 0 9 7 0 3 2 2 4 1